

ASPIRACJE I DYLEMATY MŁODYCH POŁAKÓW NA LITWIE

REDAKCJA NAUKOWA
KS. ARTUR WYSOCKI

**Aspiracje i dylematy
młodych Polaków na Litwie**

Aspiracje i dylematy młodych Polaków na Litwie

**Redakcja naukowa
ks. Artur Wysocki**

Dąbrówka 2022

Projekt okładki:
Wydawnictwo Rys

Recenzent:
dr hab. Marek Rembierz, prof. UŚ

Korekta:
Sebastian Surendra

Copyright by:
Autorzy

Copyright by:
Wydawnictwo Rys

Publikacja powstała z inicjatywy Fundacji „Młode Kresy”

**Sfinansowano przez
Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego
ze środków Programu Rozwoju Organizacji Obywatelskich na lata 2018–2030**

Wydanie I
Dąbrowka 2022

ISBN 978-83-67287-48-7

DOI 10.48226/978-83-67287-48-7

Wydanie:

Wydawnictwo Rys
ul. Kolejowa 41
62-070 Dąbrowka
tel. 600 44 55 80

e-mail: tomasz.paluszynski@wydawnictworys.com
www.wydawnictworys.com

Spis treści

Wprowadzenie	7
<i>Ks. Artur Wysocki</i>	
Badania wśród młodych Polaków na Litwie. Aspekty metodologiczne	11
<i>Ks. Artur Wysocki</i>	
Poczucie tożsamości narodowej młodych Polaków na Litwie oraz jej wyznaczniki	21
<i>Izabela Bukalska</i>	
Język i tożsamość młodych Polaków na Litwie	47
<i>Marcin Choczyński</i>	
Inicjatywność polskich organizacji na Litwie.....	65
<i>Katarzyna Uklańska</i>	
Popularność i dostępność polskich mediów wśród polskiej młodzieży na Litwie.....	95
<i>Wojciech Klimski</i>	
Relacje polsko-litewskie w perspektywie młodych Polaków na Litwie	115
<i>Ks. Artur Wysocki</i>	
Perspektywy rozwoju polskości na Litwie w świetle badań.....	137
Anonimowy kwestionariusz skierowany do polskiej młodzieży na Litwie	152
<i>Mirosław Kapcewicz</i>	
Rozwój stosunków polsko-litewskich i obecna sytuacja Polaków na Litwie	159
Zespół badawczy Instytutu Nauk Socjologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.....	189
Fundacja „Młode Kresy”	191

Wprowadzenie

Niniejsza publikacja przedstawia analizę wyników badań socjologicznych, jakie zostały przeprowadzone w maju i czerwcu 2022 roku wśród młodych Polaków na Litwie, młodzieży w wieku 15-19 lat. Są one kontynuacją badań mniejszości polskich na Wschodzie, które zostały rozpoczęte przez Fundację „Młode Kresy” w latach 2019-2020 wśród młodych Polaków na Białorusi. Owocem tamtych badań było opracowanie przygotowane przez zespół badawczy Instytutu Nauk Socjologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie pt. *Aspiracje i dylematy młodych Polaków na Białorusi* i wydane w 2021 roku. Badania zostały przeprowadzone przed kryzysem na granicach białorusko-litewskiej i białorusko-polskiej w 2021 roku, spowodowanym napływem migrantów do Unii Europejskiej, kierowanym przez władze białoruskie, które zmagają się z problemem nieuznawania wyników wyborów prezydenckich w 2020 roku.

Wyniki badań na Białorusi wskazują na interesujące tendencje w środowisku mniejszości polskiej, wpisujące się w refleksję nad kulturą pogranicza, rozwijającą się na styku kultur. Ukazują one z jednej strony troskę młodego pokolenia Polaków o związek z polskością, która stanowi dla większości z nich podstawowy element tożsamości narodowej, a z drugiej odsłaniają wyraźnie elementy międzykulturowe, które kształtują tożsamość ludzi pogranicza. W przypadku Polaków na Białorusi bardzo istotnym elementem modyfikującym ich tożsamość jest dominacja języka rosyjskiego, używanego powszechnie przez Polaków, jak i w całym społeczeństwie białoruskim.

Badanie młodych Polaków na Litwie miało miejsce w szczególnym kontekście, który stanowi tragiczna wojna, jaką Rosja prowadzi przeciwko Ukrainie. W pewnym stopniu może ona mieć wpływ na uzyskane wyniki, zwłaszcza dotyczące relacji polsko-litewskich. Wojna nie pozwoliła, aby analogiczne badania były przeprowadzone w tymże roku również na Ukrainie. Badanie oraz niniejsze opracowanie zostały zrealizowane ponownie dzięki współpracy zespołu badawczego z Instytutu Nauk Socjologicznych UKSW i Fundacji „Młode Kresy”, zrzeszającej młodych Polaków z Kresów Wschodnich, rezydujących

w Polsce i aktywnie działających na rzecz mniejszości polskich w krajach, z których pochodzą.

Publikację rozpoczyna rozdział prezentujący aspekty metodologiczne przeprowadzonych badań. Zawiera on zwięzłe omówienie obecnej sytuacji mniejszości polskiej na Litwie, w tym w sposób szczególny szkolnictwa w języku polskim, a także opis przebiegu procesu badawczego oraz struktury badanej próby. W tym miejscu chcę podziękować za pomoc w weryfikacji aktualnych danych, dotyczących szkół i liczby uczniów, Annie Niewierkiewicz z polskiej Szkoły Podstawowej w Kolonii Wileńskiej (Vilniaus Pavilnio Pagrindine Mokykla).

Drugą i główną część opracowania stanowi kolejne pięć rozdziałów, które zawierają analizę wyników badań. Rozdział ks. Artura Wysockiego zawiera analizę pytań dotyczących poczucia tożsamości narodowej młodych Polaków na Litwie, ich zainteresowanie posiadaniem Karty Polaka oraz ocenę kwestii identyfikacji Polaków mieszkających na Litwie z Polakami w Polsce. Ponadto autor przedstawia analizę odpowiedzi respondentów na temat wyznaczników przynależności do danego narodu, a w sposób szczególny do narodu polskiego. Tekst zawiera również krótkie rozważania dotyczące specyfiki grup ludności żyjących na pograniczu kultur, w tym kształtowania się ich tożsamości.

Następny rozdział opracowany przez Izabelę Bukalską pogłębia zagadnienie tożsamości w powiązaniu z używanym przez respondentów językiem. Autorka analizuje najpierw posługiwanie się językiem polskim w domu rodzinnym, a następnie kwestię jego obecności w przestrzeni publicznej. W drugim przypadku dotyczyło to zarówno tego, na ile dostrzegalne są elementy tej obecności, jak i opinii badanych czy powinna ona być bardziej znacząca. Ponadto przedstawia ona analizę poświęconą środkom i aktorom, które respondenci uznali za najważniejsze dla zachowania polskości oraz procesy, które uważają za zagrożenia dla zachowania polskiej tożsamości na Litwie.

Kolejny z rozdziałów analitycznych opracowany przez Marcina Choczyńskiego przedstawia analizę odpowiedzi dotyczących funkcjonowaniu polskich organizacji na Litwie. Analiza poprzedzona została opisem powstania ważniejszych polskich organizacji w okresie formowania się niepodległego państwa litewskiego. Respondenci odpowiadali na temat znajomości organizacji, zaangażowania w ich działalność oraz

wyrażali ocenę ich funkcjonowania i wkładu w rozwój polskiej kultury na Litwie. Autor, analizując odpowiedzi na powyższe pytania, wykazuje znaczącą inicjatywność polskich organizacji na Litwie.

Rozdział opracowany przez Katarzynę Ukleńską podejmuje kwestię popularności i dostępności polskich mediów wśród polskiej młodzieży na Litwie. W rozdziale tym zostały zanalizowane odpowiedzi na pytania dotyczące tego, jakie media (w jakim języku) są dla nich najbardziej atrakcyjne, na ile korzystają z portali w języku polskim, czytają polskie gazety, w jakim stopniu dostępna jest dla nich polska telewizja oraz czy ją oglądają, a w końcu w jakim stopniu oglądają polskich vlogerów i słuchają muzyki w języku polskim. Tekst zawiera zatem istotne zagadnienia z perspektywy współczesnego rozwoju kultury polskiej na Litwie.

Ostatni tekst w tej części autorstwa Wojciecha Klimskiego zawiera analizę relacji polsko-litewskich w ocenie młodych Polaków na Litwie. Autor przedstawia ważniejsze kwestie warunkujące wzajemne relacje, a następnie analizuje odpowiedzi dotyczące zaangażowania Polski na rzecz Polaków na Litwie, działań państwa litewskiego dla podtrzymywania i zabezpieczenia tożsamości mniejszości polskiej oraz tego, czy sytuacja Polaków na Litwie powinna wpływać na relacje polsko-litewskie. Ostatnie analizowane pytanie dotyczyło planów młodych Polaków pozostania na Litwie, zamieszkania w Polsce lub w innym kraju.

Trzecia część opracowania zawiera rozdział podsumowujący część analityczną opracowania. Pokazuje on główne obserwacje dokonane na podstawie wyników badań, zestawiając je z wynikami z badań na Białorusi. W tej części zamieszczone zostało również narzędzie wykorzystane w trakcie badania – kwestionariusz ankiety. Ostatnim elementem opracowania jest interesujący tekst przygotowany przez prezesa Fundacji „Młode Kresy”, przedstawiający poszerzoną historię stosunków polsko-litewskich, w tym w sposób szczególnie rozwój szkolnictwa polskiego na Litwie, ze względu na fakt, że badania przeprowadzane były w polskich szkołach i wiele pytań z kwestionariusza ankiety nawiązuje do kwestii edukacji w języku polskim i nauczania języka polskiego na Litwie.

Badania wśród młodych Polaków na Litwie. Aspekty metodologiczne

Badania będące podstawą tego opracowania są kontynuacją badań, jakie zostały przeprowadzone przez Fundację „Młode Kresy” w latach 2019-2020 wśród młodych Polaków na Białorusi¹. Z tych względów podstawowy cel badania młodych Polaków na Litwie został wyznaczony analogicznie do poprzedniego badania: określenie poziomu ich związku z narodem polskim, znajomości jego języka i kultury, uczestnictwa w polskich organizacjach oraz oceny tego, co służy podtrzymywaniu polskiej tożsamości na Litwie, a jakie są dla niej zagrożenia. Badanie postanowiono przeprowadzić wśród młodzieży w szkołach polskich na Litwie.

Według spisu powszechnego z 2021 roku na Litwie mieszka 2,811 mln osób. W ciągu dekady liczba stałych mieszkańców zmniejszyła się o 232,6 tys., czyli o 7,6%, a w ciągu dwóch dekad o 673 tys., czyli aż o 19,3%. Dla tak niewielkiego kraju stanowi to rzeczywiście duży problem. Wynika on ze starzenia się społeczeństwa, ale bardziej nawet z migracji, gdyż to ona była powodem większego spadku liczby ludności w tym kraju, także i w ostatnim dziesięcioleciu. Zmniejsza się również liczba Polaków na Litwie, a nawet udział procentowy w całej populacji, co oznacza, że ubywa ich jeszcze szybciej niż średnio populacji całego kraju. W 2021 roku Polacy stanowili 6,5% populacji Litwy, podczas gdy w 2011 roku było to 6,6%. Najszybciej jednak zmniejsza się populacja drugiej co do wielkości mniejszości narodowej na Litwie – Rosjan. W ciągu dekady ich udział zmniejszył się z 5,8 do 5%. Pozostałe mniejszości nie przekraczają obecnie 1%; najwięcej jest Białorusinów – dokładnie 1%².

¹ A. Wysocki (red.), *Aspiracje i dylematy młodych Polaków na Białorusi*, Wydawnictwo RYS, Dąbrówka 2021.

² Litewski Urząd Statystyczny, *Lietuvos Respublikos 2021 m. gyventojų ir būstų surašymo pagrindiniai rezultatai*, <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesi>

Zmiana udziału procentowego poszczególnych mniejszości związana jest w znacznym stopniu z ich strukturą demograficzną. W strukturze demograficznej mniejszości polskiej jest mniej młodych w wieku 10-19 lat niż średnio w całej populacji: w 2011 roku osoby w wieku 10-19 lat stanowiły 12,53% w całej populacji kraju, 13,19% wśród Litwinów, a 10,6% wśród Polaków. Natomiast wśród Rosjan było to zaledwie 6,56% – są oni najbardziej starzejącą się grupą narodowościową na Litwie³.

W konsekwencji spada liczba uczniów, a także liczba polskich szkół, choć w ostatnich latach spadek liczby uczniów w polskich szkołach był niewielki, zwłaszcza w porównaniu z całą populacją dzieci i młodzieży w szkołach, a także ze spadkiem liczebności mniejszości polskiej. Oznacza to z kolei, że wzrósł procentowy udział dzieci i młodzieży w polskich szkołach w stosunku do wszystkich uczących się. Według litewskiego Systemu Informacji Zarządzania Oświatą w 2015 roku liczba uczniów w polskich szkołach wynosiła 9129, co stanowiło 2,64% całej populacji uczących się, natomiast w 2020 roku było ich 9119, tj. 2,74%⁴. Ze względu na słabą dostępność polskich szkół w niektórych miejscach znaczna część polskich uczniów uczęszcza do szkół z innym językiem nauczania, głównie litewskim lub rosyjskim, bądź też do szkół z podwójnym językiem nauczania⁵. Polskie szkoły są cenione, a ich uczniowie uzyskują dobre wyniki na tle całej populacji, o czym świadczy raport Krajowej Agencji Oceny Szkół z 2018 roku⁶. Liczba szkół tylko z językiem polskim nauczania spadła z 49 w 2018 do 46 w roku

---

mai?articleId=9533347 (28.11.2022); Litewski Urząd Statystyczny, *Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai (Results of the 2011 Population and Housing Census of the Republic of Lithuania)*, Vilnius 2012, s. 9-10, 155.

³ Litewski Urząd Statystyczny, *Lietuvos Respublikos 2011...*, dz. cyt., s. 17.

⁴ Švietimo Valdymo Informacinė Sistema (System Informacji Zarządzania Oświatą), *Statistinės lentelės pagal temas*, <http://svis.emokykla.lt/bendrasis-ugdymas-2/> (25.11.2022).

⁵ Zob. np. M. Piskorek, K. Szczęsna, M. Wojtaszczyk, *Młodzież rejonu sołecznickiego. Między Litwą a Polską – dylematy tożsamości*, w: M.W. Solarz (red.), *Polacy na Litwie. Cztery szkice do obrazu polskiego mikrokosmosu*, Trzecia Strona, Warszawa 2016, s. 33-51.

⁶ Nacionalinė mokyklų vertinimo agentūra, *Lietuvos tautinių mažumų švietimo būklės analizė 2018*, NMVA Švietimo politikos analizės skyrius, Vilnius 2018. (Krajowa Agencja Oceny Szkół, Raport 2018). Zob. także K. Moroz-Lapin, *Pol-*

szkolnym 2020/2021. Polskie szkoły znajdują się w czterech rejonach okręgu wileńskiego: w rejonie miasta Wilna (9), w rejonie wileńskim (22), solecznickim (14) i trockim (4)⁷.

Mniejszość polska zamieszkuje przede wszystkim okręg wileński – prawie 93% wszystkich Polaków na Litwie, co stanowi 23% mieszkańców całego okręgu. Najwięcej Polaków mieszka w Wilnie (88 408; 16,5%), ale największy odsetek stanowią w rejonie solecznickim – 77,8%, wileńskim – 52,1% (49 648), trockim (30,1%) i święciańskim (26%)⁸.

Opis procesu badawczego

Zgodnie ze wskazanym celem badania za grupę docelową uznano młodzież z polskich szkół na Litwie w wieku od 15 do 19 lat (wyjątkowo powyżej, jeśli osoby uczyły się nadal w szkole). Jako operat przy doborze próby ustalona została młodzież ze szkół polskich w okręgu wileńskim, gdyż znajdują się tam wszystkie polskie szkoły kształcące młodzież w tym wieku, a także mieszka około 93% wszystkich Polaków na Litwie. Ustalono dobór kwotowo-losowy ze względu na płeć, wiek i wielkość miejscowości.

We współpracy Fundacji z INS UKSW została przygotowana modyfikacja narzędzia badawczego wykorzystanego w badaniach na Białorusi, choć zasadniczo dążono do pozostawienia go w kształcie możliwie zbliżonym do poprzedniego, tak aby można było dokonać również analizy porównawczej. Dokonując zmian narzędzia, należało uwzględnić różnice związane z krajem badania, uwzględnić metodologiczne wymogi właściwego formułowania pytań, jak również doświadczenia, które wynikały z analizy funkcjonowania poszczególnych pytań w kwestionariuszu ankiety w poprzednim badaniu. Z tych względów niektóre pytania zostały usunięte całkowicie, a w ich miejsce dodane nowe, niektóre zaś zmodyfikowane, chociażby przez dodanie dodat-

---

skie szkoły na Litwie: ranking w latach 2008-2012, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2013, t. 12, s. 108-122.

⁷ Švietimo Valdymo Informacinė Sistema, *Statistinės lentelės...*, dz. cyt. Por. także NMVA, *Lietuvos tautinių mažumų...*, dz. cyt., s. 11.

⁸ Litewski Urząd Statystyczny, *Lietuvos Respublikos 2011...*, dz. cyt., s. 160-163.

kowej opcji odpowiedzi czy zmianę sposobu sformułowania pytania. Wprowadzono w szerszym wymiarze część z pytaniami dotyczącymi cech społeczno-demograficznych, czyli z tzw. pytaniami metryczkowymi. Kwestionariusz składał się łącznie z 28 pytań, w tym pięć dotyczyło cech społeczno-demograficznych.

Jedną ze specyfik badania na Litwie w porównaniu z Białorusią był fakt, że kwestionariusz został przygotowany w języku polskim. Poziom znajomości języka polskiego wśród Polaków na Litwie, także młodych, jest o wiele wyższy niż na Białorusi, co również potwierdziły wyniki badań. Na Białorusi, ze względu na fakt bardziej powszechnej znajomości języka rosyjskiego i posługiwania się nim także wśród Polaków tam zamieszkujących, wykorzystany został kwestionariusz w języku rosyjskim.

Badania na Białorusi odbywały się w okresie szczytu pandemii i było prowadzone z wykorzystaniem techniki CAWI, jak i częściowo, posługując się wydrukowanym kwestionariuszem, poprzez kontakt bezpośredni. W badaniach na Litwie założono posłużenie się jedynie formularzem papierowym w kontakcie bezpośrednim. Przygotowano kwestionariusz w liczbie tysiąca sztuk, który w maju i czerwcu 2022 roku został rozprowadzony w polskich szkołach na Litwie. Formularze były rozdawane na zajęciach lekcyjnych w szkole i wypełniane pod nadzorem nauczycieli, a następnie przez nich zbierane (szeroko rozumiana technika PAPI). Następnie zostały one przekazane członkom Fundacji, którzy wcześniej dostarczyli je do szkół. Badanie miało charakter anonimowy, co zostało zaznaczone w kwestionariuszu w tytule ankiety: „Anonimowy kwestionariusz skierowany do polskiej młodzieży na Litwie”.

Z przygotowanych tysiąca sztuk kwestionariuszy rozprowadzono 955 sztuk (Wilno – 292, rejon solecznicki – 350, wileński – 220, trocki – 93). Zebrano wszystkie rozdane formularze, jednak znaczna część z nich nie została wypełniona. Najgorzej było pod tym względem w rejonie solecznickim, w którym miejscowy wydział oświaty i sportu odmówił współpracy, dlatego nie uzyskano stamtąd żadnej wypełnionej ankiety (350 sztuk). Ponadto w rejonie wileńskim zebrano 61 pustych kwestionariuszy ankiety, w Wilnie – 30, a w rejonie trockim – 9. Łącznie wszystkich niewypełnionych ankiet było zatem 450. Natomiast wypełnionych formularzy zebrano 505 sztuk.

Następnie, w celu obróbki statystycznej, wyniki ankiety zostały wprowadzone do programu SPSS Statistics. Przygotowano tabele częstości empirycznej rozkładów wskazań oraz tabele kontyngencji. Do analizy przygotowano tabele krzyżowe z wykorzystaniem pięciu pytań metryczkowych jako zmiennych niezależnych. Ponadto przygotowano tabele kontyngencji, wykorzystując jeszcze dwie zmienne: posiadania Karty Polaka i samookreślenia narodowości. W wyjaśnieniu niektórych kwestii związanych z językiem wykorzystano tabele kontyngencji ze zmienną „język używany w domu”.

Pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety zostały pogrupowane w pięć bloków tematycznych, które stały się podstawą pięciu rozdziałów analitycznych zawartych w tej pozycji. Pierwszy z nich dotyczył identyfikacji narodowej i kryteriów przynależności do narodu. Drugi zestaw obejmował zagadnienia związane z wykorzystywaniem języka narodowego, zarówno w życiu prywatnym, jak i w przestrzeni publicznej oraz jego znaczeniu dla tożsamości narodowej. Kolejny blok pytań poświęcony został polskim organizacjom na Litwie, ich działalności oraz zaangażowania w nich młodych osób. Następny wydzielony zestaw obejmował kwestie związane z funkcjonowaniem polskich mediów na Litwie, ich dostępnością i korzystaniem z nich przez młodych Polaków. Ostatni blok zawierał pytania dotyczące postrzegania przez młodzież relacji polsko-litewskich oraz zaangażowania na rzecz Polaków władz litewskich oraz władz i społeczeństwa polskiego.

Struktura próby

Pełny system kształcenia na Litwie obejmuje 12 klas kształcenia podstawowego i ponadpodstawowego. Spośród 9119 uczniów w polskich szkołach około jedna trzecia uczy się w ostatnich czterech klasach, które uczestniczyły w badaniu. Całość populacji docelowej można oszacować na ok. 3040 osób. Liczba wypełnionych formularzy (505) stanowi zatem 16,6% całej szacowanej populacji. Ze względu na zmienne (płeć, wiek, wielkość miejscowości), które stanowiły podstawę ustalenia struktury próby, można mówić o reprezentatywności przeprowadzonego badania, mimo trudności z wypełnieniem formularzy w jednym z rejonów.

Tabela 1. Struktura próby według płci respondenta

kategoria	częstość (N)	udział (%)
kobiety	257	50,9
mężczyźni	248	49,1
ogółem	505	100

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Litwie 2022.

Na Litwie kobiety mają istotną przewagę liczebną w całej populacji: w 2021 roku mężczyźni stanowili 46,4% mieszkańców, a kobiety – 53,6%⁹. Jednakże przewaga ta występuje przede wszystkim w starszym wieku, natomiast wśród młodzieży jest niewielka przewaga mężczyzn. W przypadku mniejszości polskiej przewaga kobiet była nawet nieznacznie wyższa. Struktura próby według kryterium płci w badanej populacji polskiej młodzieży była dość zrównoważona, z niewielką przewagą kobiet (50,9%). Jest to więc struktura zbliżona do występującej w całej docelowej populacji.

Tabela 2. Struktura próby według wieku respondenta

kategoria	częstość (N)	udział (%)
15-16 lat	203	40,2
17-18 lat	254	50,3
powyżej 18 lat	48	9,5
ogółem	505	100

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Litwie 2022.

⁹ Litewski Urząd Statystyczny, *Lietuvos Respublikos 2021 m....*, dz. cyt.

Zmienna wieku została podzielona na trzy przedziały: 15-16 lat, 17-18 lat i powyżej 18 lat. Rozkład tej zmiennej można określić również jako zrównoważony i zbliżony do struktury występującej w badanej populacji. Mniejszy odsetek wśród najstarszej grupy wynika z faktu, że kohorta ta obejmuje w zasadzie jeden rocznik i to niepełny (tych, którzy ukończyli 18 lat).

Tabela 3. Struktura próby według wielkości miejsca zamieszkania

kategoria	częstość (N)	udział (%)
do 20 tys.	273	54,1
20-100 tys.	59	11,7
powyżej 100 tys.	173	34,3
ogółem	505	100

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Litwie 2022

Wielkość miejsca zamieszkania została podzielona również na trzy przedziały, zważywszy na fakt, że jest to kraj o stosunkowo niewielkiej liczbie ludności. W miastach na Litwie mieszkało dwie trzecie całej populacji kraju (66,7%), a jedna trzecia na wsi (33,3%)¹⁰. W przypadku populacji Polaków na Litwie większy odsetek niż średnia dla całego kraju zamieszkiwał tereny wiejskie (41,34%). Jedynym miastem powyżej 100 tys. w badanym okręgu wileńskim jest Wilno. W jego rejonie miejskim (łącznie z miastem Grzegorzewo – poniżej 20 tys. mieszkańców) mieszkało 47,5% Polaków z tegoż okręgu. Jednakże jest w nim proporcjonalnie mniej polskich szkół w porównaniu do pozostałych badanych rejonów. W okręgu wileńskim jest tylko jedno miasto Wiłkomierz, którego liczba mieszkańców mieści się w przedziale między 20 a 100 tys. i mieszka w nim stosunkowo niewielu Polaków¹¹. Dlatego

¹⁰ Litewski Urząd Statystyczny, *Lietuvos Respublikos 2011...*, dz. cyt., s. 10.

¹¹ Tamże, s. 158-159.

otrzymany wynik można również uznać za odpowiadający strukturze badanej populacji. Należy też pamiętać, że część polskich uczniów uczęszcza do szkół litewskich lub z łączonymi językami nauczania, zwłaszcza tam, gdzie nie ma polskich szkół.

Tabela 4. Struktura próby według rejonu

kategoria	częstość (N)	udział (%)
miasto Wilno	256	50,7
rejon wileński	159	31,5
rejon trocki	84	16,6
pozostałe	6	1,2
ogółem	505	100

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Litwie 2022

Z czterech rejonów, w których znajdują się polskie szkoły w okręgu wileńskim, badania zostały przeprowadzone w trzech: w Wilnie, w rejonie wileńskim i trockim. Formularz ankiety uwzględniał jeszcze pochodzenie z rejonów solecznickiego, elektreńskiego, święciańskiego i szyrwińskiego (a więc te o wysokim odsetku mieszkających w nich Polaków). Sześć osób, które zaznaczyły pochodzenie z jednego z tych rejonów, uczęszczały najpewniej do jednej ze szkół w Wilnie. W Wilnie mieszkało 47,5% Polaków z okręgu wileńskiego, w rejonie wileńskim było to 26,7%, w rejonie trockim – 5,6%, a w rejonie solecznickim – 14,4%¹². W wypadku tej zmiennej trochę nadreprezentowany jest rejon trocki w stosunku do pozostałych dwóch. W powiązaniu z podziałem na wielkość miejscowości powstaje jeszcze pytanie o porównanie uzyskanych wartości dla miast powyżej 100 tys. i Wilna, gdyż różnica wydaje się zbyt duża, chociaż trzeba pamiętać, że do rejonu miejskiego Wilna należy również miasto Grzegorzewo. Ponadto możliwe, że nie-

¹² Tamże, s. 162.

które osoby mieszkające na przedmieściach, podając, że mieszkają w miejscowościach poniżej 20 tys. mieszkańców, zarazem wskazywały miasto Wilno jako swój rejon.

Tabela 5. Struktura próby według przynależności wyznaniowej

kategoria	częstość (N)	udział (%)
katolik	408	80,8
prawosławny	7	1,4
niewierzący	62	12,3
inne	28	5,5
ogółem	505	100

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Litwie 2022.

Wśród grup wyznaniowych na Litwie dominuje katolicyzm, który w czasie spisu powszechnego wskazało 77,2% populacji, niespełna 4,1% wybrało prawosławie, zaś niewierzących i nieokreślających swego stosunku do wiary było 16,2%¹³. W ostatnich latach wzrasta odsetek niewierzących, a najszybciej topnieje populacja prawosławnych, gdyż są to głównie Rosjanie, wśród których średnia wieku jest najwyższa. Z tych względów wśród młodych w wieku 10-19 lat wyznanie katolickie osiągnęło nawet nieznacznie wyższy odsetek (78,03%), niewierzący i nieokreślający swego stosunku do wiary stanowili 16,8%, a prawosławni jedynie 2,2% populacji. Wśród Polaków na Litwie wyznanie katolickie jest jeszcze bardziej rozpowszechnione: 88,6%, prawosławnych jest jedynie 0,67%, a ateistów lub nieokreślających się względem religii – 10,2%¹⁴. Struktura próby również dla tej zmiennej odpowiada strukturze całej badanej populacji.

¹³ Tamże, s. 153.

¹⁴ Tamże, s. 172, 174.

Bibliografia

- Litewski Urząd Statystyczny, *Lietuvos Respublikos 2021 m. gyventojų ir būstų surašymo pagrindiniai rezultatai*, <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=9533347> (28.11.2022).
- Litewski Urząd Statystyczny, *Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai (Results of the 2011 Population and Housing Census of the Republic of Lithuania)*, Vilnius 2012.
- Moroz-Łapin K., *Polskie szkoły na Litwie: ranking w latach 2008-2012*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2013, t. 12, s. 108-122.
- Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūra, *Lietuvos tautinių mažumų švietimo būklės analizę 2018*, NMVA Švietimo politikos analizės skyrius, Vilnius 2018. (Krajowa Agencja Oceny Szkół, Raport 2018).
- Piskorek M., Szczęsna K., Wojtaszczyk M., *Młodzież rejonu solecznickiego. Między Litwą a Polską – dylematy tożsamości*, w: M.W. Solarz (red.), *Polacy na Litwie. Cztery szkice do obrazu polskiego mikrokosmosu*, Trzecia Strona, Warszawa 2016, s. 33-51.
- Švietimo Valdymo Informacinė Sistema (System Informacji Zarządzania Oświatą), *Statistinės lentelės pagal temas*, <http://svis.emokykla.lt/bendrasis-ugdymas-2/> (25.11.2022).
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy, sporządzony w Wilnie dnia 26 kwietnia 1994 r.*, Dz.U. 1995 nr 15 poz. 71.
- Wysocki A. (red.), *Aspiracje i dylematy młodych Polaków na Białorusi*, Wydawnictwo RYS, Dąbrowka 2021.

Poczucie tożsamości narodowej młodych Polaków na Litwie oraz jej wyznaczniki

Analiza zawarta w niniejszym rozdziale dotyczy przede wszystkim kwestii identyfikacji narodowej młodych osób polskiego pochodzenia na Litwie. Proszeni byli oni o odpowiedź na kilka pytań z tego zakresu. Poza samym określeniem swej narodowości, tak jak w badaniach na Białorusi, pytani byli o wyznaczniki przynależności do danego narodu, jak również o to, co decyduje o ich identyfikacji z narodem polskim. Ponadto respondenci mieli ustosunkować się do kwestii identyfikacji Polaków mieszkających na Litwie z Polakami w Polsce, a także odpowiedzieć, czy posiadają Kartę Polaka.

Polacy na pograniczu kultur

Polacy żyjący na Wileńszczyźnie stanowią interesujący przykład grupy żyjącej na pograniczu kulturowym trzech państw (Polski, Litwy i Białorusi), przy czym terytorialnie najbardziej są oddaleni od macierzystego kraju – Polski. Jest to pogranicze etniczne, ale i zarazem religijne, gdzie zachodzi zetknięcie wpływów wyznania katolickiego, przeważającego na Litwie, i wyznania prawosławnego, dominującego od strony Białorusi. Styk kultur prowadzi często do wytworzenia nowej specyficznej kultury, którą określa się mianem kultury pogranicza, będącej owocem przenikania się różnych tradycji, ale zarazem szczególnej dbałości o własną tożsamość¹. Ta troska przejawia się w różnych dzia-

---

¹ Problematyka pogranicza kultur i kultury pogranicza jest dość szeroko podejmowana w polskiej literaturze. W tym kontekście warto podać chociażby: D. Górecki, *Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie i mniejszości litewskiej w Polsce*, w: tegoż (red.), *Dziedzictwo pogranicza. Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie, Białorusi, Ukrainie i w Czechach oraz mniejszości białoruskiej, litewskiej, ukraińskiej i czeskiej w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu

łaniach na rzecz podtrzymywania kultury narodowej, zachowywania języka ojczystego, tradycji i zwyczajów, które mogą stać się elementem „twardego depozytu” przekazywanego kolejnym pokoleniom, a który jest bardziej wierny czy lepiej oddający wcześniejszą epokę, niż ma to miejsce w kraju ojczystym, gdzie podlega rozwojowi, zmianom czy częściowemu zapomnieniu. Jego utrata, a nawet zmiana może być traktowana jako zdrada swej tożsamości.

Relacja wobec tego, który jest inny, uwypukla świadomość odrębności i pozwala lepiej określić siebie, swoją tożsamość, która nie może opierać się jedynie na negatywnych określeniach różnicy czy wyodrębnienia². Ten aspekt jest szczególnie ważny w przypadku tożsamości narodowej, gdyż tożsamość narodowa jako tożsamość społeczna wymaga zarówno odróżnienia od innych, jak i utożsamienia z osobami, które uznaje się za bliższe pod względem kulturowym i emocjonalnym.

Polacy na Wileńszczyźnie żyją na terenach, które w okresie przedwojennym w większości należały do Polski, ale także wcześniejsze pokolenia zamieszkiwały przez wiele wieków te tereny należące jeszcze do I Rzeczypospolitej. Grupy narodowościowe, które zamieszkują dane tereny od pokoleń, a w wyniku zmian granic, ich przesunięcia czy powstawania nowych państw, a czasami zanikania innych, stają się mniejszością na terenie innej dominującej narodowości, wytwarzają

Łódzkiego, Łódź 2013, s. 69-111; H. Karaś, *Język polski pogranicza litewsko-lotewsko-białoruskiego w świetle frekwencji cech językowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017; A. Szerląg, *Międzykulturowość w przestrzeni wileńskiego pogranicza kultur. Pedagogiczne studium codzienności młodego pokolenia Polaków*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2021. Czy chociażby badania pogranicza polsko-czeskiego: T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, A. Minczanowska, G. Piechaczek-Ogierman, *Sfery życia duchowego dzieci i młodzieży – studium z pogranicza polsko-czeskiego. T. 1. Przemiany wartości i aspiracji życiowych*, Adam Marszałek, Toruń 2016; T. Lewowicki, B. Grabowska, U. Klajmon-Lech, A. Różańska, *Sfery życia duchowego dzieci i młodzieży – studium z pogranicza polsko-czeskiego. T. 2. Religia i tolerancja religijna*, Adam Marszałek, Toruń 2016; E. Ogrodzka-Mazur, *Identyfikacje narodowe młodzieży akademickiej jako efekt kategoryzowania społecznego, na pograniczu polsko-czeskim*, „Edukacja Międzykulturowa” 2021, nr 2 (15), s. 221-237.

² M. Rembierz, *Źródła i dylematy tożsamości. Filozofia wobec pytań o treść tożsamości i sens egzystencji*, w: J. Mizińska, H. Rarot (red.), *Tożsamość człowieka wobec życia i śmierci*, „Colloquia Communia” 1999, nr 2(69), s. 16-39.

specyficzny system kultywowania swej tożsamości, który może nie być dobrze rozumiany przez osoby pochodzące z kraju macierzystego.

Na takim terenie ma miejsce silne napięcie między zakorzenieniem w tradycji przodków a otwartością na inne kultury i, w konsekwencji, kształtowanie się nowej kultury pogranicza. Mówi się wówczas o „człowieku pogranicza”, którego tożsamość ma elementy hybrydowe – J. Nikitorowicz mówi wprost o tożsamości hybrydowej³. Ludzie tacy stanowią szczególnie bogactwo w perspektywie rozwoju kultury, ale też w relacjach międzynarodowych i dialogu międzykulturowym, dlatego trzeba nie tylko dać im szansę odpowiedniego rozwoju, ale i ich wspierać⁴.

Żyjąc na terenie danego państwa, zwłaszcza młode pokolenia odczuwają również potrzebę, czasem połączoną z presją, aby po prostu „żyć normalnie”, dostosowując się do zasad, wartości, jakie podziela większość społeczeństwa, wtapiając się kulturę dominującą. Tendencje te wzmacniane są poprzez łączenie rodzin między grupami narodowymi i rodzą dalsze dylematy wyboru i określenia własnej tożsamości przede wszystkim dla kolejnych pokoleń.

Różne postawy poszczególnych osób mają swoje uwarunkowania w środowisku życia (wymiar społeczny), ale zależą również od typów osobowości (wymiar psychologiczny). Można się tu odwołać do analizy Tadeusza Palecznego, który stworzył typologię postaw emigracyjnych związaną z różnymi postawami osób w kontekście zderzenia kulturowego⁵. Choć w przypadku Polaków na Litwie nie jest to kontekst emigracji, ale podobieństwo wiąże się ze stykiem kultur – pograniczem kulturowym. Na styku kultur dochodzi nie tylko do napięcia aksjologicznego, ale również dokonują się wybory kształtujące nowy system wartości, aksjologię pogranicza⁶.

³ M. Rembierz, *Między zakorzenieniem w dziedzictwie tradycji a otwartością (na) pogranicza. O kształtowaniu „międzykulturowej tożsamości” i tropach pedagogicznych poszukiwań Jerzego Nikitorowicza*, „Edukacja Międzykulturowa” 2020, nr 1(12), s. 20-21.

⁴ J. Nikitorowicz, *Hybrydowa tożsamość na kulturowym pograniczu – potencjał i problem osobisty i grupowy?*, „Annales UMCS” 2019, t. 32, nr 2, s. 20-21.

⁵ T. Paleczny, *Osobowościowe typy reakcji na zderzenie kultur w procesie emigracji*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2002, nr 6, s. 101-116.

⁶ M. Rembierz, *Transformations of the intercultural education: pedagogical explorations on the borderlands*, „Transformacje” 2021, nr 4, s. 167-168. Por. A. Szerlağ, *Międzykulturowość w przestrzeni...*, dz. cyt., s. 128.

Pogłębioną analizę kształtowania się postaw ludzkich, związaną z ludzką refleksyjnością, wyborem systemu wartości czy różnym systemem trosk rozwinęła Margaret Archer, zwłaszcza w pozycji *Człowieczeństwo. Problem sprawstwa*. Wskazuje ona na proces przepracowania wewnętrznego, który prowadzi do wyłaniania się tożsamości osobistej i społecznej⁷. Badając kontekst wileński, własną analizę kształtowania się tożsamości poczyniła Alicja Szerłaż w książce *Międzykulturowość w przestrzeni wileńskiego pogranicza kultur*⁸. Wskazuje ona m.in., w oparciu o doświadczenie własne i badania, że wśród młodego pokolenia Polaków część osób identyfikuje się jako „polscy Litwini”⁹.

Sytuacja takich mniejszości zależy oczywiście również od sytuacji międzynarodowej, układu sił w regionie, zwłaszcza relacji między obu państwami: „krajem zamieszkania a państwem ojczystym”¹⁰. W przypadku Polaków na Wileńszczyźnie dochodzi wpływ Białorusi, a także Rosji. Te rozmaite wpływy wyraźnie widać nie tylko w historii, ale również obecnie¹¹.

Karta Polaka jako wyraz związku z Polską

Od wejścia w życie ustawy o Karcie Polaka w 2008 do lipca 2021 roku Kartę uzyskało ponad 10 tys. Polaków na Litwie¹². Stanowią oni mniejszy odsetek w porównaniu z posiadaczami Karty na Białorusi i Ukrainie. Wynika to m.in. z działań władz litewskich, które po odzy-

⁷ M. Archer, *Człowieczeństwo. Problem sprawstwa*, Nomos, Kraków 2013. Por. zwłaszcza rozdz. 6-9.

⁸ A. Szerłaż, *Międzykulturowość w przestrzeni...*, dz. cyt., s. 113-129.

⁹ Tamże, s. 115, 125-126.

¹⁰ O.A. Górecki, *Mniejszości narodowe w świetle teoretycznej refleksji polityczno-prawnej*, w: D. Górecki (red.), *Dziedzictwo pogranicza. Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie, Białorusi, Ukrainie i w Czechach oraz mniejszości białoruskiej, litewskiej, ukraińskiej i czeskiej w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 18.

¹¹ Por. B. Jundo-Kaliszewska, *Zakładnicy historii: mniejszość polska w postradzieckiej Litwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019.

¹² A. Akińczo, *W Ambasadzie RP w Wilnie 40 osobom wręczono Karty Polaka*, 14.07.2021, <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/w-ambasadzie-rp-w-wilnie-40-osobom-wreczono-karty-polaka> (4.11.2022).

skaniu niepodległości w 1990 roku dążyły do asymilacji mniejszości narodowych, w tym zwłaszcza polskiej. Uzasadnieniem dla takich działań była potrzeba odbudowy tożsamości narodowej w tym kraju o stosunkowo nielicznej populacji, a z dość licznymi mniejszościami narodowymi. Temu służyło także przywracanie języka litewskiego, w tym lituanizacja nazw czy nazwisk polskich. Na to nakładały się pewne resentymenty związane z historią Polski i Litwy. Zachęty związane z nowymi uprawnieniami, jakie daje Karta Polaka, na razie jeszcze nie przyniosły większych efektów na Litwie, choć trzeba odnotować, że trwa systematyczny wzrost liczby jej posiadaczy.

Przykładem działań na rzecz ograniczenia popularności tego dokumentu wśród Polaków jest wypowiedź ministra spraw zagranicznych Litwy¹³ czy chociażby chęć ograniczenia praw obywatelskich Polakom, którzy uzyskali Kartę Polaka. W 2012 roku wniesiono projekt ustawy odbierającej prawo do kandydowania w wyborach parlamentarnych na Litwie dla osób posiadających Kartę Polaka¹⁴. Do przyjęcia tego projektu zabrakło tylko jednego głosu.

---

¹³ B. Bużyńska, *Ažubalis: Karta Polaka to nieporozumienie*, 17.01.2012, <http://www.wilnoteka.lt/artykul/azubalis-karta-polaka-nieporozumienie> (4.11.2022).

¹⁴ D. Malinowski, *Karta Polaka znów na celowniku*, 6.04.2012, <http://www.wilnoteka.lt/artykul/karta-polaka-znow-na-celowniku-0> (4.11.2022).

Tabela 1. Czy posiada Pan/Pani Kartę Polaka? (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi			
	ogółem	tak	nie	nie, ale chciałbym uzyskać
Ogółem	100,0	12,5	22,2	65,3
Płeć				
kobiety	100,0	11,3	16,7	72,0
mężczyźni	100,0	13,7	27,8	58,5
Wiek				
15-16 lat	100,0	12,3	15,8	71,9
17-18 lat	100,0	9,1	27,6	63,4
powyżej 18 lat	100,0	31,3	20,8	47,9
Miejsce zamieszkania				
do 20 tys.	100,0	10,6	21,6	67,8
20-100 tys.	100,0	10,2	27,1	62,7
powyżej 100 tys.	100,0	16,2	21,4	62,4
Religia/wyznanie				
katolik	100,0	12,7	20,6	66,7
prawosławny	100,0	0	28,6	71,4
niewierzący	100,0	11,3	27,4	61,3
inne	100,0	14,3	32,1	53,6
Język używany w domu				
polski	100,0	13,5	21,5	64,9
litewski	100,0	9,1	27,3	63,6
rosyjski	100,0	5,2	31,0	63,8
inny	100,0	0	10,0	90,0

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

W konsekwencji wśród badanych młodych Polaków na Litwie ponaddwukrotnie mniejszy odsetek osób deklarował posiadanie Karty Polaka niż na Białorusi: 12,5% wobec 27%. Ponaddwukrotnie więcej

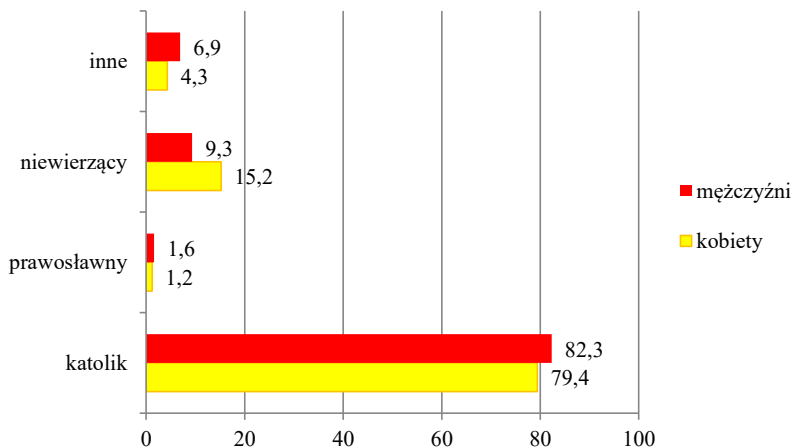
młodych Polaków deklarowało również, że zupełnie nie jest zainteresowana posiadaniem Karty Polaka w przyszłości: 22,2% wobec 9,5%¹⁵. Mimo tych różnic na niekorzyść należy zauważyć, że prawie dwie trzecie wszystkich badanych zadeklarowało chęć uzyskania tego dokumentu w przyszłości (65,3%), co świadczy, że jest on postrzegany jako coś pożądanego. Należy jednak dodać, co może także w części wyjaśniać powyższe różnice, że przywileje związane z Kartą Polaka są mniej atrakcyjne na Litwie jako kraju należącego również do Unii Europejskiej i bardziej rozwiniętego niż Białoruś czy Ukraina. Oznacza to swobodę przemieszczania się do Polski i innych państw Unii oraz podejmowania tam pracy czy studiowania.

Wpływ zmiennych społeczno-demograficznych na wyniki w niektórych przypadkach jest dość istotny. Dla przykładu mężczyźni, choć większy odsetek deklarował posiadanie tego dokumentu, to w znacznie większym stopniu uznali zarazem, że nie będzie on im potrzebny (27,8% wobec 16,7% kobiet). W miastach powyżej 100 tys. (w tym przypadku chodzi o Wilno) posiadanie Karty deklarowało 16,2% respondentów, a w pozostałych miejscowościach niewiele ponad 10%. Może to być spowodowane większą łatwością dostępu do konsulatu czy ambasady i lepszym przepływem informacji, np. w szkołach. Osoby, które deklarowały, że w ich domu mówi się po polsku, stanowią grupę, w której największy odsetek posiada Kartę (13,5%) i jest on ponaddwukrotnie wyższy niż w grupie, w której w domu używa się języka rosyjskiego (5,2%), oraz wyraźnie wyższy niż w grupie, w której w domu mówi się po litewsku (9,1%). Choć osoby deklarujące prawosławie były stosunkowo nieliczne (inaczej niż na Białorusi), to warto zauważyć, że nikt z nich nie wskazał posiadania tego dokumentu, natomiast katolicy, którzy mają dominującą pozycję w całym społeczeństwie litewskim, w zwłaszcza wśród Polaków na Litwie, byli najbardziej zainteresowani posiadaniem Karty Polaka (niechęć do jej uzyskania zadeklarowało tylko 20,6%).

---

¹⁵ A. Wysocki, *Poczucie tożsamości narodowej młodych Polaków na Białorusi oraz jej wyznaczniki*, w: tegoż (red.), *Aspiracje i dylematy młodych Polaków na Białorusi*, Wydawnictwo RYS, Dąbrówka 2021, s. 33-34.

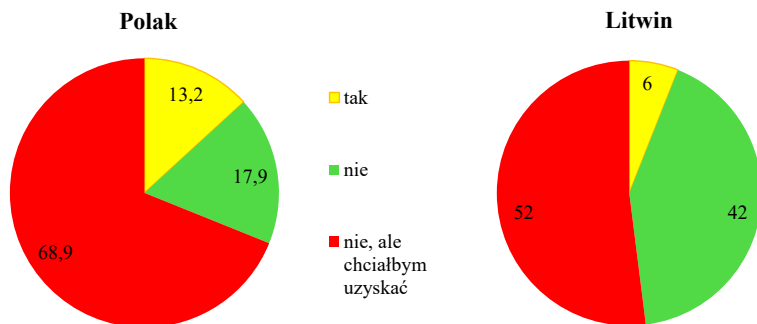
Wykres 1. Płeć a deklarowane wyznanie/religia (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Porównując wyniki badania na Litwie z wynikami na Białorusi, uwagę przyciąga fakt, że wyraźnie wyższy odsetek uznających się za osoby niewierzące był wśród kobiet niż wśród mężczyzn (15,2% wobec 9,3%), podczas gdy na Białorusi było odwrotnie i do tego z jeszcze bardziej wyraźną przewagą niewierzących mężczyzn (ponadddwuipółkrotnie).

Wykres 2. Identyfikacja narodowa a posiadanie Karty Polaka (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Istotne różnice dotyczące posiadania Karty Polaka występują również w zależności od deklarowanej narodowości. Wśród osób określających się jako Polacy ponad dwa razy częściej potwierdzano posiadanie tego dokumentu w porównaniu z grupą osób uznających się za Litwinów (13,2% wobec 6%). Ponadto aż 42% uznających się za Litwinów przyznało, że nie interesuje ich posiadanie tej Karty, podczas gdy taką deklaracją złożyło 17,9% uznających się za Polaków.

Identyfikacja z narodem polskim

Młodzież polskiego pochodzenia na Litwie jest o wiele bardziej świadoma swoich korzeni i zdecydowanie częściej deklaruje się jako Polacy w porównaniu z młodymi osobami na Białorusi. Podczas gdy u sąsiada z południa odsetek przyznających się do narodowości polskiej wynosił niespełna 50%, na Litwie było to ponad 80%. W podziale na płeć większy odsetek kobiet przyznawał się do polskości niż mężczyzn, także jeśli chodzi o samą świadomość swoich polskich korzeni (83,3% wobec 78,2% oraz 8,2% wobec 6,9%), co ponownie wskazuje na różnice w porównaniu z wynikami na Białorusi¹⁶.

¹⁶ Tamże, s. 38-39.

Tabela 2. Jak określiliby Pan/Pani swoją narodowość? (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi					
	ogółem	Polak	mam polskie korzenie, ale nie uważam się za Polaka	Litwin	Rosjanin	inna
Ogółem	100,0	80,5	7,5	9,9	0,6	1,2
Płeć						
kobiety	100,0	83,3	8,2	5,8	0,4	2,3
mężczyźni	100,0	78,2	6,9	14,1	0,8	0
Miejsce zamieszkania						
do 20 tys.	100,0	83,9	5,1	8,4	0,7	1,8
20-100 tys.	100,0	76,3	13,6	10,2	0	0
powyżej 100 tys.	100,0	77,5	9,2	12,1	0,6	0,6
Język używany w domu						
polski	100,0	83,4	6,7	9,2	0,2	0,4
litewski	100,0	68,2	11,4	20,5	0	0
rosyjski	100,0	69,0	12,9	13,8	2,6	1,7
inny	100,0	70,00	10,0	0	0	20,0
Karta Polaka						
tak	100,0	85,7	9,5	4,8	0	0
nie	100,0	65,2	14,3	18,8	0,9	0,9
nie, ale chciałbym uzyskać	100,0	85,2	4,8	7,9	0,6	1,5
Religia/wyznanie						
katolik	100,0	83,8	5,9	9,1	0,5	0,7
prawosławny	100,0	71,4	0	28,6	0	0
niewierzący	100,0	71,0	14,5	9,7	1,6	3,2
inne	100,0	60,7	17,9	17,9	0	3,6

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Biorąc pod uwagę miejsce zamieszkania, największy odsetek deklarujących się jako Polacy odnotowany został w miejscowościach poniżej 20 tys. mieszkańców (83,9%), natomiast w mieście powyżej 100 tys. mieszkańców (Wilno) największy odsetek młodzieży uznawał się za Litwinów (12,1%), choć poziom przyznających się do polskości był nieznacznie wyższy niż w miastach od 20 do 100 tys. (77,5% wobec 76,3%). Większe różnice występują jeszcze przy innych zmiennych. Odsetek osób, które posługują się językiem polskim w domu i przyznają się do bycia Polakiem, wyniósł 83,4%, podczas gdy wśród używających języka litewskiego – 68,2% (podobnie języka rosyjskiego – 69,0%). Z osób posiadających Kartę Polaka 85,7% określiło się jako Polak (podobnie spośród tych, którzy mają zamiar ją uzyskać – 85,2%), natomiast spośród tych, którzy nie mają i nie chcą mieć Karty tylko 65,2% zadeklarowało swoją polskość, co jest i tak poziomem znacznie wyższym niż przeciętnie na Białorusi¹⁷. Z kolei uwzględniając deklarowane wyznanie czy religię, bycie Polakiem zadeklarowała największa część katolików (83,8%), natomiast prawosławni i ateści czynili to znacznie rzadziej (71,4% i 71,0%).

Młodzi respondenci wyrazili również swoją opinię dotyczącą tego, czy Polacy na Litwie i Polacy w Polsce są członkami tego samego narodu. W tym pytaniu, w porównaniu z kwestionariuszem zastosowanym na Białorusi, została dodana odpowiedź „trudno powiedzieć”, która znacząco zmodyfikowała rozkład odpowiedzi między „tak” a „nie” z poprzedniego badania¹⁸. Prawie jedna trzecia respondentów wybrała bowiem tę nową opcję (33,1%), co potwierdza zarazem potrzebę jej wprowadzenia, gdyż wybór jest nieoczywisty i, jak się okazuje, dla jednej trzeciej respondentów – dość trudny.

---

¹⁷ Tamże, s. 40-41.

¹⁸ Por. tamże, s. 40-42.

Tabela 3. Czy Polacy na Litwie i Polacy w Polsce są członkami tego samego narodu? (w %)

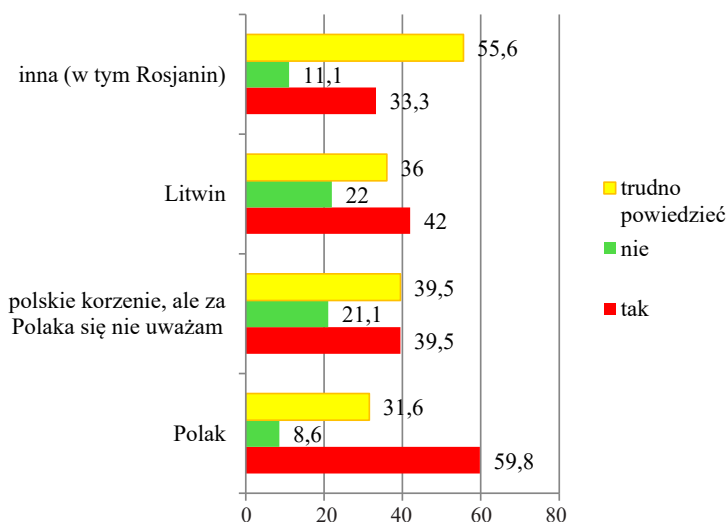
Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi			
	ogółem	tak	nie	trudno powiedzieć
Ogółem	100,0	56,0	10,9	33,1
Płeć				
kobiety	100,0	58,1	12,5	29,4
mężczyźni	100,0	54,1	9,3	36,6
Wiek				
15-16 lat	100,0	62,6	6,9	30,5
17-18 lat	100,0	51,2	13,8	35,0
powyżej 18 lat	100,0	54,2	12,5	33,3
Rejon zamieszkania				
miasto Wilno	100,0	53,1	13,3	33,6
rejon wileński	100,0	49,7	11,9	38,4
rejon trocki	100,0	77,4	2,4	20,2
Karta Polaka				
tak	100,0	61,9	7,9	30,2
nie	100,0	44,6	20,5	34,8
nie, ale chciałbym uzyskać	100,0	58,8	8,2	33,0
Język używany w domu				
polski	100,0	57,4	10,5	32,0
litewski	100,0	54,5	9,1	36,4
rosyjski	100,0	48,3	11,2	40,5
inny	100,0	30,0	20,0	50,0

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Mężczyźni okazali się bardziej niezdecydowani czy szukający bardziej bezpieczniejszej odpowiedzi niż kobiety, które w większym stopniu odpowiadały zarówno twierdząco, jak i przecząco na pytanie o utożsamienie Polaków w obu krajach (zob. tab. 3). Mimo że różnice

wieku wśród badanych osób były stosunkowo niewielkie, różnice w opiniach dotyczące tego pytania były znaczące: twierdząco na powyższe pytanie odpowiedziało 62,6% młodych w wieku 15-16 lat, natomiast tylko 51,2% w wieku 17-18 lat oraz 54,2% w wieku powyżej 18 lat. Z kolei spośród trzech rejonów najliczniej reprezentowanych w badaniach osoby pochodzące z rejonu trockiego zdecydowanie częściej niż pochodzące z rejonu wileńskiego i miasta Wilna pozytywnie odpowiadały na pytanie o tożsamość narodową Polaków w obu krajach (77,4% wobec 49,7% oraz 53,1%). Ponadto o wiele wyższy odsetek posiadających Kartę Polaka lub chcących ją uzyskać w porównaniu z tymi, którzy nie chcą tego dokumentu, odpowiadał twierdząco na powyższe pytanie, a, uwzględniając używany w domu język, największy odsetek odpowiedzi potwierdzających udzieliły osoby mówiące po polsku (57,4%), choć przewaga w tym wypadku nad innymi nie była tak znacząca (zob. tab. 4).

Wykres 3. Tożsamość Polaków w Polsce i na Litwie a określenie swojej narodowości (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Duże znaczenie dla rozkładu wyników w kwestii utożsamienia Polaków w obu krajach miała zadeklarowana własna narodowość. Zdecydowanie najczęściej pozytywnej odpowiedzi na to pytanie udzielały osoby określające się jako Polacy (59,8%). Przewaga nad kolejnymi wyróżnionymi grupami wynosiła około 20% (uznający polskie korzenie, ale nieuwzględniający się za Polaka – 39,5%, uznający się za Litwina – 42%). W najmniejszym stopniu takiej odpowiedzi udzieliły osoby deklarujące inną narodowość (w tym rosyjską), choć wśród nich było stosunkowo niewiele odpowiedzi negatywnych (11,1%), a zdecydowanie przeważała odpowiedź „trudno powiedzieć” (55,6%).

Kryteria przynależności do narodu

Deklaracje dotyczące przynależności do narodu mogą być weryfikowane poprzez pewne wyznaczniki obiektywizujące, które określa się jako kryteria przynależności¹⁹. W kwestionariuszu ankiety, będącym podstawą analizowanych badań, podobnie jak w badaniach na Białorusi, przygotowane zostały dwie kafeterie z kryteriami. W pierwszej z nich młodzi respondenci na Litwie mieli dokonać wyboru spośród pięciu opcji w odpowiedzi na pytanie o to, co decyduje o przynależności do danego narodu – nie dotyczyło to wprost ich osobistej sytuacji. Wśród odpowiedzi jedna dotyczyła wymiaru subiektywnego (osobistego poczucia), a pozostałe miały charakter obiektywny, choć dwie z nich zależą od osobistego zaangażowania danej osoby (znajomość języka i kultury), a dwie są zupełnie niezależne (miejsce urodzenia i obywatelstwo). W obu pytaniach o kryteria można było wybrać więcej niż jedną odpowiedź, co pozwalało uwzględnić wszystkie ważne dla respondentów czynniki.

Najczęściej wybieraną opcją przez młodych Polaków na Litwie było posługiwanie się językiem danego narodu (66,3%), następnie znajomość kultury, historii i tradycji (55,4%), a na trzecim miejscu wskazano subiektywne przekonanie człowieka (45,1%). Najmniejsze

¹⁹ Por. badania prowadzone w Polsce: TNS Polska/Kantar Public, *Spoleczne kryteria polskości*, Warszawa, listopad 2018; TNS Polska, *Spoleczne kryteria polskości 1988–1998–2008*, K.61/08, Warszawa, październik 2008.

znaczenie według respondentów ma obywatelstwo (17,8%) oraz miejsce urodzenia (21,6%), to znaczący czynniki zupełnie niezależne od danej osoby. Różnice między pierwszą a drugą grupą opcji były bardzo duże: używanie języka wybrało 3,7 razy więcej osób niż obywatelstwo. Choć w badaniach na Białorusi obywatelstwo i miejsce urodzenia uzyskały również najmniej wskazań, to różnica nie była aż tak znacząca. W sposób szczególny zwraca uwagę opcja dotycząca języka, gdyż na Białorusi była to odpowiedź wybierana niewiele częściej od dwóch powyższych. Wynika z tego, że używanie języka polskiego na Litwie, według respondentów, w znacznie większym stopniu identyfikuje Polaków niż na Białorusi, gdzie decyduje o tym najbardziej znajomość kultury, historii i tradycji²⁰. Jednym z głównych powodów takiego stanu rzeczy jest zapewne fakt, że Polacy na Białorusi w mniejszym stopniu znają i posługują się językiem polskim. Warto zauważyć również, że z tego względu kolejność wybieranych wskaźników na Litwie lepiej odpowiada tej, jaka była obserwowana w badaniach w Polsce²¹.

---

²⁰ A. Wysocki, *Poczucie tożsamości narodowej*, dz. cyt., s. 42-45.

²¹ TNS Polska/Kantar Public, *Spoleczne kryteria polskości*, Warszawa, listopad 2018, s. 12. Por. TNS Polska, *Spoleczne kryteria polskości 1988–1998–2008*, K.61/08, Warszawa, październik 2008.

Tabela 4. Co decyduje o przynależności do danego narodu? (w%)

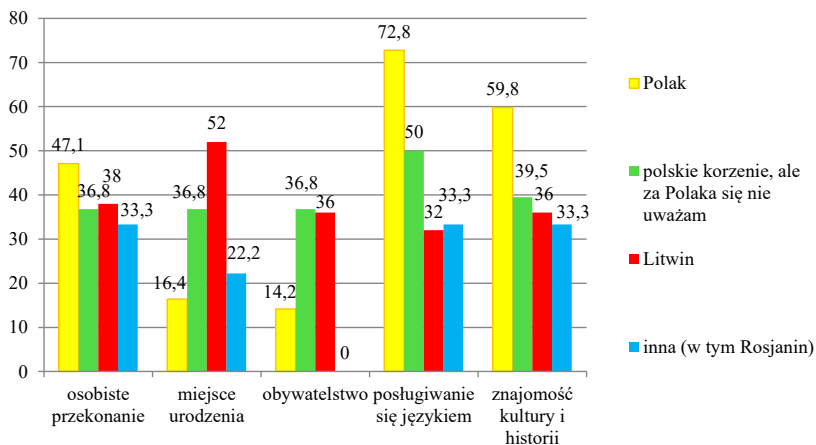
Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi				
	przekonanie człowieka o tym, że jest członkiem danego narodu	miejsce urodzenia	obywatelstwo	posługiwanie się językiem używanym przez dany naród	znajomość kultury, historii i tradycji danego narodu
Ogółem	45,1	21,6	17,8	66,3	55,4
Płeć					
kobiety	44,0	16,0	15,2	71,2	58,4
mężczyźni	46,4	27,4	20,6	61,3	52,4
Wiek					
15-16 lat	39,4	21,7	15,3	65,0	59,1
17-18 lat	49,2	22,0	20,9	66,5	52,4
powyżej 18 lat	47,9	18,8	12,5	70,8	56,3
Karta Polaka					
tak	52,4	23,8	20,6	68,3	63,5
nie	42,9	28,6	24,1	56,3	50,0
nie, ale chciałbym uzyskać	44,5	18,8	15,2	69,4	55,8
Miejsce zamieszkania					
do 20 tys.	43,2	17,6	14,7	65,6	55,3
20-100 tys.	28,8	22,0	16,9	74,6	62,7
powyżej 100 tys.	53,8	27,7	23,1	64,7	53,2

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Kobiety w większym stopniu niż mężczyźni podkreślają znaczenie czynników „miękkich”, jak kultura, tradycje, język (58,4% wobec 52,4% oraz 71,2% wobec 61,3%), zaś mężczyźni bardziej doceniają czynniki „twarde” – niezależne od osoby – obywatelstwo i miejsce urodzenia (20,6% wobec 15,2% oraz 27,4% wobec 16%). Natomiast kryterium subiektywne (własne przekonanie) było wybierane na podobnym poziomie przez obie płcie (kobiety – 44%, mężczyźni – 46,4%).

Znaczenie osobistego przekonania, wyraźniej niż przeciętna dla całej populacji, było wskazywane przez posiadaczy Karty Polaka (52,4%), grupy starsze wiekowo (od 17 lat w górę – 49,2% i 47,9%) oraz mieszkających w miastach powyżej 100 tys. (gł. Wilno – 53,8%). Z kolei szczególną rolę języka i znajomości kultury podkreślali posiadacze Karty Polaka oraz chcący ją uzyskać (68,3% i 63,5%), osoby powyżej 18. roku życia (70,8% i 56,3%) oraz respondenci mieszkający w miastach 20-100 tys. (74,6% i 62,7%), którzy z kolei w bardzo niskim stopniu wybrali opcję osobistego przekonania (28,8%). Kryteria „twarde” najmniejszy odsetek wybierał spośród osób powyżej 18 lat (odpowiednio 18,8% i 12,5%) oraz mieszkańców małych miejscowości do 20 tys. mieszkańców (17,6 i 14,7%).

Wykres 4. Kryteria narodowości a określenie własnej narodowości (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

W analizie kryteriów narodowości szczególną uwagę należy zwrócić na powiązanie dokonywanych wyborów z deklarowaną własną narodowością (wykres 4). Stosunkowo najmniejsze różnice widać w kryterium osobistego przekonania, choć przewaga odsetka deklaracji osób uznających się za Polaków nad pozostałymi grupami jest dość znacząca (około 10%). Znaczenie osobistego przekonania wydaje się naturalne dla osób czujących się ograniczonymi w wyrażaniu swej tożsamości przez różne niezależne od nich czynniki. Dla uznających się za Litwinów największe znaczenie miało miejsce urodzenia (52%, co w pewnym stopniu wyjaśnia ich deklaracje narodowościowe, gdyż są to osoby polskiego pochodzenia), a pozostałe kryteria, w tym obywatelstwo, były wskazywane na podobnym poziomie. Nie uznają oni zatem szczególnego znaczenia dla przynależności do danego narodu posługiwania się językiem czy znajomości kultury narodowej. Spośród respondentów deklarujących się jako Polacy bardzo wysoki odsetek wskazywał na znaczenie posługiwania się językiem (72,8%), a także znajomości kultury i tradycji narodu (59,8%). Przewaga nad pozostałymi grupami respondentów była tu wysoka (np. w porównaniu z wyborami Litwinów dotyczących języka – ponad 40%).

Drugi zestaw kryteriów przynależności do narodu, a są to właściwie kryteria polskości, został w niewielkim stopniu zmodyfikowany w stosunku do wykorzystanego w badaniach na Białorusi. Zamiast opcji „rozumiem po polsku” (drugiej dotyczącej języka) dodano opcję „czuję się Polakiem”. Sformułowane pytanie i przygotowane opcje odpowiedzi zakładały bardziej osobiste, subiektywne ustosunkowanie się do tego, co decyduje o przynależności danej osoby do narodu polskiego: dla czego dana osoba uważa się za Polaka. Możliwość odpowiedzi na to pytanie – wyboru poszczególnych opcji – mieli wszyscy respondenci²².

Największy odsetek badanych wybierał dwie opcje: znajomość języka (79,2%) i polskich przodków (74,3%). W mniejszym stopniu wybierano uczestnictwo w praktykach religijnych (49,9%) i poczucie osobiste (45,7%), a najmniej wskazań otrzymała Karta Polaka (5,9%). W tym ostatnim przypadku jest to poziom znacząco niższy niż na Białorusi (16,6%) i wynika najpewniej w dużym stopniu z opisywanego wcześniej mniejszego upowszechnienia tego dokumentu wśród Polaków

---

²² Por. A. Wysocki, *Poczucie tożsamości narodowej*, dz. cyt., s. 46-50.

na Litwie niż u południowego sąsiada. Największa różnica wyników na Litwie w porównaniu z Białorusią dotyczyła jednak posługiwania się językiem: opcję „mówię po polsku” wybrało tu 79,2%, podczas gdy u sąsiada z południa było to zaledwie 28,9%. Natomiast stosunkowo dużo osób, bo ponad dwie trzecie (68,6%) na Białorusi wybrało opcję „rozumiem po polsku”, to znaczy bierną znajomość języka. Odzwierciedla to rzeczywistość używania języka przez Polaków w obu tych krajach: stanowi potwierdzenie znacznie lepszej znajomości języka przez Polaków na Litwie. Opcję „mam polskich przodków” wybrało mniej osób niż na Białorusi (74,3% wobec 82,6%), natomiast uczęszczanie do kościoła – istotnie więcej (49,9% wobec 40,6%)²³. Wydaje się, że te ostatnie wyniki można wyjaśnić znaczną przewagą polskich katolików na Litwie w stosunku do innych wyznań, zwłaszcza prawosławnych. Nowa opcja „czuję się Polakiem” nie cieszyła się zbyt dużym powodzeniem wśród respondentów (45,7%).

---

²³ Tamże.

Tabela 5. Jeśli uważa się Pan/Pani za Polaka – to dlaczego? (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi				
	mam polskich przodków	mówię po polsku	chodzę na Mszę św. w jęz. polskim/ moja rodzina chodzi	czuję się Polakiem	posiadam Kartę Polaka
Ogółem	74,3	79,2	49,9	45,7	5,9
Płeć					
kobiety	76,7	82,1	52,1	51,4	6,6
mężczyźni	71,8	76,2	47,6	39,9	5,2
Wiek					
15-16 lat	70,4	82,3	55,2	47,8	5,9
17-18 lat	77,6	77,6	46,5	41,3	3,9
powyżej 18 lat	72,9	75,0	45,8	60,4	16,7
Miejsce zamieszkania					
do 20 tys.	72,2	78,4	52,0	45,8	6,2
20-100 tys.	71,2	81,4	50,8	39,0	1,7
powyżej 100 tys.	78,6	79,8	46,2	48,0	6,9
Karta Polaka					
tak	79,4	81,0	47,6	60,3	41,3
nie	69,6	79,7	37,5	23,2	0,9
nie, ale chciałbym uzyskać	74,8	76,8	54,5	50,6	0,9

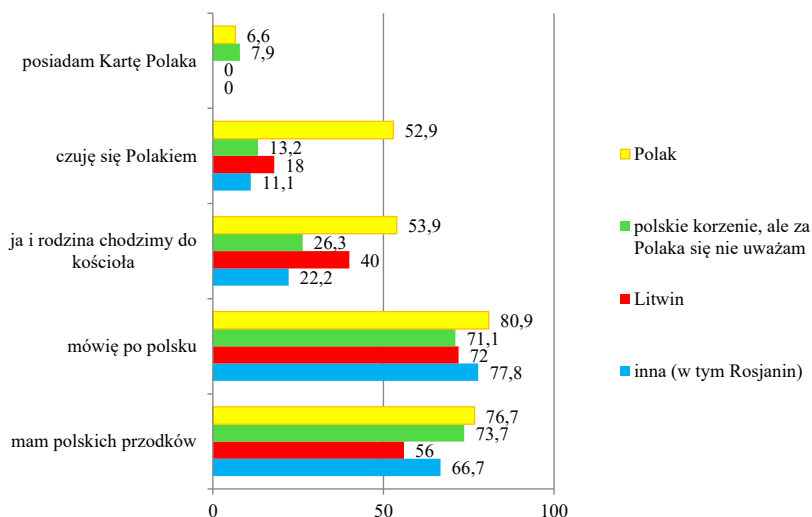
Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

W podziale na płeć różnice wyników nie były zbyt duże: we wszystkich kryteriach to kobiety potwierdzały częściej ich znaczenie niż mężczyźni (zob. tab. 5). W przypadku zmiennej wieku warto zwrócić uwagę na wysoki odsetek osób powyżej 18. roku życia, w porównaniu

w pozostałych grupach, deklarujących znaczenie posiadania Karty Polaka (16,7% wobec 5,9% oraz 3,9%). Wynika to z faktu, że właśnie w tej grupie zdecydowanie najwyższy odsetek osób ją posiadał (zob. tab. 1), czego potwierdzeniem są deklaracje osób posiadających ten dokument: 41,3% z nich wybrało tę opcję, podczas gdy spośród nieposiadających jedynie 0,9%. Posiadacze Karty zdecydowanie częściej wybierali również opcję „czuję się Polakiem” (60,3% wobec 23,2% – nieposiadający i 50,6% – nieposiadający, ale chcący uzyskać).

Wybrane w kwestionariuszu kryteria polskości zostaną też zanalizowane w połączeniu z deklaracjami dotyczącymi własnej narodowości. Na wykresie 5 można zauważyć, że osoby deklarujące się jako Polacy w większym stopniu niż pozostałe grupy podkreślają znaczenie wymienionych pod tym pytaniem wyznaczników polskości, choć nie we wszystkich przypadkach przewaga jest istotna.

Wykres 5. Kryteria polskości a określenie narodowości (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Największa przewaga występuje w opcji „czuję się Polakiem”, co pokazuje spójność deklaracji respondentów w różnych pytaniach: 52,9% wobec 18% dla uznających się za Litwinów, 13,2% dla uznających jedynie swoje polskie korzenie i 11,1% dla pozostałych (w tym Rosjan). Duża różnica dotyczyła również uczęszczania do kościoła: opcję tę wybrało 53,9% Polaków wobec 40% Litwinów, 26,3% osób o polskich korzeniach i 22,2% pozostałych (w tym Rosjan). Opcja ta w przypadku osób deklarujących się jako Białorusini była wybierana znacznie rzadziej ze względu na różnice w wyznaniu (17,9%)²⁴. W przypadku kryterium posiadania polskich przodków jedynie zadeklarowani jako Litwini wybierali tę opcję znacząco rzadziej niż pozostałe grupy, zwłaszcza Polacy (Litwini – 56%, Polacy – 76,7%).

Podsumowanie

Badania zrealizowane w 2022 roku wśród młodzieży w polskich szkołach na Litwie pokazują, że młodzi Polacy w tym kraju w dużym stopniu identyfikują się z polskością, gdyż ponad cztery piąte z nich (80,5%) uznało się za Polaka, a dalsze 7,5% przyznało się do polskich korzeni. Pewne trudności sprawiło im jednak pytanie o to, czy Polacy na Litwie i Polacy w Polsce są członkami tego samego narodu. Choć większość (56,0%) odpowiedziała twierdząco, to prawie jedna trzecia wybrała bezpieczną opcję „trudno powiedzieć” (33,1%).

Wśród badanych osób mniejszy odsetek niż na Białorusi zadeklarował posiadanie Karty Polaka (12,5%). Choć sytuacja polityczna w obu krajach jest diametralnie różna, to w obu widać niechęć władz do popularyzacji tego dokumentu wśród Polaków. W przypadku Litwy dochodzą jeszcze inne przyczyny, gdyż mniejsze znaczenie ma tam większość korzyści związanych z tym dokumentem. W badaniach na Białorusi odnotowano, że duże znaczenie dla starań o Kartę miały względy praktyczne, a nie tylko tożsamościowe. Litwa jest krajem lepiej rozwiniętym niż Białoruś czy Ukraina, jej obywatele mogą swobodnie podróżować nie tylko do Polski, ale po całej Unii Europejskiej, podejmować tam pracę czy studiować. Mimo tego należy zauważyć, że,

---

²⁴ Tamże, s. 49-50.

w tym kontekście bardzo dużo, bo prawie dwie trzecie z nich (65,3%), zadeklarowało chęć uzyskania tego dokumentu.

W przypadku badań na Litwie w kryteriach narodowości i polskości, ale także w połączeniu z innymi pytaniami, duże znaczenie ma kwestia języka narodowego/polskiego. Odpowiedzi młodych Polaków w tym kraju wskazują, że poziom znajomości języka polskiego jest o wiele wyższy niż na Białorusi, a posługiwanie się językiem narodowym uznane zostało za najważniejsze kryterium przynależności do narodu (66,3%), zaś posługiwanie się językiem polskim uznano za najważniejsze kryterium polskości (79,2%). Należy przypuszczać, że wpływ na podkreślanie znaczenia własnego języka dla tożsamości narodowej miały również działania władz na Litwie związane z przywracaniem po 1990 roku języka litewskiego do powszechnego używania w kraju.

Duże znaczenie dla rozkładu odpowiedzi miała także deklarowana narodowość, choć wpływ ten był mniejszy, niż miało to miejsce w badaniach na Białorusi. Jeszcze mniejsze znaczenie niż na Białorusi odgrywała kwestia wyznania, co wynika przede wszystkim z faktu, że na całej Litwie dominującym wyznaniem jest wyznanie rzymskokatolickie. Poza katolikami znacznie szerszą grupę stanowiły osoby deklarujące brak wiary, których odpowiedzi w kwestiach dotyczących identyfikacji narodowej i jej kryteriów nie były jednoznaczne.

Płeć w stosunkowo niewielkim stopniu różnicowała rozkład odpowiedzi, w większym stopniu dotyczyło to miejsca pochodzenia: wielkości miejscowości czy rejonu, których to danych brakowało w przypadku badań na Białorusi.

Bibliografia

- Akińczo A., *W Ambasadzie RP w Wilnie 40 osobom wręczono Karty Polaka*, 14.07.2021, <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/w-ambasadzie-rp-w-wilnie-40-osobom-wreczono-karty-polaka> (4.11.2022).
- Archer M., *Człowieczeństwo. Problem sprawstwa*, Nomos, Kraków 2013.
- Bużyńska B., *Ażubalis: Karta Polaka to nieporozumienie*, 17.01.2012, <http://www.wilnoteka.lt/artukul/azubalis-karta-polaka-nieporozumienie> (4.11.2022).

- Górecki D., *Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie i mniejszości litewskiej w Polsce*, w: tegoż (red.), *Dziedzictwo pogranicza. Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie, Białorusi, Ukrainie i w Czechach oraz mniejszości białoruskiej, litewskiej, ukraińskiej i czeskiej w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 69-111.
- Górecki O.A., *Mniejszości narodowe w świetle teoretycznej refleksji polityczno-prawnej*, w: D. Górecki (red.), *Dziedzictwo pogranicza. Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie, Białorusi, Ukrainie i w Czechach oraz mniejszości białoruskiej, litewskiej, ukraińskiej i czeskiej w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 9-23.
- Grużewski B., *Tożsamość etniczna Polaków na współczesnej Litwie oraz Polska i Polacy w ocenie litewskiej społeczności*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2013, t. 12, s. 46-60.
- Jundo-Kaliszewska B., *Zakładnicy historii: mniejszość polska w postradzieckiej Litwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019.
- Karaś H., *Język polski pogranicza litewsko-łotewsko-białoruskiego w świetle frekwencji cech językowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017.
- Kundera W., *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie – dziś i w przeszłości*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2018, t. 27, nr 3, s. 111-137.
- Kurcz Z., *Mniejszość polska na Wileńszczyźnie: studium socjologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E., Minczanowska A., Piechaczek-Ogierman G., *Sfery życia duchowego dzieci i młodzieży – studium z pogranicza polsko-czeskiego. T. 1. Przemiany wartości i aspiracji życiowych*, Adam Marszałek, Toruń 2016.
- Lewowicki T., Grabowska B., Klajmon-Lech U., Różańska A., *Sfery życia duchowego dzieci i młodzieży – studium z pogranicza polsko-czeskiego. T. 2. Religia i tolerancja religijna*, Adam Marszałek, Toruń 2016.
- Malewska. A., *Problematyka tożsamości – rozważania teoretyczne w kontekście badań nad Polakami na Wileńszczyźnie*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy”, 2013, t. 12, s. 75-96.
- Malinowski D., *Karta Polaka znów na celowniku*, 6.04.2012, <http://www.wilnoteka.lt/artukul/karta-polaka-znow-na-celowniku-0> (4.11.2022).
- Nikitorowicz J., *Hybrydowa tożsamość na kulturowym pograniczu – potencjał i problem osobisty i grupowy?*, „Annales UMCS” 2019, t. 32, nr 2, s. 11-22.
- Ogrodzka-Mazur E., *Identyfikacje narodowe młodzieży akademickiej jako efekt kategoryzowania społecznego, na pograniczu polsko-czeskim*, „Edukacja Międzykulturowa” 2021, nr 2 (15), s. 221-237.
- Palczyński T., *Osobowościowe typy reakcji na zderzenie kultur w procesie emigracji*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2002, nr 6, s. 101-116.

- Piskorek M., Szczęsna K., Wojtaszczyk M., *Młodzież rejonu solecznickiego. Między Litwą a Polską – dylematy tożsamości*, w: M.W. Solarz (red.), *Po-lacy na Litwie. Cztery szkice do obrazu polskiego mikrokosmosu*, Trzecia Strona, Warszawa 2016, s. 33-51.
- Rembierz M., *Między zakorzeniem w dziedzictwie tradycji a otwartością (na) pogranicza. O kształtowaniu „międzykulturowej tożsamości” i tropach pedagogicznych poszukiwań Jerzego Nikitorowicza*, „Edukacja Między-kulturowa” 2020, nr 1(12), s. 19-51.
- Rembierz M., *Transformations of the intercultural education: pedagogical explorations on the borderlands*, „Transformacje” 2021, nr 4, s. 154-187.
- Rembierz M., *Źródła i dylematy tożsamości. Filozofia wobec pytań o treść tożsamości i sens egzystencji*, w: J. Mizińska, H. Rarot (red.), *Tożsamość człowieka wobec życia i śmierci*, „Colloquia Communia” 1999, nr 2(69), s. 16-39.
- Szerłaż A., *Międzykulturowość w przestrzeni wileńskiego pogranicza kultur. Pedagogiczne studium codzienności młodego pokolenia Polaków*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2021.
- TNS Polska, *Společne kryteria polskości 1988-1998-2008*, K.61/08, Warszawa, październik 2008.
- TNS Polska/Kantar Public, *Společne kryteria polskości*, Warszawa, listopad 2018.
- Ustawa o Karcie Polaka z 7 września 2007 r., tekst jednolity z 19 lipca 2019 r., Dz.U. 2019 poz. 1598.
- Wysocki A., *Poczucie tożsamości narodowej młodych Polaków na Białorusi oraz jej wyznaczniki*, w: tegoż (red.), *Aspiracje i dylematy młodych Polaków na Białorusi*, Wydawnictwo RYS, Dąbrówka 2021, s. 27-53.

Język i tożsamość młodych Polaków na Litwie

W bieżącym rozdziale w pierwszej kolejności podjęta zostanie tematyka języka polskiego, jego używania w środowisku domowym, a także widoczność w przestrzeni publicznej. Kwestia krajobrazu lingwistycznego jest bardzo żywa w debacie dotyczącej mniejszości narodowych, ich tożsamości i praw. Respondenci zostali również poproszeni o identyfikację procesów, które stwarzają szczególne zagrożenie dla zachowania polskiej tożsamości wśród młodzieży. Ponadto podjęte zostało także zagadnienie warunków sprzyjających podtrzymywaniu tożsamości polskiej i zapobieganiu procesom asymilacyjnym.

Język wykorzystywany w kontekście rodzinnym

Antonina Kłoskowska, opisując koncepcję syntagmy kultury narodowej, wprowadziła do niej język jako jeden ze ściśle powiązanych systemów symbolicznych tworzących dynamiczną całość. Autorka podkreślała, że nie w każdym przypadku język jest systemem istotnym i znamionym¹. W analizowanym przez nas przypadku Polaków na Litwie, będących częścią polskiej wspólnoty narodowej, możemy mówić o języku jako o bardzo ważnym punkcie odniesienia, którego znajomość warunkuje w znacznym stopniu tożsamość i poczucie przynależności do narodu. Jerzy Smolicz, prowadząc badania wśród członków wieloetnicznego społeczeństwa australijskiego o różnym pochodzeniu, rozwinął koncepcję wartości rdzennych (*core values*), tzn. wartości kluczowych dla poczucia odrębności i narodowej identyfikacji. Obok wspólnot żydowskich, dla których podstawą były religia, historyczna ciągłość i koncept rozwoju grupy, a także irlandzkich, dla których

¹ A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1996, s. 37-39.

istotny był katolicyzm, Smolicz badał również polskie zbiorowości, dla których rdzennym elementem okazał się język².

W pierwszym pytaniu dotyczącym języka skoncentrowano się na jego codziennym, domowym używaniu. Kontekst grupy pierwotnej, rozmowy z osobami, z którymi łączą nas wspólnotowe więzi, mają ogromne znaczenie dla kształtowania się tożsamości narodowej. Jerzy Nikitorowicz w artykule *Język domu rodzinnego jako rdzenna wartość kreująca tożsamość międzykulturową* zwraca uwagę, że pomimo coraz częstszego wychodzenia młodych poza regionalne obszary, rozszerzania się ich tożsamości społecznej i identyfikacji jako obywatela kraju, Europy czy świata, jednocześnie wzmocniła się deklaracja zakorzenienia w ojczyźnie prywatnej. Dodatkowo, podążając za hipotezą Sapira-Whorfa, przypomina, że język organizuje doświadczenie, w tym wypadku wielokulturowe³. Młodzi Polacy mieszkający na Litwie funkcjonują w środowisku wielojęzycznym, poznając zazwyczaj cztery języki (polski, litewski, rosyjski, angielski). Dlatego pytanie, które zadano respondentom: „Jakim językiem posługujesz się na co dzień w domu” (pytanie wielokrotnego wyboru), miało ujawnić nie tylko skalę sytuacji, gdy polski jest językiem „pierwszym”, ale też przypadki, kiedy w to pole wkraczają inne języki.

W analizowanej próbie młodych Polaków 92,1% respondentów wskazało, że posługują się na co dzień w domu językiem polskim, 23% oznaczyło rosyjski, a 8,7% litewski⁴. Zatem część badanych rozmawia w domu w więcej niż jednym języku, zapewne zależnie od sytuacji, w tym członka rodziny/współlokatora, z którym się komunikują. W literaturze wskazuje się, że wielojęzyczność w rodzinie występuje albo

² J. Smolicz, *Wartości rdzenne a tożsamość kulturowa* „Kultura i Społeczeństwo” 1987, t. 31, nr 1, s. 59-75.

³ J. Nikitorowicz, *Język domu rodzinnego jako rdzenna wartość kreująca tożsamość międzykulturową*. „Wychowanie w Rodzinie” 2012, t. 5, nr 1.

⁴ Spośród osób, które rozmawiają w domu w języku litewskim 72,7% odpowiedziało w innym pytaniu, że uważają się za Polaków, ponieważ mówią w języku polskim (to dla nich istotne kryterium przynależności do narodu). To skrzyżowanie pytań pozwala nam zatem ocenić minimalny zakres dwujęzyczności respondentów (polski i litewski). Podobnie w przypadku osób rozmawiających w domu po rosyjsku: 76,7% czuje się Polakami dlatego, że zna język polski. Natomiast w przypadku osób rozmawiających w domu w jeszcze innym języku: mniej, bo 60% uważa się za Polaków z uwagi na polskie kompetencje językowe.

w formie alteracyjnego przełączania kodów albo mieszania języków (mieszanie kodów)⁵.

Sprawą do dokładniejszego zbadania pozostaje, jakim rodzajem języka polskiego mówią w domu badani. Znaczna część Polaków na Litwie funkcjonuje w sytuacji dyglosji, w sytuacjach oficjalnych „przełączając” się na polski standardowy⁶, a w prywatnych – używając dialektu⁷. Część mówi tylko dialektem, dodatkowo zróżnicowanym zależnie od regionu; omówienie tej kwestii przekracza zamierzenia tego rozdziału. Warto dodać, że interesującym tematem jest slang młodzieżowy na Litwie, który charakteryzuje się znaczną liczbą zapożyczeń z innych języków.

Jeśli chodzi o zróżnicowanie w obrębie badanej próby, to kobiety nieznacznie rzadziej wskazywały język polski jako ten, którym posługują się w domu, mianowicie 90,7%; tę samą odpowiedź wybierało 93,5% mężczyźn. Z kolei respondentki częściej posługują się językiem

⁵ Według badań Ireny Masojć na próbie 116 uczniów polskich gimnazjów na Litwie użycie języków w rodzinie kształtuje się następująco: posługiwanie się tylko językiem polskim 25%; alternacyjne użycie języków (P+R lub P+L) 18%, mieszanie dwóch języków (P+R lub P+L) 34%, mieszanie trzech języków (P+L+R) 21%, posługiwanie się tylko rosyjskim 2%. I. Masojć, *Miejsce języka polskiego w wielojęzycznym repertuarze uczniów szkół polskich na Litwie*, „Polonistyka. Innowacje” 2020, 10, s. 41. Inne badania, opublikowane w 2014 roku przez zespół Uniwersytetu im Michała Romera w Wilnie, pokazują, że 80% Polaków na Litwie mówi po polsku w kontaktach rodzinnych, tzn. 50,1% osób mówi wyłącznie w języku polskim, 10,2% w języku polskim i litewskim, 14,6% w języku polskim i rosyjskim, a 5,1% w języku miejscowym, tzw. tutejszym (s. 246). Próba jednak nie była reprezentatywna ze względu na trudności dotarcia do respondentów wg. doboru kwotowego. Średnia wieku w próbie wynosiła tam 42 lata, obejmowała Wilno, rejon wileński i solecznicki. G. Kazėnas, A. Jakubauskas, I. Gaižauskaitė, R. Kacevičius, A. Visockaitė, *Badania dot. Tożsamości Polskiej Mniejszości Narodowej Na Litwie*, Uniwersytet Michała Rőmera, Wilno 2014.

⁶ W tym przypadku znaczne różnice ujawniają się w sytuacjach podróży lub wprowadzki na studia do Polski, zwłaszcza pod kątem akcentu i słownictwa, por. badania Agaty Chutnik i Marcina Gońdy: A. Chutnik, *Młodzi Polacy z Litwy w Polsce. Doświadczenia biograficzne a procesy tożsamościowe*, niepublikowana praca doktorska, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki 2016; M. Gońda, *Cudzoziemcy polskiego pochodzenia podejmujący studia w Polsce. „Powrót do macierzy” czy pragmatyczny wybór?*, Ośrodek Badań nad Migracjami 57/115, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2012.

⁷ K. Geben, M. Ramonienė, *Language use and self-identification: The case of Lithuanian Poles*, „Sociolinguistic Studies” 2015, 9 (2-3), s. 253.

rosyjskim: 23,5% niż mężczyźni: 20,6%. Komunikacja w języku litewskim nie wykazała znacznego zróżnicowania ze względu na płeć (8,6% oraz 8,9%). Proporcja użytkowników języka polskiego w warunkach domowych spada wraz z wiekiem – począwszy od przedziału 15-16 lat (92,6%) poprzez respondentów 17-18-letnich (92,1%) do ponad 18-letnich (89,6%). Jest to związane być może z planowanym rozpoczęciem edukacji w litewskich instytucjach szkolnictwa wyższego lub rozpoczęciem pracy w litewskojęzycznych środowiskach – sytuacje te mogą wiązać się z częstszym używaniem litewskiego w środowisku zewnętrznym. Może to potwierdzać fakt dotyczący badanych użytkowników języka litewskiego w warunkach domowych – odsetek rośnie w przypadku respondentów mających powyżej 18 lat (14,6% w stosunku do 8,9% 15- i 16-latków oraz 7,5% 17- i 18-latków). W tym wieku spada również użytkowanie języka rosyjskiego – do 14,6% z 20,2% w najmłodszej grupie i 26,8% w średniej.

Najwięcej młodych Polaków mówi w domu po polsku w średnich miastach (94,9% przy 91,9% w małych i 91,3% w ponad 100-tysięcznych miastach, czyli w tym przypadku w Wilnie). W języku litewskim znacznie częściej (11,7%) mówią młodzi w małych miejscowościach (5,1% w średnich, 5,2% w dużych). Język rosyjski jest raczej domeną w gospodarstwach domowych dużych miast (Wilno – 29,5% przy 20,1% w małych i 16,9% w średnich miastach). Według uzyskanych danych najczęściej po polsku mówi się w rejonie wileńskim – 93,7%, jednak przy braku danych nt. rejonu solecznickiego. Z tym samym zastrzeżeniem można wskazać miasto Wilno i rejon trocki jako obszary o najczęstszym użyciu domowym języka litewskiego (odpowiednio 8,6 i 13,1%), a samo miasto Wilno – o najczęstszym użyciu rosyjskiego – 30,9%. Najrzadziej po polsku mówią ateści (79%) względem 94,6% katolików i 100% prawosławnych (7 osób w próbie) i innych wyznań – 82,1%. Natomiast ateści najczęściej spośród badanych mówią po litewsku (12,9% przy 8,6% katolików, 3,6% innych) i rosyjsku (45,2% przy 20,1% katolików i 21,4% innych).

Tabela 1. Jakim językiem posługujesz się na co dzień w domu? (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi (wybór wielokrotny)		
	polski	litewski	rosyjski
Ogółem	92,1	8,7	23
Płeć			
kobiety	90,7	8,6	25,3
mężczyźni	93,5	8,9	20,6
Wiek			
15-16 lat	92,6	8,9	20,2
17-18 lat	92,1	7,5	26,8
powyżej 18 lat	89,6	14,6	14,6
Religia/wyznanie			
katolik	94,6	8,6	20,1
prawosławny	100	0	0
ateista	79	12,9	45,2
inne	82,	3,6	21,4

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Litwie 2022.

Interesująco przedstawia się zestawienie informacji o językach używanych w domu z samookreśleniem narodowości przez badanych. I tak 83,4% osób mówiących w domu po polsku (lub m.in. po polsku) określa swoją narodowość jako polską. Zaledwie 6,7% spośród osób mówiących w domu po polsku nie uważa się za Polaków, a tylko stwierdza polskie korzenie. Jest też stosunkowo liczna grupa (9,2%), która pomimo wykorzystywania mowy polskiej w domu określa swoją narodowość jako litewską; śladowy odsetek osób mówiących w domu po polsku uważa się za Rosjan (tylko 0,2%, czyli jedna osoba).

Tabela 2. Język wykorzystywany na co dzień w domu a deklaracja narodowości (w %)

Jakiej jesteś narodowości?	W jakim języku porozumiewasz się na co dzień w domu?			
	polskim	litewskim	rosyjskim	innym
polskiej	83,4	68,2	69	70
mam polskie korzenie, ale nie uważam się za Polaka	6,7	11,4	12,9	10
litewskiej	9,2	20,5	13,8	0
rosyjskiej	0,2	0	2,6	0
innej	0,4	0	1,7	20

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Litwie 2022.

Aż 68,2% osób mówiących w domu po litewsku (lub m.in. w tym języku) ma tożsamość polską. Wynika to m.in. z pochodzenia z rodzin mieszanych narodowościowo. Spośród polskojęzycznej grupy 11,4% nie uważa się za Polaków, pomimo polskich korzeni. Odsetek badanych mówiących w języku państwowym i uważających się za Litwinów wyniósł 20,5%. Badani wykorzystujący w domu rosyjski (lub m.in. rosyjski) w 69,0% przypadków określili swoją narodowość jako polską, w 12,9% jako jedynie wywodzącą się z polskich korzeni, w 13,8% litewską, a tylko 2,6% jako rosyjską. Ci, którzy mówią z najbliższymi w języku z kategorii „inne”, to w 70% osoby o tożsamości polskiej, w 10% o polskich korzeniach, w 20% o tożsamości z kategorii „inne”.

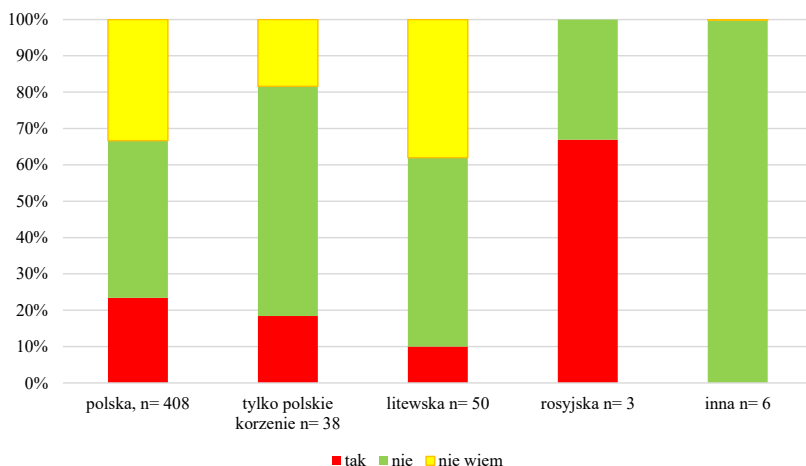
Spośród badanych, którzy mają już Kartę Polaka, wszyscy mówią w domu w języku polskim. W grupie badanych dopiero planujących ubieganie się o dokument 91,5% mówi po polsku w domu, natomiast 8,5% nie posługuje się tym językiem w kontaktach z najbliższymi. Część osób w ogóle nie planuje wnioskowania o Kartę Polaka; 89,3% spośród nich to osoby wykorzystujące język polski w domu.

Język polski w przestrzeni publicznej

Ważnym aspektem poruszonym w badaniach była widoczność języka polskiego w przestrzeni publicznej. Respondentów zapytano o opinię, czy w miejscach, gdzie mieszka duża liczba Polaków, nazwy ulic powinny być w języku polskim. Sprawa jest złożona: z jednej strony Litwa ratyfikowała unijną „Konwencję ramową o ochronie mniejszości narodowych”, która przewiduje takie rozwiązanie w miejscowościach zamieszkałych przez znaczną populację mniejszości narodowych, z drugiej strony funkcjonuje „Ustawa o języku państwowym” (status konstytucyjny), która dopuszcza jedynie litewskie nazewnictwo na urzędowych tablicach. Polskie nazewnictwo jest możliwe tylko na budynkach prywatnych, jednakże i takie oznaczenia nie były akceptowane np. w rejonie sołecznickim. Sprawa jest „delikatna” i odzwierciedlają to wyniki – za podwójnym nazewnictwem opowiedziało się 21,6% ogółu badanych, przeciwko aż 46,3%, natomiast aż 31% uchyliło się od odpowiedzi, pomimo że były anonimizowane. Zdecydowanie częściej od kobiet (15,2%) dwujęzyczność oznaczeń popierali mężczyźni (28,2%), częściej przejawiając postawy konfrontacyjne. Ponad połowa kobiet (51,4%) wyraźnie odrzuciła tę opcję, podobnie uczyniło 41,1% mężczyzn. Również więcej kobiet uchyliło się od odpowiedzi (33,5% wobec 30,6% mężczyzn). Odsetek odpowiedzi twierdzących wzrastał wraz z wiekiem (20,2%, 22,0%, 25,0%) przy czym w przypadku najmłodszych, mających poniżej 16 lat, widać było raczej niezdecydowanie (40,9%) niż sprzeciw (38,9%) dla podwójnych oznaczeń. Respondenci w średniej i najstarszej kategorii wiekowej dużo częściej odrzucali tę opcję (51,6% i 50%). Spośród mieszkańców małych miejscowości (to typ miejscowości najczęściej zamieszkiwany przez Polaków w znacznym odsetku) najwięcej życzyłoby sobie podwójnych oznaczeń (24,5%); w mniejszym stopniu mieszkańcy średnich (20,3%) i dużych miast (17,3%). Najbardziej skonkretyzowane poglądy mieli mieszkańcy dużych miast, ponieważ tylko 24,3% nie wyraziło opinii wcale, natomiast aż 58,4% badanych jednoznacznie wypowiedziało się przeciw podwójnym oznaczeniom. Podobnie wygląda sytuacja z perspektywy rejonów – rejon trocki uważa tablice dwujęzyczne za pożądane (36,9%), w przeciwieństwie do Wilna (48,8%) i rejonu wileńskiego (45,9%).

Częściej pomysł afirmowali katolicy (23,0%) i prawosławni (28,6%) niż ateści (14,5%) i reprezentanci innych wyznań (14,3%). Ateści wyrażali najmocniejszy sprzeciw (64,5%, tylko 21,0% niezdecydowanych).

Wykres 1. Czy na terenie Litwy, w miejscach, gdzie mieszka duża liczba Polaków, nazwy ulic powinny być w języku polskim? Odpowiedzi według deklaracji narodowości

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Litwie 2022.

Inne pytanie dotyczyło subiektywnej oceny – dostrzegania przejawów „polskości” na ulicach rodzinnych miejscowości, czyli w przestrzeni publicznej (tzn. reklam po polsku, menu w kawiarniach, biało-czerwonych wstążek czy flag na samochodach). Odpowiedzi mogą pomóc w orientacji co do poczucia „swojskości” otoczenia, ale także co do odwagi społeczeństwa w wyrażaniu swojej tożsamości. Przejawy polskości w przestrzeni publicznej zauważało średnio 45% badanych. Nie było wielkich różnicowań ze względu na płeć (kobiety 44,7%, mężczyźni 45,2%). Widoczność śladów i znaków polskich (a może również satysfakcja z istniejącej sytuacji w tym aspekcie) rośnie wraz

z wiekiem (44,7%, 45,2%, 45,0%). Dostrzegają je mieszkańcy małych miejscowości (jak już wspomniano, to typ miejscowości najczęściej zamieszkiwany przez Polaków w znacznym odsetku, w okręgu wileńskim), mianowicie 51,6% respondentów, trochę więcej mieszkańcy miast dużych (Wilno) – 41%, najmniej mieszkańcy miast średnich – 25,4%. Najczęściej dostrzega je stosunkowo gęsto zamieszkiwany przez Polaków rejon wileński (50,9%), następnie rejon trocki (46,4%), a dalej plasuje się miasto Wilno (40,2%). Polskość w przestrzeni publicznej częściej widzą ateści (48,4%) niż katolicy (45,1%), prawosławni (42,9%) i wyznawcy innych religii (35,7%).

Zagrożenia dla polskiej tożsamości

Kolejne pytanie dotyczyło diagnozy związanej z zagrożeniami dla zachowania polskiej tożsamości. Najwięcej respondentów, bo aż 35,8%, obawiało się tu procesu lituanizacji, przy czym bardziej obawiali się jej mężczyźni (37,9%) niż kobiety (33,9%); bardziej osoby w najniższym przedziale wiekowym (39,4%), mieszkańcy małych miast (43,6% przy 25,4% w średnich i 27,2% w dużych), mieszkańcy rejonu trockiego (50% przy 32% w Wilnie i 34,6% w rejonie wileńskim), katolicy (37,3% wobec 32,3% ateistów i 25% przedstawicieli innych wyznań).

Mniej osób (18,4%) widzi zagrożenie ze strony rusyfikacji, w tym więcej kobiet (21%) niż mężczyzn (15,7%). Co znamienne (w zestawieniu z obawami przez ekspansją kultury litewskiej), najmniej niepokoju co do rusyfikacji okazali najmłodsi respondenci (15,8% względem 21,1% 17-18-letnich i 20,8% ponad 18-letnich). Najwięcej przejawiał się on wśród mieszkańców ze średnich miast, mianowicie 28,8%, znacznie mniej z dużych – 23,1%, natomiast zaledwie 13,2% obawiało się tego procesu w małych miastach. Największe zagrożenie rusyfikacją odczuwali mieszkańcy Wilna: 22,7% (rejon wileński tylko 15,1%); należy przy tym pamiętać o wysokim odsetku Polaków rosyjskojęzycznych w tym mieście. Należy też wspomnieć, że w stopniu najmniejszym obawiali się katolicy, tzn. 17,9% spośród nich (ateści – 19,4%, inne wyznania – 21,4% oraz 28,6% prawosławnych, co dotyczyło 2 osób).

Innym zagrożeniem wyszczególnionym w badaniu był słaby przekaz kultury polskiej w rodzinach, na co wskazało 26,1% badanych, przy czym problem był szczególnie dostrzegany przez kobiety (28,4% przy 23,8% odpowiedzi mężczyzn), mieszkańców dużych miast (tzn. głównie Wilno, 30,1%) i ateistów (33,9% wobec 25,5% katolików, 21,4% osób innych wyznań oraz 14,3% – czyli jedna osoba – prawosławnych). Osoby najmłodsze były zaniepokojone w najmniejszym stopniu słabym przekazem kultury w rodzinach – 23,6% wobec osób 17-18-letnich i ponad 18-letnich których odsetek wynosił w tym przypadku odpowiednio 28% i 27,1% respondentów. Ta opcja w odróżnieniu od dwóch pierwszych pozostawia Polaków na Litwie w pozycji aktywnej – intensyfikacja przekazu kultury polskiej w rodzinie może odwrócić bieg procesów asymilacyjnych; poniekąd winę, ale też szansę widzi się tu po stronie samych Polaków.

Spośród badanych 19,6% wskazało opcję „inne”. Warto byłoby pogłębić wiedzę na temat zagrożeń, które mieści ta kategoria. W tym przypadku jedyna istotna dysproporcja dotyczyła kategorii płci – 22,6% mężczyzn widziało zagrożenia inne niż wyszczególnione w kwestionariuszu przy 16,7% odpowiedzi ze strony kobiet. Twierdząco odpowiedział też niewielki odsetek ateistów – 14,5%.

Według Kingi Geben i Meilutė Ramonienė w przypadku Polaków z Litwy następuje pewne pęknięcie między tożsamością etniczną a kulturą – bycie Polakiem na Litwie oznacza partycypację w trzech kulturach i przyswajanie ich wartości jako własnych. Sytuacja mieszanego języków, zachodzenia na siebie kultur, zderzenia różnych politycznych postaw kreuje warunki do asymilacji lub ewentualnie do dalszej różnorodności kulturowej z zachowaniem macierzystego języka⁸.

Wyniki badań wskazują na znaczne zaniepokojenie respondentów siłami zagrażającymi polskiej tożsamości. Interesująca refleksja nasuwa się, kiedy odniesiemy odpowiedzi do deklarowanej narodowości. Okazuje się, że badani określający się jako Polacy lub tylko jako osoby o korzeniach polskich naczelne zagrożenie widzą w procesach lituanizacji, czyli niejako widzą je poza społecznością polską. Inaczej jest w przypadku uczniów szkół polskich określających się jako Litwini lub Rosjanie – ci widzą zagrożenie w bierności polskich rodzin, które niedostatecznie przykładają się do przekazywania potomkom swojej kultury.

---

⁸ K. Geben, M. Ramonienė, *Language use...*, dz. cyt., s. 243-268.

Tabela 3. Deklarowana narodowość a postrzeganie zagrożeń dla polskiej tożsamości (w %)?

Co według Ciebie jest największym zagrożeniem dla zachowania polskiej tożsamości wśród polskiej młodzieży na Litwie?	Jakiej jesteś narodowości?				
	polskiej n=408	mam polskie korzenie, ale nie uważam się za Polaka n=38	litewskiej n=50	rosyjskiej n=3	innej n=6
Proces lituanizacji (narzucanie kultury litewskiej)	37,3	42,1	24	0	16,7
Proces rusyfikacji (narzucanie kultury rosyjskiej)	19,4	10,5	18	0	16,7
Słaby przekaz kultury polskiej w rodzinach	24,5	28,9	36	66,7	16,7
Inne czynniki	18,9	18,4	22	33,3	50
Ogółem %	100	100	100	100	100

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Litwie 2022.

Warto ponawiać wciąż pytanie o odpowiednie środki zaradcze, które pomogłyby zniwelować zagrożenia. Poglębieniu tego zagadnienia służyć miało kolejne pytanie.

Podtrzymywanie polskiej tożsamości – skuteczne środki i aktorzy

Kolejne pytanie dotyczyło działań ważnych dla podtrzymywania polskiej tożsamości i zapobiegania procesom asymilacyjnym. Respon-

denci, z możliwością wyboru wielokrotnego, oznaczali możliwe opcje: dostępność atrakcyjnych mediów w języku polskim, możliwość nauki w języku polskim (polskie szkoły na Litwie), szkolnictwo wyższe na Litwie w języku polskim, partia polityczna reprezentująca interesy Polaków, aktywne wsparcie władz polskich, pozytywne nastawienie władz litewskich do miejscowych Polaków.

Zdecydowana większość, obejmująca aż 79%, wskazywała na wagę działalności polskich szkół, przy czym bardziej podkreślały ją kobiety (84,4%) niż mężczyźni (73,4%). Nie było znaczącego zróżnicowania opinii ze względu na wiek (między 78,7 a 79,3%). Najwięcej wskazań na szkoły było wśród mieszkańców dużych miast (Wilno 82,1%), a także wśród mieszkańców małych miejscowości (78,4%) a znacznie mniej w miastach średnich (72,9%). Jeżeli uwzględnimy aspekt regionalny w odniesieniu do posiadanych danych, to zobaczymy, że większa liczba szkół w regionie koreluje negatywnie z dostrzeganiem istotnej roli tych instytucji – i tak w rejonie trockim (gdzie jest tylko jedna podstawówka i cztery gimnazja) aż 84,5% badanych wskazało na ważną rolę szkoły; w Wilnie (gdzie funkcjonują trzy szkoły-przedszkola, cztery podstawówki, jedno progimnazjum i pięć gimnazjów) wskazało tak 80,1% respondentów, natomiast w rejonie wileńskim (aż cztery szkoły-przedszkola, 10 podstawówek, 18 gimnazjów, dwa centra wielofunkcyjne) wskazań było mniej – mianowicie 75,5%⁹. Choć nie są to duże rozpiętości, to można przypuszczać, że o wynikach decyduje pilność potrzeb odnośnie placówek edukacyjnych.

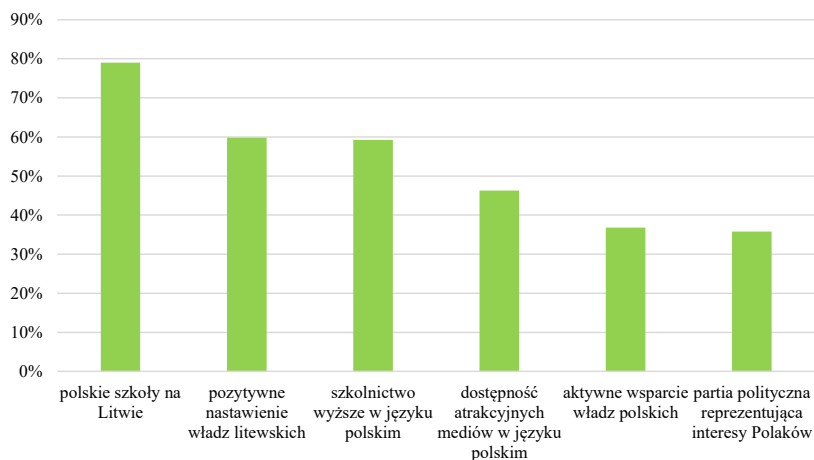
Zdaniem aż 59,8% respondentów bardzo ważne jest nastawienie władz litewskich do miejscowych Polaków, co może być odzwierciedleniem przekazanej rodzinie świadomości zagrożeń ze strony przeważającej siły politycznej, ale również może wynikać z pozytywnych doświadczeń młodego pokolenia świadomego wagi decyzji politycznych sprzyjających Polakom. Częściej kwestię podejścia władz litewskich podkreślały kobiety (65,8%) niż mężczyźni (53,6%). Istotnym czynnikiem różnicującym był też wiek – badani w wieku 15-16 lat, prawdopodobnie na skutek niższej jeszcze świadomości obywatelskiej, rzadziej zaznaczali tę opcję (53,7%), z kolei 17- i 18-letni robili to już

⁹ Dane na temat liczebności placówek pochodzą z dokumentu: *Strategia zachowania i rozwoju języka polskiego oraz polskiej społeczności na Litwie „Wileńszczyzna 2040”*, Polski Klub Dyskusyjny. Wileńszczyzna 2040, Wilno 2021.

częściej (62,2%), natomiast ponad 18-letni najczęściej (aż 72,9%). Dużo rzadsze wybory (49,2%) dotyczą miast średnich, większe są w dużych miastach, czyli głównie w Wilnie (67,6%) i w małych miejscowościach (57,1%). Najwięcej pozytywnych wskazań było w przypadku rejonu wileńskiego (62,9%), trochę mniej w przypadku Wilna (59,4%), a najmniej w rejonie trockim (56%), co nie tworzy jednostajnego kontinuum zależnie od odsetka polskich mieszkańców zamieszkujących rejon. Zdecydowanie decydującą rolę władzom litewskim w procesie podtrzymywania polskiej tożsamości przypisywali ateści (72,6%) w stosunku do katolików (58,3%), prawosławnych (28,6%, czyli 2 odpowiedzi) i innych wyznań (60,7%).

Niemal jednakowy odsetek respondentów (59,2%) dostrzegł istotną rolę polskojęzycznego szkolnictwa wyższego. Nieznacznie częściej wskazywały na to kobiety (60,7%) niż mężczyźni (57,7%). Częstsze wskazania dotyczą badanych finalizujących etap szkoły średniej (tnz. powyżej 18. roku życia, wynik 60,4%) względem 17- i 18-latków (nieznacznie mniej – 59,4%) oraz 15- i 16-latków (58,6%). Znacznie częściej doceniali wagę szkolnictwa wyższego mieszkańcy miast średnich (76%) niż dużych – głównie Wilna (59%) i małych, w tym wsi (55,7%). Miasta średnie (20-100 tys. mieszkańców) znajdują się w znacznej odległości od Wilna, zatem ich mieszkańcy nie będą mogli rozpocząć polskojęzycznej edukacji wyższej (wileńska filia Uniwersytetu w Białymstoku, polonistyka na Uniwersytecie Wileńskim i Uniwersytet Witolda Wielkiego) bez przeprowadzki, choć po pandemicznych doświadczeniach pojawia się pytanie o możliwość polskojęzycznej nauki zdalnej. Szczególnie rzuca się w oczy wysoki odsetek katolików doceniających rolę polskojęzycznego szkolnictwa wyższego (62,4%) względem prawosławnych (42,9%, czyli 2 osoby), innych wyznań (42,9%) i ateistów (48,4%).

Wykres 2. Co jest potrzebne do dalszego istnienia Polaków jako grupy narodowej w przyszłości?

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Litwie 2022.

Na czwartym miejscu uplasowały się atrakcyjne polskojęzyczne media (46,3%); atrakcyjność jest tu szczególnie ważnym zastrzeżeniem, ponieważ polskojęzyczne media na Litwie często przegrywają z oferującymi rozrywkę mediami rosyjskojęzycznymi, bardzo często konsumowanymi przez Polaków (rosyjski jest przekąznikiem kultury masowej). Na atrakcyjne media o wiele częściej wskazywali mężczyźni (51,6%) niż kobiety (41,2%). Znacznie bardziej doceniali je najmłodsi respondenci (50,2%), inaczej niż 17-18-letni (43,7%) i ponad 18-letni (43,8%). To samo dotyczy mieszkańców miast dużych (47,4%) i małych (46,5%) wobec średnich (42,4%). Wilno (44,5%) i rejon wileński (44,7%) mają mniej wskazań niż rejon trocki (56%). Media najbardziej doceniają katolicy (49,5%), w mniejszym stopniu dotyczy to innych wyznań (39,3%), ateistów (30,6%) i prawosławnych (28,6%).

Wsparcie władz polskich jest niezbędne do przetrwania polskiej tożsamości zdaniem 36,8% respondentów. O wiele bardziej potrzebę tego wsparcia akcentowały kobiety (39,7%) niż mężczyźni (33,9%), osoby ponad 18-letnie (47,9%) niż te z przedziału wiekowego 17-18

(37,8%) oraz najmłodsze (33%). Dobrze ocenili to źródło wsparcia respondenci z Wilna (38,7%) i małych miejscowości (38,5%) względem mieszkańców średnich miast (23,7%). Najbardziej na wsparcie polskich władz liczą mieszkańcy rejonu trockiego (50%), następnie miasta Wilno (34,8%) i rejonu wileńskiego (34%). Na potrzebę polskiego wsparcia wskazywali ateści (38,7%), w niewiele mniejszym stopniu katolicy (37,7%) i przedstawiciele innych wyznań (25,0%) i prawosławni (14,3%, czyli jedna osoba). Co interesujące, 63,2% spośród wszystkich respondentów w ogóle nie odznaczyło opcji dotyczącej potrzeby wsparcia władz polskich.

Najmniejszy odsetek wskazań, bo 35,8%, uzyskała aktywność partii politycznej reprezentującej interesy Polaków na Litwie. Nieznacznie więcej kobiet wierzyło w skuteczność działalności lokalnych partii: 36,2% względem 35,5% wskazań przez mężczyzn. Najmniej wskazań było ze strony najstarszych, ponad 18-letnich respondentów (31,3%), a najwięcej od tych w przedziale 17-18 lat (37%); najmłodsi plasowali się pośrodku z 35,5% wskazań. Na największą efektywność liczyli mieszkańcy małych miejscowości (37,7%), trochę mniej średnich (35,6%), a najmniej – dużych miast (32,9%). Najwięcej wskazań było w rejonie trockim (45,2%) względem Wilna (33,6%) i rejonu wileńskiego (35,8%). Najbardziej w sens działalności partii wierzyli katolicy (40%), w mniejszym stopniu – ateści (24,2%), a jeszcze mniej reprezentanci innych wyznań (10,7%).

Tabela 4. Deklarowana narodowość a opinia nt. skutecznych środków podtrzymywania polskiej tożsamości

Co jest potrzebne do dalszego istnienia Polaków na Litwie jako grupy narodowej w przyszłości?	Jakiej jesteś narodowości?				
	polskiej n=408	mam polskie korzenie, ale nie uważam się za Polaka n=38	litewskiej n=50	rosyjskiej n=3	innej n=6
możliwość nauki w języku polskim (polskie szkoły na Litwie)	81,4	73,7	64,0	66,7	83,3
szkolnictwo wyższe na Litwie w języku polskim	63,2	57,9	28,0	66,7	50,0
pozytywne nastawienie władz litewskich do miejscowych Polaków	62,5	63,2	38,0	33,3	50,0
dostępność atrakcyjnych mediów w języku polskim na Litwie	47,5	44,7	44,0	0,0	16,7
aktywne wsparcie władz polskich	39,5	26,3	24,0	33,3	33,3
partia polityczna reprezentująca interesy Polaków	39,0	31,6	14,0	33,3	33,3

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Litwie 2022.

Podsumowanie

Refleksja na temat sposobów podtrzymania polskiej tożsamości prowadzona jest od lat przez polskich naukowców, zwłaszcza tych wywodzących się z Wileńszczyzny. Kinga Geben, analizując żywotność etnolingwistyczną Polaków na Litwie, zwraca uwagę, że współczynnik PSD (ang. *perceived strength differentia*)¹⁰ jest ujemny w stosunku do Litwinów i równy w stosunku do Rosjan, podczas gdy przedstawiciele obu nacji uzyskali wynik dodatni potencjału względem Polaków. Autorka zwraca tu uwagę na konieczność podniesienia prestiżu języka polskiego. Podobny, choć szerzej zakrojony cel przyświeca autorom dokumentu „Wileńszczyzna 2040”¹¹ będącego diagnozą sytuacji, w jakiej funkcjonują Polacy na Litwie, ale też projekcją i rekomendacją co do skutecznych działań dla realizacji zawartych w dokumencie idei „atrakcyjnej polskości” i „zamożnej Wileńszczyzny”. Takie przejawy systematycznej pracy ekspertów, w dużej części młodych ludzi, dają nadzieję na wzmocnienie więzi z polską kulturą i podtrzymanie tożsamości polskiej na Litwie. Zaprezentowane w tym rozdziale wyniki badań mogą pomóc w nakreśleniu kierunków działań zaradczych, zwłaszcza że respondenci należą do pokolenia, które będzie współdecydować o sytuacji wspólnoty.

Bibliografia

- Chutnik A., *Młodzi Polacy z Litwy w Polsce. Doświadczenia biograficzne a procesy tożsamościowe*, niepublikowana praca doktorska, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016.
- Geben K., Borisewska A., *Stosunek do języka polskiego młodzieży polskiej mieszkającej w Ejszyszkach*, w: *Pod znakiem Orła i Pogoni: polsko-litewskie związki naukowe i kulturowe w dziejach Uniwersytetu Wileńskiego: zbiór studiów*, I. Fedorowicz, M. Dawlewicz, K. Geben (red.), Vilnius University Press, Wilno 2021.

¹⁰ Żywotność grupy jest równa postrzeganej różnicy potencjałów między grupą własną (S1) a grupą zewnętrzną (S2)

¹¹ Strategia powstała z inicjatywy Polskiego Klubu Dyskusyjnego przy wsparciu Fundacji „Pomoc Polakom na Wschodzie”, Senatu RP, Kancelarii Prezesa Rady Ministrów RP oraz Departamentu Mniejszości Narodowych przy Rządzie RL.

- Geben K., *Etnolingwistyczna żywotność polskiej grupy mniejszościowej na Litwie* „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2017, t. 17, s. 140–153.
- Geben K., *Jakość języka uczniów szkół polskich na Litwie*, „Uczymy jak uczyć” 2018, t. 1, s. 37-39.
- Geben K., Ramonienė M., *Language use and self-identification: The case of Lithuanian Poles*, „Sociolinguistic Studies” 2015, nr 9 (2-3), s. 243-268.
- Gońda M., *Cudzoziemcy polskiego pochodzenia podejmujący studia w Polsce. „Powrót do macierzy” czy pragmatyczny wybór?*, Ośrodek Badań nad Migracjami 57/115, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2012.
- Kazėnas G., Jakubauskas A., Gaižauskaitė I., Kacevičius R., Visockaitė A., *Badania dot. tożsamości polskiej mniejszości narodowej na Litwie*, Uniwersytet Michała Römera, Wilno 2014.
- Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1996.
- Kurcz Z., *Mniejszość polska na Wileńszczyźnie: studium socjologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005.
- Masojeć, I. *Miejsce języka Polskiego W wielojęzycznym Repertuarze uczniów szkół polskich Na Litwie*, „Polonistyka. Innowacje” 2020, nr 10, s. 35-50.
- Nikitorowicz, J., *Język domu rodzinnego jako rdzenna wartość kreująca tożsamość międzykulturową*, „Wychowanie w Rodzinie” 2012, t. 5, nr 1.
- Smolicz J.J., *Wartości rdzenne a tożsamość kulturowa*, „Kultura i Społeczeństwo” 1987, t. 31, nr 1, s. 59-75.
- Raport alternatywny EFHR na temat Czwartego raportu Departamentu ds. Mniejszości Narodowych w sprawie implementacji Konwencji Ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych w Republice Litewskiej zgodnie z art. 25 Konwencji, Wilno 2018.
- Raport *Polacy na Litwie. Fakty, liczby, działalność*, Departament Ds. Mniejszości Narodowych przy Rządzie Republiki Litewskiej.
- Strategia zachowania i rozwoju języka polskiego oraz polskiej społeczności na Litwie „Wileńszczyzna 2040”*, Polski Klub Dyskusyjny. Wileńszczyzna 2040, Wilno 2021.

Inicjatywność polskich organizacji na Litwie

Działalność organizacji tożsamościowych (a do takich z pewnością można zaliczyć te zrzeszające mniejszości narodowe) jest ważna z wielu punktów widzenia, ale zasadniczą ich rolą jest utrzymywanie i konserwacja pewnego typu świadomości etnicznej konkretnych zbiorowości, szczególnie tych, które egzystują poza swoim naturalnym środowiskiem społecznym (w tym przede wszystkim terytorialnym i narodowym). Są one bowiem pewnym repozytorium wartości – tych, które decydują o spójności społecznej i przywiązaniu do konkretnych norm. O sensie istnienia takich organizacji i jakości oferowanych przez nie praktyk świadczy przede wszystkim poziom inicjatywności, czyli zaangażowania w bieżące działania, formułowania nowych rozwiązań i propozycji zmierzających do ulepszenia rzeczywistości, tak aby istniejące zbiorowości nie uległy rozproszeniu i zupełnej dekompozycji.

Inicjatywność jako konstytutywny aspekt działania organizacji

W toku poprzedniego studium z serii badań realizowanych przez Fundację „Młode Kresy” (były to analizy dotyczące Białorusi) w sposób dokładny przedstawiono teoretyczny rys socjologicznych odniesień do organizacji jako pewnego modelu społecznego działania¹. Nie ma zatem potrzeby, aby powtarzać cały zasób wiedzy w tym miejscu. Można jednak pokusić się o wzbogacenie już posiadanych informacji o ciekawą poznawczo tematykę inicjatyw jako określonych przedsięwzięć i rozszerzenie jej na inne obszary praktyk społecznych – np. inicjatywność jako

¹ Zob. M. Choczyński, *Funkcjonowanie i istota polskich organizacji na Białorusi w opiniach respondentów – rola inicjatyw lokalnych*, w: A. Wysocki (red.), *Aspiracje i dylematy młodych Polaków na Białorusi*, Wydawnictwo RYS, Dąbrówka 2021, s. 56-60.

cecha ogólna, bardzo pożądana współcześnie i oczekiwana zarówno od jednostek, ale także od zbiorów społecznych – nazywanych w tym wypadku inicjatorami indywidualnymi oraz kolektywnymi. Dlatego też inicjatywy i odniesienia do nich znalazły bogate odzwierciedlenie w języku potocznym², gdzie inicjatywnością określano działanie, ale też cechę czy podmiot działający według tego schematu.

W szeregu publikacji z dziedziny zarządzania inicjatywność połączona jest z określonymi kompetencjami związanymi z kreatywnością, odpowiedzialnością, profesjonalizmem, decyzywnością, komunikatywnością, efektywnością, innowacyjnością i przedsiębiorczością, czyli działaniami niesablonowymi, świadczącymi o wielorakich możliwościach działania, poszerzonych horyzontach planowania oraz zdolnościach formułowania określonych strategii³. Widać zatem, że inicjatywność jest warunkiem sukcesu niemal każdej organizacji, gdyż warunkuje jej szeroką orientację w środowisku działań oraz określa antycypację przyszłych procesów. Jest to szczególnie ważne w odniesieniu do polskich organizacji na Litwie i innych terytoriach poza Rzeczpospolitą.

Inicjatywność jest również badana w kontekście psychologicznym. Wśród najczęściej wymienianych w literaturze cech tej kompetencji wyróżnia się przede wszystkim: brak zewnętrznego wpływu i nacisku, samodzielność w podejmowaniu decyzji i kreacji pożądanых zachowań, proaktywność, przewidywalność, gotowość do zmierzania się z pojawiającymi się wyzwaniami, wytrwałość, dążenie do aktywności, poznawanie nowości, zapoczątkowywanie działań, idei i procesów, konceptualizacja, realizacja powziętych zamierzeń⁴. Należy tutaj do-

² Wedle podstawowego znaczenia słownikowego *inicjatywa* to przede wszystkim „impuls do działania, przedsiębiorczość, projekt, pomysł do realizacji, propozycja” (s. 206-207). Pozostałe słownikowe znaczenia inicjatywy to „zdolność do samodzielných pomysłów, do wszczynania jakichś akcji” (s. 207); a także „działalność, realizacja projektu, pomysłu” (s. 207) oraz „prymat, pierwszeństwo dające przewagę w czymś” (s. 207) – *Słownik języka polskiego*, t. 3 (H-K), PWN, Warszawa 1996 (reprint wydania pierwszego z 1964 roku).

³ Zob. E. Brzozowska, *Inicjatywność i przedsiębiorczość a kreatywność jako kluczowa kompetencja we współczesnych organizacjach*, „Przedsiębiorstwo & Finanse” 2018, nr 3, s. 8.

⁴ Zob. C. Walesa, L. Łysiuk, L. Kostańska, *Inicjatywność w świadomości kobiet i mężczyzn w okresie młodej i wczesnej dorosłości*, „Horyzonty Psychologii” 2013, t. 3, s. 126.

dać, że inicjatywność szczególnie ciekawa wydaje się w odniesieniu do młodych ludzi, stąd też opinie młodzieży o działalności polskich organizacji na Litwie będą także probierzem owej inicjatywności, atrakcyjności tych organizacji dla młodzieży właśnie poprzez profil ich działalności.

Inicjatywność kreuje zatem osobliwość organizacyjną i zarazem centralną ideę, dzięki której w jednostkach można wyzwolić świadome uczestnictwo i osobiste zaangażowanie. Nie bez znaczenia jest także możliwość „zagospodarowania” potencjału ludzi, którzy pragną gromadzić się właśnie wokół inicjatywy, która jest im bliska i wywołuje reakcję utożsamienia się z podejmowanymi działaniami.

Polskość na ziemiach litewskich

Kwestie rozprzestrzeniania polskiej kultury, ogólnie polskości (i zarazem też polskiej inicjatywy) na Litwie nie są domeną jedynie współczesnych studiów z pogranicza socjologii, stosunków etnicznych i narodowych, ale zaczęły się one znacznie wcześniej; podnosili je autorzy tworzący na początku XX w. i zwracający uwagę na „żywiół polski”. W opracowaniach tego rodzaju dominuje przekonanie o polskości znacznie bardziej zinternalizowanej i szeroko rozpowszechnionej wśród tamtejszej ludności. Jest to zatem tematyka nie tylko skupiona wokół zagadnień przełomu politycznego i upadku ZSRR, co pozwoliło na odrodzenie państwa litewskiego i tym samym szanse dla większego samostanowienia polskiej mniejszości, ale sięgająca perspektywicznie dalej w historię, która – podobnie jak w przypadku opisywanej wcześniej Białorusi – pozwoli na zrozumienie specyfiki mieszkających tam Polaków. Warto przypomnieć takie analizy, „aby przekonać się, jak dalece nawet szerokie masy ludowe, włościańskie i drobnoszlacheckie i mieszczańskie, były związane przez Kościół z kulturą zachodnią, przywiązane są do polskości, którą miłują częstokroć uczuciem żarliwym i nieugiętym, gotowem na wszelkie, najdalej idące ofiary”⁵. Polskość tych rejonów wykracza zatem poza

⁵ E. Maliszewski, *Polacy i polskość na Litwie i Rusi* (wyd. drugie, przejrzone i uzupełnione), Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, Warszawa 1916, s. 12.

wąsko pojmowany etnos⁶ jednej z grup mniejszościowych, ale jest definicyjnym składnikiem tych właśnie ziem, z uwagi na ich historyczne znaczenie. Szerszy kontekst historyczny pozwoli także na zrozumienie tendencji inicjatywnych podejmowanych przez Polaków, jako wyrazu ich aktywizmu i zarazem dynamizmu, dzięki którym wyrażają swoją obecność, a także zaznaczają swój wkład do istnienia danej zbiorowości.

Pewnym wstępem do określenia wzajemnych ogólnych stosunków litewskiej większości z polską mniejszością jest zwrócenie uwagi na permanentny konflikt między litewskim a polskim etnosem, którego genezę stanowią wydarzenia historyczne i odmienne spojrzenie na obustronne relacje, w których dominuje antagonizm. Narodowe środowiska litewskie podkreślają niezgodę na współpracę z Polakami, akcentując tendencje imperialistyczne i polonizację ich kultury, jak i społeczeństwa litewskiego. Oskarżenia o wrogie praktyki sięgają początków koalicji Rzeczypospolitej z książętami litewskimi na przełomie XIV i XV wieku, a następnie podnoszona jest nierównowaga w ramach Unii Lubelskiej i ogólnego ustroju Rzeczypospolitej Obojga Narodów, związku potwierdzanego wieloma uniami i traktatami. Najgłębsze jednak podziały między Polakami a Litwinami zaczęły się kształtować w okresie zaborów. Wzmocnione zostały one przez wpływ XX-wiecznych totalitaryzmów, a rywalizacja polskość i litewskość, jako kulturowo-narodowych żywiołów, trwa również współcześnie⁷. Historia wzajemna jest zatem bogata, ale jednocześnie trudna, ukazuje ona funkcjonowanie obok siebie dwóch narodów, próby pewnego „przeciągania” na swoją stronę historii, określania praw do poszczególnych miast czy też ziem, jako terytoriów o znaczeniu strategicznym, ale także tożsamościowym.

Warto tutaj dodać, że „antypolskie nastroje wpisane w litewską ideologię narodową nie są udziałem wybitnych postaci, ale działających bez charyzmy akademików i dziennikarzy. Jednak formułowane przez nich teorie i wnioski za sprawą mediów są rozpowszechniane

⁶ Są te cechy kulturowe zbiorowości nabyte w kontekście ich etnicznej tożsamości, zob. H. Mielicka-Pawłowska, *Ethnos jako podstawa kulturowej tożsamości*, „Humanistyka i Przyrodoznawstwo” 2018, nr 24, s. 194.

⁷ Zob. B. Jundo-Kaliszewska, *Zakładnicy historii. Mniejszość polska w postradzieckiej Litwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, s. 27-84.

w społeczeństwie, a na dodatek są wykorzystywane przez polityków wywodzących się z kolejnych partii sprawujących władzę w niepodległej Litwie. W ten sposób polskie zagrożenie wynikające z samej tylko obecności polskiej mniejszości, a tym bardziej z jej działań zmierzających do emancypacji, jest odbierane przez Litwinów jako realne, co sprzyja propagowaniu i percepcji negatywnego stereotypu Polaka. Potęguje je jednostronna interpretacja przeszłości, służebna wobec ideologii narodowej⁸. Polskość jest zatem dla Litwinów kłopotliwym tematem, wywołującym polemiki i spory, gdyż jest ona wartością wiążącą obecne ziemie litewskie z kulturą dawnych „protektorów”. Takie ujęcie pokazuje jednak siłę polskości, której obawiają się zwykli Litwini, jak również litewskie władze, a jednym z powodów do niepokoju jest właśnie inicjatywność Polaków, opisana poniżej.

Polska inicjatywność na Litwie

Jak akcentują A. Kuczyńska-Zonik i K. Szwed, „społeczność Polaków jest najbardziej aktywną mniejszością na Litwie i jedną z najlepiej zorganizowanych mniejszości polskich na świecie. Dla Polaków na Litwie niezmiernie ważna jest możliwość pielęgnowania tradycji narodowych, języka polskiego i używania go w życiu codziennym, gdyż są to podstawowe wyznaczniki ich tożsamości narodowej⁹. Widać więc, że szczególnie kwestie językowe są tutaj pewnym odniesieniem do samostanowienia.

Inicjatywność Polaków na Litwie dobrze widać w ich organizacji i podejmowanych działaniach. W opracowaniach bibliograficznych zwraca się uwagę na ogólny aktywizm Polaków jako mniejszości narodowej w kontraście do przedstawicieli innych mniejszości, których działania nie są tak widoczne jak te podejmowane przez potomków dawnej Rzeczypospolitej¹⁰. Dotyczy to przede wszystkim aktywności

⁸ Z. Kurcz, *Mniejszość polska na Wileńszczyźnie. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005, s. 108.

⁹ A. Kuczyńska-Zonik, K. Szwed, *Prawa mniejszości narodowych na Litwie*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2020, s. 11-12.

¹⁰ K. Sidorkiewicz, *Mniejszość polska na Litwie na przełomie XX i XXI w.*, w: T. Ambroziak, A. Czwołek, S. Gajewski, M. Nowak-Paralusz (red.), *Procesy inte-*

w praktykach związanych z językiem – jego nauczaniem oraz pielęgnacją wzorców związanych z polskością – głównie tą wyrażoną w kulturze. Warto tutaj przytoczyć, że „dla grupy etnicznej poprawność językowa była czynnikiem rozpoznania społecznego, wiązało się to także z klasyfikacją i stereotypami”¹¹. W teraźniejszej historii Litwy dążenia władz do językowego uniwersalizmu i prymatu języka litewskiego nie powinny dziwić, ale właśnie w tych warunkach mniejszości ogólnie mobilizują się i wyrażają silniejszą determinację, aby zachować zręb swojej tożsamości i w ogóle przetrwać. Zatem używanie konkretnego języka będzie miało ściśle strukturalne, a zarazem również stratyfikacyjne konotacje, gdyż stosowana *lingua specifica* określa szanse edukacyjne, a później również zawodowe, co silnie skorelowane jest z zarobkami i ogólnie statusem, możliwością gromadzenia zasobów. W przypadku określonej – zarówno historycznie umotywowanej, jak i współczesnej – rywalizacji między Litwinami a Polakami, zagadnienia językowe w kontekście inicjatywności organizacyjnej, będą tym bardziej ciekawym polem do badań i porównań, głównie z uwagi na oddanie złożoności relacji obu krajów i narodów.

W tym kontekście można jeszcze dodać, że młodzi Polacy na Litwie w sposób niejako pragmatyczny podchodzą do kwestii językowych, co dobrze widać w ich bilingwizmie. Jak wynika z wniosków z *Badania opinii publicznej dot. wizerunku Polaków na Litwie i wizerunku Polski w społeczeństwie litewskim*, przeprowadzonego w 2012 roku, „problem językowy był barierą na rynku pracy, ale nie dotyczyło to ludzi młodych, którzy bardzo dobrze posługiwali się językiem litewskim. Było to szczególnie istotne dla osób, które pracowały w instytucjach państwowych, bądź prowadziły działalność polityczną. »Polskość« była związana z religią, Kościołem, językiem i obyczajami. Do cech tożsamości polskiej zaliczano kulturę, wykształcenie, historię, rodzinę i patriotyzm”¹². Widać więc, że znajomość jednego języka i przywiązanie do niego w sferze symbolicznej nie musi od razu oznaczać generalnego antagonizmu i zarazem braku kontaktu w języku odmiennym, co jest ważne, gdyż uznawanie obu sposobów komunikacji może wpłynąć

---

gracyjne i dezintegracyjne na obszarze poradzieckim. Próba bilansu, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 141.

¹¹ Tamże, s. 141.

¹² Tamże, s. 143.

na wzajemne zrozumienie obu stron. Ponadto dwujęzyczność w najlepszy sposób pomaga też w zrozumieniu pewnych niuansów sporów narodowo-kulturowych między obiema stronami.

Formowanie się polskich organizacji w okresie przełomu politycznego

Wyrażanie polskości na peryferyjnych obszarach – odsuniętych geograficznie od stolic – Krakowa i Warszawy – było zawsze wyrażone naznaczone lokalnym, specyficznym kontekstem. Nie inaczej było to również odnotowane na ziemiach litewskich, gdzie polska kultura zmieniała się pod wpływem politycznych uwarunkowań przez okres wspólnoty Rzeczypospolitej Obojga Narodów, czasów rozbiorów, następnie dwudziestolecia międzywojennego i wreszcie czasów sowieckiej uzurpacji. Koniec lat 80. XX w., czyli schyłkowy okres dominacji Związku Radzieckiego i prowadzone w nim reformy, spowodowały „narodowe przebudzenie” i chęć powrotu do macierzystego etnosu ludności zamieszkującej republiki radzieckie¹³, w tym również mniejszości polskiej na Litwie (właściwie ówczesnej Litewskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej – LSRR). Sami Litwini również odczuwali taki stan rzeczy. Spowodowało to praktycznie jednoczesne w czasie inicjowanie powstawania organizacji mających na celu promocję określonych tożsamości narodowych. 5 maja 1988 roku założono Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Polaków na Litwie (SSKPL), które zostało zarejestrowane przy Litewskim Funduszu Kultury. Głównymi celami tego stowarzyszenia były inicjatywy oparte na popularyzacji języka i kultury polskiej, ochrona i jednocześnie promocja polskiego dziedzictwa kulturowego na Litwie, samoobrona wobec agresywnych, nacjonalistycznych środowisk litewskich, także podtrzymywanie związków z państwem polskim.

Niecały rok później – 15-16 kwietnia 1989 roku – podczas zjazdu w Wilnie postanowiono uniezależnić się od formalnych związków

---

¹³ Zob. S. Gregorowicz, *Trudny początek. Relacje polsko-litewskie 1988-1992*, w: W. Lis (red.), *Polacy na Litwie. Przeszłość i teraźniejszość*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 115.

z litewskim organem i przekształcić SSKPL w Związek Polaków na Litwie (ZPL), poszerzając działalność również o aktywność w życiu publicznym. Główny nacisk położono na wymiar polityczny – np. zgłaszanie inicjatyw referendalnych dotyczących bezpośrednio Polaków, opiniowanie ustaw i projektów, poszerzanie swobód obywatelskich, wysuwanie i promowanie swoich kandydatów do organów władz¹⁴. Wszystkie te aktywności miały podnosić poziom samostanowienia Polaków w zmieniających się okolicznościach, zarówno geopolitycznych, jak i typowo lokalnych, dotyczących „małych ojczyzn”. Warto dodać, że organizacje rdzennie litewskie powstały dosłownie kilka miesięcy później – 3 czerwca 1988 roku wyłoniono grupę inicjatywną Ruchu Przebudowy Litwy *Sajudis* (lit. *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis*), w źródłach występuje też odmiana Litewski Ruch na Rzecz Przebudowy¹⁵. Widać tutaj procesy samoorganizacji ludności w obliczu słabnięcia dotychczasowego aparatu państwa radzieckiego, które nie było już w stanie kontrolować coraz silniejszych ruchów narodowych. Związek Polaków na Litwie ma za sobą dość bogatą i zróżnicowaną historię, związaną głównie z pogodzeniem postulatów ochrony polskiej kultury i języka, ale także aktywną reprezentacją polityczną, która przerodziła się w inicjatywę Akcji Wyborczej Polaków na Litwie (AWPL).

Polską organizacją, której charakterystyce warto poświęcić nieco więcej czasu, był Kongres Polaków Litwy, który zawiązany został 14 października 1995 roku przez 41 założycieli, których zdecydowana większość wywodziła się ze Związku Polaków na Litwie. Motywem do opuszczenia ZPL i założenia nowego podmiotu była rozbieżność co do nakreślania celów i zadań funkcjonowania inicjatyw i zrzeszeń polskich, głównie w kontekście rozszerzania ich zakresu działania o nowe obszary. Kongres Polaków Litwy postawił sobie za cel głównie działanie na rzecz rozwoju gospodarczego Wileńszczyzny, co miało zapewnić awans społeczny mieszkających tam Polaków, jak również wspieranie polskiej oświaty poprzez tworzenie własnych placówek. Postulowano

¹⁴ Zob. A. Bobryk, *Zagrożenia i aspiracje. Ruch społeczny na rzecz utworzenia autonomii polskiej na Wileńszczyźnie (1988-1991)*, w: W. Lis (red.), *Polacy na Litwie. Przeszłość i teraźniejszość*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 78-79.

¹⁵ Zob. H. Wisner, *Litwa. Dzieje państwa i narodu*, Wydawnictwo MADA, Warszawa 1999, s. 235.

również stworzenie lobby gospodarczego i współpracę z instytucjami państwa litewskiego. Dystansowano się zarazem od walki politycznej, a celem miała być zgodność w dziedzinie inicjatyw ekonomicznych¹⁶. Jednak wobec braku zrozumienia dla tych inicjatyw (zarówno po stronie polskiej, jak i litewskiej), działalność tej organizacji wyczerpała się. Pojawiły się także zarzuty o rozbijanie środowiska polskiego na Litwie, podnoszone szczególnie przez Związek Polaków na Litwie.

Z kolei „11 listopada 1990 roku narodziło się Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie »Macierz Szkolna«. Jego celem jest przede wszystkim rozbudowa systemu polskojęzycznej oświaty, zaktywizowanie środowiska nauczycielskiego, uczniowskiego i rodzicielskiego oraz zwiększenie wpływu szkoły na upowszechnienie języka polskiego, ojczystej kultury i tożsamości narodowej”¹⁷. Kategorie polskości ogniskują się zatem na najważniejszych kulturowych aspektach, czyli języku i wynikającej z niego kultury ogólnej. Należy tutaj dodać, że Polska Macierz Szkolna to rozbudowana organizacja, która działa nie tylko na Litwie, ale we wszystkich poradzieckich republikach, gdzie pozostała polska ludność po historycznej rewizji granic Rzeczypospolitej.

Należy jednak dodać, że historyczne korzenie tej organizacji są znacznie starsze, a sięgają 1919 roku – wtedy to w Wilnie rozpoczęła działalność filia Macierzy warszawskiej. Po usamodzielnieniu działała natomiast pod nazwą Polska Macierz Ziemi Wschodnich – aż do lat 30. XX wieku, kiedy to organizację systemu szkolnego przejęły w II Rzeczypospolitej wydziały oświaty¹⁸. Kształtowanie nauczania języka polskiego bardzo szybko stało się zatem priorytetem odrodzonej Polski,

¹⁶ Zob. A. Bobryk, *Spoleczne znaczenie funkcjonowania polskich ugrupowań politycznych w Republice Litewskiej 1989-2013*, Siedleckie Towarzystwo Naukowe, Siedlce 2013, s. 110-111.

¹⁷ I. Kabzińska, *Między pragnieniem ideału a rzeczywistością. Polacy na Litwie, Białorusi i Ukrainie w okresie transformacji systemowej przełomu XX i XXI stulecia*, Zakład Wydawniczy Letter Quality, Warszawa 2009, s. 72.

¹⁸ Zob. L. Wątróbski (rozm.), *Naszym zadaniem jest tworzenie atrakcyjnej, nowoczesnej i konkurencyjnej szkoły polskiej – rozmowa z Józefem Kwiatkowskim, prezesem Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna”*, „exPRESS. The Australian-Polish Magazine”, <https://polishexpress.com.au/rozmowa-z-jozefem-kwiatkowskim-prezesem-stowarzyszenia-nauczycieli-szkol-polskich-na-litwie/> (4.11.2022).

szczególnie na terenie tak wtedy niespokojnym, jakim była ziemia wileńska.

Warto zaznaczyć, że wymienione przy okazji badań polskie organizacje na Litwie nie są jedynymi, które można by przedstawić. Krzysztof Sidorkiewicz w swoim tekście opublikowanym w 2002 roku wymieniał istniejące wtedy inicjatywy, oprócz oczywiście Związku Polaków na Litwie i Polskiej Macierzy Szkolnej (pełna nazwa to Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie) jeszcze takie podmioty, jak: Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Polskich na Litwie, Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy oraz Związek Prawników Polaków na Litwie¹⁹. Widać zatem sprofilowanie tych organizacji i skupienie uwagi na konkretnych obszarach działań, którymi są: szkolnictwo, produkcja przemysłowa, budownictwo, nauka i prawoznawstwo. To właśnie w obrębie tych obszarów polskie inicjatywy mogą liczyć na konkretne wsparcie ze strony polskich organizacji. Dzięki powiększaniu obszarów oddziaływania zwiększają się również możliwości działań Polaków, ich udziału w konkretnych obszarach gospodarczych. Pośrednim wynikiem działalności tego typu organizacji jest też podnoszenie kompetencji ludzi w nich uczestniczących.

Kolejną inicjatywą związaną bezpośrednio ze Związkiem Polaków na Litwie jest Wileńska Młodzież Patriotyczna (lit. *Vilniaus Patriotinis Jaunimas*), która zainicjowała swoją działalność w 2012 roku. Założycielami organizacji były młode osoby rekrutujące się z polskiej mniejszości na Wileńszczyźnie, a głównym jej celem okazała się aktywizacja środowiska polskiego poprzez inicjowanie różnych akcji promocyjnych i rocznicowych, które mają w założeniu wyzwolić lokalny patriotyzm i zaakcentować polskość na tym obszarze. Podobnie jak poniżej wymienione inicjatywy młodzieżowe, działalność WMP ogniskuje się na akcentowaniu polskiego języka i kultury oraz idei narodowych w ramach kultywowania wspólnotowości tak bardzo nasyconej lokalnym kontekstem, a przez to tak bogatej w różne znaczenia²⁰.

Z kolei w 2014 roku powstał Polski Klub Dyskusyjny (lit. *Lenkų Diskusijų Klubas*), którego głównymi celami są rozmowy o kształcie

¹⁹ Zob. K. Sidorkiewicz, *Wybrane organizacje Polaków w odrodzonej Republice Litewskiej – cele i działalność*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2002, nr 3, s. 479.

²⁰ Wileńska Młodzież Patriotyczna, <https://pl-pl.facebook.com/wilnomp/> (26.10.2022).

polskości we współczesnej Litwie, a także szeroko rozumiany dialog pomiędzy różnymi opcjami i stanowiskami ideologicznymi. Wedle jednego z reportaży przedstawionych w „Kurierze Wileńskim” organizacja ta aktywnie działa na rzecz wypracowywania pewnych strategii służących do porozumienia stron w debacie publicznej oraz w dyskursie w ramach spraw państwowych. „Polski Klub Dyskusyjny to platforma prowadzenia dialogu polsko-litewskiego, a także jako inkubator myśli i idei. Miejsce, w którym wszyscy Polacy na Litwie mogą się wymieniać poglądami i opiniami na wszelkie aktualne tematy między sobą oraz z litewskimi politykami, dziennikarzami, naukowcami, dyplomatami oraz ekspertami”²¹. Warto tutaj zaznaczyć, że Polski Klub Dyskusyjny prowadzi swój profil na Facebooku, jednak podawany tam adres strony internetowej pozostał nieaktywny w momencie tworzenia niniejszego tekstu²².

Stosunkowo najbardziej współczesną inicjatywą jest Ruch Młodzieży Polskiej, czyli młodzieżowa organizacja patriotyczna z rejonu solecznickiego. Według internetowej relacji jednego z członków Ruchu Młodzieży Polskiej organizacja ta zainicjowała swoją działalność nieformalnie już 11 listopada 2016 roku, podczas uroczystego pochodu z polskimi flagami przez miasto Soleczniki w ramach uczczenia obchodów Święta Niepodległości RP. Formalnie stowarzyszenie zaczęło istnieć 8 sierpnia 2017 roku²³. Lokalizacja i zarazem umiejscowienie działalności tej organizacji nie jest przypadkowa, gdyż to właśnie rejon solecznicki jest tym terytorium, gdzie reprezentacja Polaków jest wyjątkowo silna liczebnie. Kadre Ruchu Młodzieży Polskiej stanowią uczniowie miejscowych szkół z Solecznik, studenci, jak też osoby aktywne zawodowo²⁴.

Najważniejszym celem tej organizacji młodzieży solecznickiej jest szerzenie polskości, głównie przez pielęgnację kultury, tradycji i języka w formach atrakcyjnych przede wszystkim dla osób ze środowisk

²¹ KW, *Polski Klub Dyskusyjny wybrał nowego prezesa* — Dorotę Sokółowską, „Kurier Wileński” (4.01.2021), <https://kurierwilenski.lt/2021/01/04/polski-klub-dyskusyjny-wybral-nowego-prezesa-dorote-sokolowska/> (27.10.2022).

²² Polski Klub Dyskusyjny – *Lenkę Diskusiję Klubas*, https://www.facebook.com/PKDLDK/about/?ref=page_internal (27.10.2022).

²³ Zob. T. Pieszko, *Młodzi Polacy na Litwie wychodzą z inicjatywą*, <http://www.studiowschod.pl/polska-mlodziez-organizuje-sie-na-litwie/> (28.10.2022).

²⁴ Tamże.

juwentologicznych. Dlatego zainicjowano kilka akcji, m.in. *Nazwisko po polsku, bo jestem Polakiem i Polska flaga w polskim domu*. Według relacji T. Pieszki, „te dwa wydarzenia przykuły największą uwagę i zaangażowały miejską ludność, zaciekały lokalne media. Dostrzegły w nas również ogromny potencjał organizacje społeczne z Polski, zawsze nas wspierają”²⁵. W uzupełnieniu tych informacji można dodać, że Ruch Młodej Polski angażuje się w najbardziej aktualne wydarzenia, np. te promujące Kartę Polaka, a bogatą dokumentację podejmowanych inicjatyw można zobaczyć na profilu organizacji na profilu Facebook²⁶.

Widać zatem, że oprócz dwóch głównych organizacji o uznanym dorobku i historycznej genezie, pozostałe inicjatywy są dziełem polskiej młodzieży, dla której polskość jest wartością tożsamościową wartą kontynuacji i bieżącej pielęgnacji. Warto też dodać, że organizacje te powstały w ciągu ostatnich lat, co też może dowodzić zapotrzebowaniu na nie wśród ludności polskiej. Jeszcze innym spostrzeżeniem jest wielopłaszczyznowość działalności, rozłożenie jej na wiele segmentów – nauki, edukacji, polityki, inicjatyw ulicznych, happeningów, jak też zorganizowanych dyskusji.

Obecna działalność polskich organizacji na Litwie powinna ogniskować się wokół prób rozwiązania węzłowych problemów trapiących tamtejszych Polaków. „Wśród nierozwiązanych problemów mniejszości polskiej na Litwie pozostają: 1) brak prawnomiędzynarodowych rozwiązań gwarantujących ochronę mniejszości; 2) system oświaty; 3) kwestie dwujęzycznych nazw miejscowości oraz pisowni imion i nazwisk w języku ojczystym; 4) zwrot ziemi”²⁷. Widać wyraźnie, że problemy te dotyczą w dużej mierze rdzenia tożsamości polskiej, czyli języka, a także „umocowania” terytorialnego Polaków w kontekście posiadania przez nich ziemi – najczęściej ojcowizny. Do tych problemów zaliczyć można napięcia w stosunkach bilateralnych między Polską a Litwą, także zaszczości historyczne, w obrębie których Litwi-

²⁵ Tamże.

²⁶ *Ruch Młodzieży Polskiej – rejon solecznicki*, <https://www.facebook.com/people/Ruch-M%C5%82odzie%C5%BCy-Polskiej-rejon-solecznicki/100064903321786/> (28.10.2022).

²⁷ A. Kuczyńska-Zonik, *Mniejszość polska na Litwie*, w: T. Stępniewski (red.), *Mniejszość polska na Litwie, Łotwie i Ukrainie: uwarunkowania, stan aktualny, perspektywy*, Prace Instytutu Europy Środkowej, nr 9/2020, Instytut Europy Środkowej, Lublin 2020, s. 68.

ni podkreślają presję Polski jako państwa silniejszego, które próbuje zdominować mniejszego sąsiada, a punktem sporu jest zakres swobód i autonomia polskiej mniejszości na Litwie²⁸.

Aby w pełni zrozumieć konkretną działalność i rozmieszczenie polskich organizacji na Litwie, konieczne wydaje się naszkicowanie obecnej lokalizacji i zagęszczenia polskich środowisk w konkretnych częściach państwa litewskiego. Należy zauważyć, że polska mniejszość jest umiejscawiana w pewnych, dość specyficznych i wynikających z procesów historycznych obszarach. „Mniejszości koncentrują się w południowo-wschodniej części państwa [...]. Polacy i Białorusini (niekiedy postrzegani jako jedna grupa narodowościowa ze względu na tradycje kulturowe i obyczaje odróżniające ich od litewskiej większości) należą do autochtonicznych mieszkańców Litwy i zamieszkują głównie okręg wileński, w tym miasta Wilno i Soleczniki”²⁹. Z kolei w innym tekście zwraca się uwagę na „nasycenie” niektórych rejonów polską mniejszością, w wielu przypadkach autochtoniczną, czyli występującą na tych ziemiach od wieków. „W rejonie wileńskim Polacy stanowią 61 proc. mieszkańców, a w solecznickim około 80 proc., poza tym silna mniejszość polska zwarcie zamieszkuje fragmenty rejonów trockiego i święciańskiego (jego południową część) oraz zachodnią część rejonu szyrwinckiego”³⁰. W innych publikacjach można znaleźć zbliżone, szacunkowe określenia wielkości polskiej diaspory i jej rozmieszczenie na terytorium państwa litewskiego. Odnotowano w nich, że w rejonie trockim wynosi ona ok. 33%, a święciańskim ok. 27%. W mniejszym nasyceniu Polacy występują również w następujących rejonach: uciańskim, oleckim, malackim, szyrwinckim, ignalińskim, jezierskim (nazywanego także w niektórych źródłach jezioraskim), orańskim i janowskim. Podawana jest też informacja, że obszar zamieszkały przez ludność polską usytuowany jest także na styku granic Polski, Litwy i Białorusi (rejon orański)³¹. Najbardziej aktualne dane pokazują,

²⁸ Zob. V. Tymul, *Mniejszość polska na Litwie a współczesne konflikty polsko-litewskie*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2015, r. 13, z. 3, s. 121.

²⁹ A. Kuczyńska-Zonik, K. Szwed, *Prawa mniejszości...*, dz. cyt., s. 11.

³⁰ M. Wołłejko, *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie a relacje polsko-litewskie*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr I/17, s. 99-100.

³¹ Zob. I. Kabzińska, *Miedzy pragnieniem ideału a rzeczywistością...*, dz. cyt., s. 66; podane szacunki głównie za: I. Masojć, *Regionalne cechy systemu gramatycznego*

że zasadniczo Polaków na Litwie generalnie ubywa, co związane jest z ogólnymi procesami depopulacyjnymi samego państwa litewskiego, jak również spadkiem deklaracji o przynależności do mniejszości etnicznych w ogóle³². W publikacji z 2020 roku zaakcentowano, że w rejonie sołecznickim obecnie odsetek ludności polskiej wynosi 77,8%, w wileńskim 52,1%, w trockim 30,1% i w święciańskim 26%³³. Ukazanie rozmieszczenia i skali zamieszkania Polaków na Litwie może przybliżyć analizę działalności polskich organizacji – najbardziej potrzebne są one właśnie w największych skupiskach mniejszości polskiej – tam, gdzie antagonizmy do państwa litewskiego i zarazem do samych Litwinów osiągają największą skalę natężenia.

Znajomość istnienia polskich organizacji na Litwie

Analizę danych wypada zacząć od zdiagnozowania samej znajomości funkcjonujących na Litwie polskich organizacji, jako podmiotów wyróżniających się w środowisku lokalnym, ale także w kontekście całego kraju. Wybory młodych ludzi – aktywnych poszukiwaczy wartości, norm oraz praw w szeroko pojętej kulturze (w tym również wiedzy) – z pewnością są dobrym „miernikiem” popularności danych inicjatyw. Wysokie wskaźniki rozpoznawalności pozwalają stwierdzić, że idea działania i profil podejmowanych inicjatyw trafiają do młodzieży, spotyka się to z responsem. Warto dodać, że w tym konkretnym pytaniu respondenci mieli możliwość wskazać więcej niż jedną odpowiedź, co wynika z logiki samego pytania.

Rozpoczynając analizę od wartości ogólnych (częstości), dotyczących rozkładu wyborów wszystkich uczestniczących w badaniu respondentów bez podziału na cechy społeczno-demograficzne, należy

---

współczesnej polszczyzny kresowej na Wileńszczyźnie, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2001, s. 25.

³² Zob. K. Sidorkiewicz, *Mniejszość polska na Litwie w świetle statystyk*, „Rozprawy Naukowe i Zawodowe PWSZ w Elblągu” 2010, z. 9, s. 136.

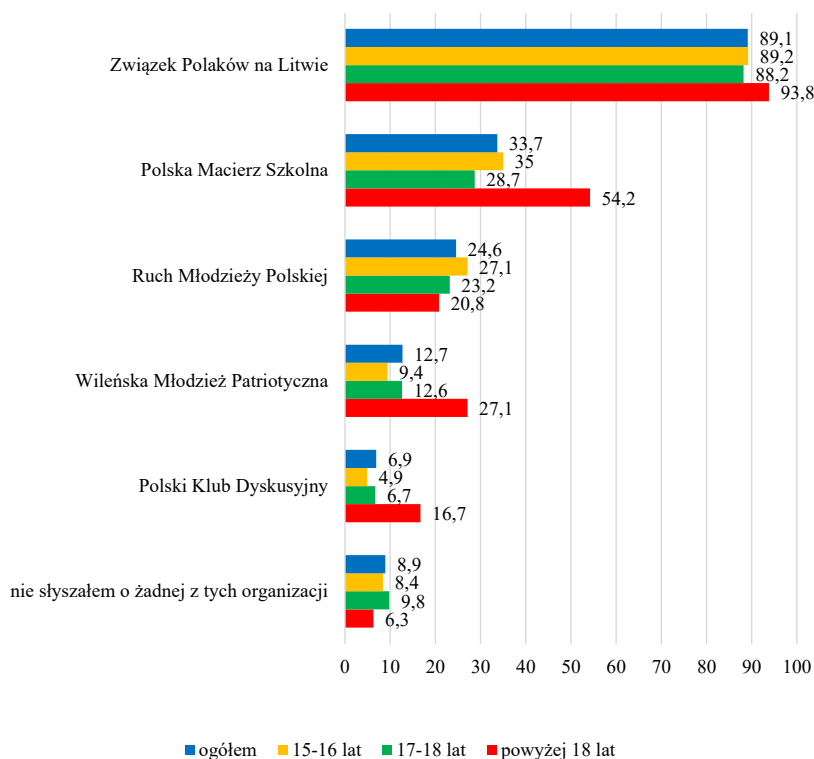
³³ Zob. A. Kuczyńska-Zonik, *Mniejszość polska na Litwie*, w: T. Stępniewski (red.), *Mniejszość polska na Litwie, Łotwie i Ukrainie: uwarunkowania, stan aktualny, perspektywy*, Prace Instytutu Europy Środkowej, nr 9/2020, Instytut Europy Środkowej, Lublin 2020, s. 64.

stwierdzić, że najbardziej znany wśród ankietowanych jest Związek Polaków na Litwie (89,1% wskazań), następne organizacje zaś wybierane są już znacznie rzadziej: Polską Macierz Szkolną wskazało 33,7% badanych, Ruch Młodzieży Polskiej – 24,6%, Wileńską Młodzież Patriotyczną – 12,7%, a Polski Klub Dyskusyjny – 6,9%. Natomiast swoją niewiedzę o istnieniu tych organizacji wskazało ogółem 8,9% młodzieży uczestniczącej w badaniu. Uzupełnieniem tych wyborów niech będą te obrazujące największą rozpoznawalność danej organizacji wśród poszczególnych kategorii wyróżnionych w badaniu. Związek Polaków na Litwie najczęściej wskazywali posiadacze Karty Polaka (96,8%), zamieszkujący w miejscowościach do 20 tys. mieszkańców (94,5%), mający powyżej 18 lat (93,8%) i kobiety (91,8%). Osobno należy potraktować te wybory, w których wszyscy respondenci z danej kategorii (wynik po 100%) wskazali na znajomość Związku Polaków na Litwie – byli to respondenci deklarujący narodowość rosyjską oraz deklarujący pochodzenie z rejonu trockiego. Może to wskazywać na fakt, że w tym rejonie Związek Polaków na Litwie jest jedyną inicjatywą polską, która po prostu realnie funkcjonuje lub jego inicjatywy spotykają się z rzeczywistością dużym responsem, co sprzyja jego identyfikacji. Ponadto Związek Polaków na Litwie może być traktowany jako główna, podstawowa inicjatywa polska, przez wzgląd na długość istnienia, „okrzepnięcie historyczne”, a tym samym zakorzenienie się w świadomości litewskiej. Polską Macierz Szkolną z kolei najczęściej podają prawosławni (71,4%) i mieszkańcy rejonu trockiego (57,1%). Ruch Młodzieży Polskiej najczęściej wskazywali mieszkańcy rejonu wileńskiego (32,1%) oraz deklarujący polskie korzenie, ale jednocześnie nieuważający się za Polaków (31,6%). Wileńską Młodzież Patriotyczną wskazują natomiast najczęściej mieszkańcy rejonu trockiego (16,7%), a także respondenci powyżej 18 roku życia (27,1%). Ostatnia wyróżniona polska organizacja to Polski Klub Dyskusyjny, wskazywany najczęściej przez młodzież powyżej 18 lat (16,7%), osoby posiadające Kartę Polaka (12,7%), a także mieszkańców rejonu trockiego (11,9%).

Przedstawione wyniki ukazują skalę znajomości inicjatyw, a szczególnie ciekawe wydaje się analiza fluktuacji tej znajomości w odniesieniu do poszczególnych cech społeczno-demograficznych. Rozkład opinii w odniesieniu do wieku badanych został ukazany na wykresie 1.

Wykres 1. Znajomość istnienia polskich organizacji na Litwie a wiek respondentów (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Litwie 2022.

Należy zauważyć, że z podanych przedziałów wieku swoimi wskazaniami wyróżniają się najstarsi uczestnicy badania, czyli młodzież powyżej 18. roku życia, zarówno wobec wartości ogólnych, jak i w porównaniu do nieco młodszych roczników. Zaakcentować należy szczególnie duże wskazanie organizacji Polskiej Macierzy Szkolnej (54,2%, czyli ponad 20% więcej wskazań niż w przypadku ogółu badanych, tak samo duże różnice w stosunku do młodszych ankietowanych). Taka sama, ponaddwukrotna różnica wskazań występuje w przypadku

zarówno Wileńskiej Młodzieży Patriotycznej (27,1% w stosunku do ogólnego wyboru 12,7%), jak i Polskiego Klubu Dyskusyjnego (16,7% do 6,9%). Z kolei w przypadku wskazań Ruchu Młodzieży Polskiej respondenci powyżej 18 lat najrzadziej tego dokonywali (20,8%) w porównaniu do wartości ogólnych, jak i młodszych roczników, choć różnice nie są jednak tak duże, jak we wcześniejszych przypadkach (kilka procent). Uzyskane dane mogą świadczyć o potencjalnym udziale młodych ludzi w działaniach szczególnie Polskiej Macierzy Szkolnej, a wysoki wskaźnik osiągnięty przy jej wyborze przez najstarszych ankietowanych może znamionować to, że są oni po prostu absolwentami placówek prowadzonych przez tę organizację, stąd znają ją bardzo dobrze i znacząco lepiej niż młodszy, wśród których nie jest ona aż tak popularna. Nie można oczywiście wykluczyć, że przy ponownym badaniu za kilka lat obecni 15- czy 16-latkowie (wtedy już osiągnąwszy pełnoletniość), wykazaliby podobną zdolność identyfikacji.

Znajomość polskich organizacji była również jednym z głównych tematów badania przeprowadzonego na Białorusi w latach 2019-2020. Co ciekawe, ówczesne proporcje dwóch najczęstszych wyborów były odwrotne, tzn. więcej respondentów (prawie dwukrotnie) wskazało znajomość Polskiej Macierzy Szkolnej niż organizacji podstawowej – w tym wypadku Związku Polaków na Białorusi³⁴. Można próbować to tłumaczyć na pewno naciskiem autorytarnych władz białoruskich i ich bezpośrednią ingerencją w działalność ZPB, stąd też respondenci nie uznawali tej organizacji jako w pełni samodzielnej. Natomiast zupełnie inna jest recepcja na Litwie, gdzie ZPL traktowany jest przez ankietowanych jako organizacja z historycznym kontekstem, która rzeczywiście może być wskazywana jako forum różnych samodzielnych polskich inicjatyw.

---

³⁴ Szczegółowe omówienie wyników uzyskanych w badaniach na Białorusi można znaleźć w części zatytułowanej *Znajomość istnienia polskich organizacji na Białorusi*, w: M. Choczyński, *Funkcjonowanie i istota polskich organizacji na Białorusi...*, dz. cyt., s. 66-73.

Propagowanie i rozpowszechnianie polskiej kultury

Młodzi ludzie uczestniczący w badaniu poproszeni zostali o ogólną ocenę działalności polskich organizacji przedstawioną na skali – od pozytywnej – poprzez nieokreśloną („trudno powiedzieć”) – do negatywnej. Wyłuszczone tutaj głównie zauważalności działań, czyli takiej inicjatywy, która jest znacząca i przynosi konkretne, wymierne rezultaty. Wyniki zostały zbiorczo przedstawione w tabeli 1.

Tabela 1. Ocena działalności polskich organizacji na Litwie na rzecz promocji kultury polskiej wśród młodzieży (w %)

Cechy społeczno-demograficzne	Kategoria odpowiedzi			
	ogółem	pozytywnie – uważam, że ich działalność jest zauważalna wśród młodzieży i pozytywnie wpływa na rozwój kultury polskiej na Litwie	negatywnie – myślę, że te organizacje nie robią wystarczająco dużo, aby popularyzować polską kulturę wśród młodzieży	trudno powiedzieć
Ogółem	100,0	70,3	4,6	25,1
Płeć				
kobiety	100,0	73,9	3,1	23,0
mężczyźni	100,0	66,5	6,0	27,4
Wiek				
15-16 lat	100,0	73,9	5,4	20,7
17-18 lat	100,0	66,9	3,9	29,1
powyżej 18 lat	100,0	72,9	4,2	22,9
Miejscowość zamieszkania				
do 20 tys.	100,0	76,2	3,3	20,5
20-100 tys.	100,0	72,9	6,8	20,3
powyżej 100 tys.	100,0	60,1	5,8	34,1

Rejon pochodzenia				
miasto Wilno	100,0	64,1	6,3	29,7
rejon wileński	100,0	73,6	2,5	23,9
rejon trocki	100,0	82,1	3,6	14,3
Karta Polaka				
tak	100,0	79,4	3,2	17,5
nie mam, ale chcę uzyskać	100,0	71,2	5,5	23,3
nie	100,0	62,5	2,7	34,8
Religia/wyznanie				
katolik	100,0	74,3	3,7	22,1
prawosławny	100,0	71,4	14,3	14,3
niewierzący	100,0	46,8	6,5	46,8
inne	100,0	64,3	10,7	25,0
Narodowość				
polska	100,0	72,3	4,2	23,5
polskie korzenie, ale nie uważam się za Polaka	100,0	55,3	13,2	31,6
litewska	100,0	66,0	2,0	32,0
rosyjska	100,0	33,3	-	66,7
inna	100,0	83,3	-	16,7

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Litwie 2022.

Jak widać, zdecydowana większość respondentów biorąca udział w badaniu deklaruje pozytywne stanowisko wobec działalności polskich organizacji (70,3%). Jednak aż co czwarty badany (25,1%) wyraża ambiwalentną odpowiedź, nie oceniając wprost inicjatywności („trudno powiedzieć”). Odpowiedź negatywną wyraziło jedynie 4,6% ankietowanych. Najwięcej odpowiedzi pozytywnych wyrazili respondenci innej, nieokreślonej narodowości (83,3%), mieszkańcy rejonu trockiego (82,1%), posiadający Kartę Polaka (79,4%).

Z kolei wśród niezdecydowanych większy od wartości ogólnej wskaźnik odpowiedzi można było zaobserwować u osób narodowo-

ści rosyjskiej (66,7%), niewierzących (46,8%), osób zdecydowanie odrzucających posiadanie Karty Polaka (34,8%) oraz mieszkańców miejscowości powyżej 100 tys. mieszkańców (34,1%). Najwięcej osób negatywnie oceniających działalność polskich organizacji można wskazać w następujących kategoriach: deklarujących się jako prawosławni (14,3%), mających polskie korzenie, ale nieuwzględniających się za Polaków (13,2%), innego wyznania (10,7%), ponadto zamieszkujący miejscowości od 20 do 100 tys. mieszkańców (6,8%) i pochodzący z miasta Wilno (6,3%).

Pozytywny respons działalności polskich organizacji nie jest więc przypadkowy – dane wskazują, że najwięcej odpowiedzi pozytywnych jest w rejonach o dużym skupisku Polaków, jak też wśród tych respondentów, którzy posiadają Kartę Polaka, czyli są to połączone wymiary skali liczebnej i tożsamości wyrażonej w posiadaniu dokumentu potwierdzającego identyfikację z polską wspólnotą.

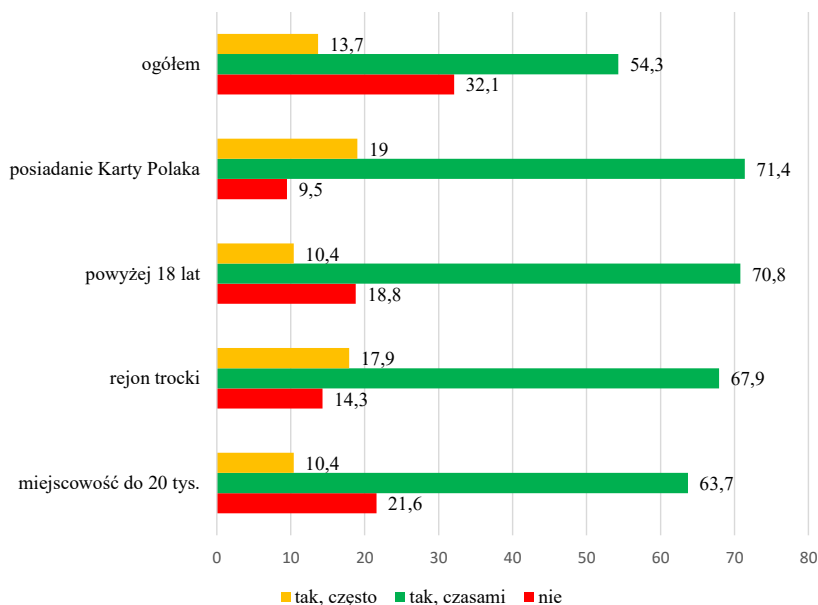
Udział w działalności polskich organizacji na Litwie

Niezwykle ważne w badaniach różnych inicjatyw wydaje się stosowanie wobec respondentów pewnego kontinuum w zakresie odniesień do działalności tychże podmiotów. Początkowo są to pytania o rozpoznawalność, następnie ocenę działalności, a na końcu pojawia się pytanie o własne zaangażowanie w takie inicjatywy. Gradacyjny schemat takiego zapośredniczenia w tę tematykę gwarantuje złożony opis i poznanie pewnych uwarunkowań działania organizacji, uwzględniając nie tylko własną praktykę, ale również reakcje środowiska społecznego i jego respons wobec podejmowanych inicjatyw.

Samoocena zaangażowania ogółu młodych respondentów ujawnia, że najczęściej wybraną formą aktywności jest zaangażowanie o małym stopniu (upostaciowiona w odpowiedzi „tak, czasami”). Wybrała ją ponad połowa ankietowanych uczestniczących w badaniu (54,3%). Prawie co trzeci respondent udzielił odpowiedzi negatywnej (32,1%), natomiast częste zaangażowanie ujawniane było już zdecydowanie rzadziej (13,7%). Na wykresie 2. przedstawiono te typy respondentów, których samozaangażowanie było największe.

Oprócz widocznych na tym wykresie kategorii dość wysokie wskaźniki średniego stopnia zaangażowania wyrażali także respondenci najmłodszy w wieku 15-16 lat (60,6%), kobiety (58,8%), anketowani nieposiadający Karty Polaka, ale chcący ją otrzymać w przyszłości (57,3%), mieszkańcy rejonu wileńskiego (57,2%) oraz deklarujący się jako katolicy i określający swoją narodowość jako polska (obie kategorie po 57,1% wskazań). Bardziej zaangażowani (odpowiedź „tak, często”) również najczęściej rekrutują się z tych kategorii, które podano na wykresie 2. Są nimi np. posiadacze Karty Polaka (19%) czy pochodzący z rejonu trockiego (17,9%). Oprócz nich częściej niż ogół respondentów tę wartość wskazywały kobiety (16,3%) oraz katolicy (15,2%). Z kolei niezaangażowanie najczęściej wskazywali ci deklarujący inną wiarę/wyznanie od katolików, prawosławnych i niewierzących (57,1%), nieposiadający Karty Polaka i jej nie potrzebujący (54,9%), narodowości litewskiej i innej od polskiej, litewskiej i rosyjskiej (50%), niewierzący (48,4%) oraz respondenci mieszkający w miejscowościach zamieszkałych od 20 do 100 tys. mieszkańców (45,8%), jak też powyżej 100 tys. mieszkańców (43,9%).

Wykres 2. Samoocena swojego udziału w życiu polskich organizacji na Litwie – najwyższe wskazania (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Litwie 2022.

Podobnie jak w przypadku wcześniejszych odpowiedzi, wyraźnie różnicujące w wypowiedziach respondentów wydają się takie czynniki, jak poświadczenie polskości formalnym dokumentem (Kartą Polaka), osiągnięcie pełnoletności (a zatem również większa swoboda i tożsamościowa samoświadomość) i terytorium z przewagą liczebną osób polskiego pochodzenia. Wszystkie one uzmysławiają, jak ważne jest połączenie pewnych tendencji i postaw propolskich z wpływem środowiska i jego kulturowej specyfiki – czyli wspomnianego już etnosu, który wydaje się wiodącym spoiwem z polską kulturą, traktowaną jako pewien walor, wartość autoteliczna.

Zadania i cele polskich organizacji na Litwie

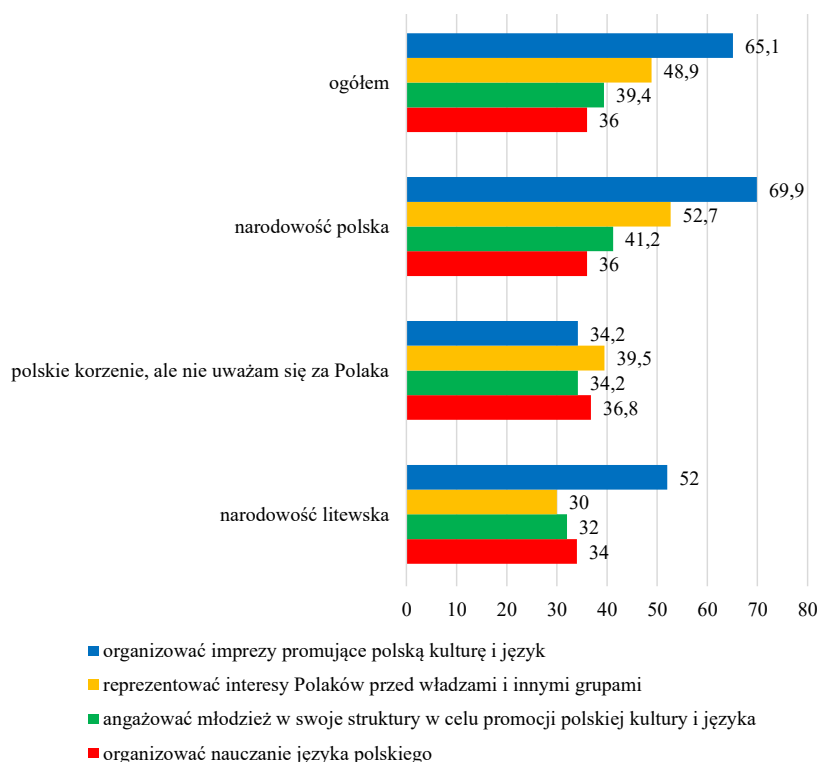
Ostatnie pytanie na temat polskich organizacji dotyczyło opinii respondentów odnośnie do konkretnych podejmowanych inicjatyw. Wśród nich wymieniono: organizowanie imprez promujących polską kulturę i język, organizowanie nauczania języka polskiego, reprezentowanie interesów Polaków na Litwie przed władzami litewskimi, polskimi i innymi grupami etnicznymi na Litwie oraz angażowanie młodzieży w swoje struktury w celu promocji polskiej kultury i języka. Podobnie jak w pytaniu dotyczącym znajomości istnienia polskich organizacji na Litwie, respondenci mieli tutaj możliwość wskazać więcej niż jedną odpowiedź. Ogółem respondenci najczęściej wskazywali organizowanie imprez promujących polską kulturę i język (65,1%), następnie reprezentowanie interesów Polaków na Litwie przed władzami litewskimi, polskimi i innymi grupami etnicznymi na Litwie (48,9%), kolejno angażowanie młodzieży w swoje struktury w celu promocji polskiej kultury i języka (39,4%) i w końcu organizowanie nauczania języka polskiego (36%).

Dane ogólne można ponownie porównać do tego samego pytania zawartego w badaniu przeprowadzonym na Białorusi. Takie zestawienie daje możliwość interesującej analizy. Na Białorusi respondenci najczęściej wskazywali organizację nauki języka polskiego (73,3%), a jest to wynik ponaddwukrotnie wyższy niż uzyskany na Litwie. Co ważne, na Białorusi uznano ten typ inicjatywy za najważniejszy, a z kolei na Litwie za najmniej ważny. Odpowiedź „organizacja wydarzeń propagujących polską kulturę” (66,2%) uzyskała na Białorusi praktycznie taki sam wynik procentowy. Co ciekawe, reprezentacja całości Polaków na Białorusi wobec władz Białorusi, Polski oraz innych grup narodowościowych na Białorusi cieszyła się mniejszym stopniem wskazań (33,8%) niż analogiczne pytanie skierowane do respondentów na Litwie. Prawie połowa badanych na Białorusi wskazywała na konieczność zachęcania młodzieży do działalności w szeregach polskich organizacji, tym samym popularyzując język oraz kulturę polską (48,1%) – jest to prawie o 10% więcej niż w przypadku badań zrealizowanych na Litwie. Można zatem stwierdzić pewne różnice, zapewne wynikające z odmiennego kontekstu politycznego i też stopnia współpracy/represji ze strony władz państwowych³⁵. Szczególnie jest to

³⁵ Szczegółowe omówienie wyników uzyskanych w badaniach na Białorusi można znaleźć w części zatytułowanej *Preferowany obszar zadań polskich organizacji*

widoczne w zakresie nauki języka, gdzie w warunkach zdecydowanie bardziej opresyjnych przydaje się tej inicjatywie dużo większe znaczenie niż w okolicznościach mniej restrykcyjnych, chociaż przecież także nieidealnych, mając w pamięci antagonizm Litwinów do polszczyzny i wprowadzanie działań utrudniających swobodną jej naukę.

Wykres 3. Określanie głównych zadań polskich organizacji na Litwie a narodowość (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

na Białorusi, w: M. Choczyński, *Funkcjonowanie i istota polskich organizacji na Białorusi...*, dz. cyt., s. 82-85.

Wyniki korelacji odpowiedzi ze zmienną niezależną dotyczącą narodowości przedstawia wykres 3. Pokazuje on, że ankietowani wyraźnie przedkładają promocję języka i kultury nad naukę samego języka (prawie dwukrotnie więcej wskazań). Z danych szczegółowych uzyskanych z analizy danych badania przeprowadzonego na Litwie wynika, że najwięcej głosów aprobuujących organizowanie imprez promujących polską kulturę i język uzyskano wśród osób pochodzących z rejonu trockiego (73,8%), kobiet (71,6%), osób zamieszkałych w miejscowościach do 20 tys. mieszkańców (71,4%) oraz osób narodowości polskiej (69,9%). Z kolei największymi zwolennikami reprezentowania interesów Polaków na Litwie przed władzami litewskimi, polskimi i innymi grupami etnicznymi na Litwie są osoby posiadające Kartę Polaka (63,5%), niewierzące (53,2%), deklarujące polską narodowość (52,7%), pochodzące z rejonu wileńskiego (52,2%), powyżej 18 lat (52,1%), kobiety (51,4%), pochodzące z rejonu trockiego (51,2%) i określający swoje wyznanie wiary jako katolickie (50,2%). Angażowanie młodzieży w swoje struktury w celu promocji polskiej kultury i języka spotykało się najczęściej z potwierdzeniem u posiadających Kartę Polaka (55,6%), deklarujących wiek powyżej 18 lat (54,2%), a także pochodzących z rejonu trockiego (50%). Organizowanie nauczania języka polskiego zaakcentowali z kolei szczególnie ankietowani pochodzący z rejonu trockiego (48,8%), zamieszkujący miejscowości od 20 do 100 tys. mieszkańców (44,1%), deklarujący wiek 15-16 lat (43,8%) i prawosławni (42,9%).

Podsumowanie i wnioski końcowe

Badania środowisk juwentologicznych wśród mniejszości polskiej na Litwie są przeprowadzane coraz częściej. Świadczy to o chęci poznania charakterystyk funkcjonowania tej złożonej zbiorowości i uzyskania wiedzy o zmieniających się uwarunkowaniach – politycznych, regionalnych, tożsamościowych, kulturowych, czy wreszcie – narodowych. Powtarzają się w nich tematy dotyczące przynależności narodowej, identyfikacji językowej czy wreszcie stosunków polsko-litewskich³⁶.

³⁶ Zob. M. Piskorek, K. Szczęsna, M. Wojtaszczyk, *Młodzież regionu solecznickiego między Polską a Litwą – dylematy tożsamości*, w: M.W. Solarz (red.), *Polacy*

Widać wyraźnie, że w odpowiedziach uczestników badania duży wpływ odgrywa polska tożsamość, przejawiająca się głównie posiadaniem Karty Polaka, ale też w pewnym sensie deklaracją narodowości (ale to już mniejsze znaczenie). Poczucie polskości upostaciowione w pragmatyzmie posiadania Karty Polaka wydaje się tutaj najważniejszym kryterium, gdyż ukazuje nie tylko deklaratywność klasyfikowania się po stronie polskości, ale także podejmowanie konkretnych działań i inicjatyw na rzecz kultywowania swojej tożsamości narodowej, co uwidocznione zostało chociażby w zaangażowaniu w polskie inicjatywy dokonujące się pod egidą konkretnych organizacji zrzeszających Polaków. Dodatkowo duże znaczenie w przypadku odpowiedzi pozytywnych, waloryzujących polskość, odgrywają takie zmienne, jak: wiek powyżej 18 lat, zamieszkiwanie w miejscowościach mniejszych (do 20 tys. mieszkańców), rejony o dużej liczbie lub odsetku Polaków (np. rejon trocki).

Związek Polaków na Litwie pozostał niejako główną, emblematyczną organizacją, która może skutecznie oddziaływać na wszelkie polskie sprawy, wyznaczać przewodnie idee, które powinny towarzyszyć Polakom na Litwie. Organizacje polskie na Litwie starają się zatem wypełniać warunek inicjatywności zaznaczony w warstwie teoretycznej niniejszego opracowania, co widać po wielości działań, jakie podejmują – wbrew powszechnemu ogładowi nie dotyczą one wyłącznie promocji polskiej kultury i języka, ale także wchodzą w bardziej szczegółowe obszary działalności, stosowne do wymagań współczesnej gospodarki opartej przede wszystkim na wiedzy i kwalifikacjach.

Inicjatywność „polskiego żywiołu” na Litwie dostosowana jest zatem do ogólnych warunków funkcjonowania sfery publicznej w tym kraju, a profil działalności samych organizacji obrazuje konkretne – bardzo uszczegółowione – potrzeby Polaków na ziemi wileńskiej, trockiej, kowieńskiej czy też innych krainach Litwy.

---

na Litwie. Cztery szkice do obrazu polskiego mikrokosmosu, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Wydawnictwo Trzecia Strona, Warszawa 2016, s. 35-36.

Bibliografia

- Bobryk A., *Spoleczne znaczenie funkcjonowania polskich ugrupowań politycznych w Republice Litewskiej 1989-2013*, Siedleckie Towarzystwo Naukowe, Siedlce 2013.
- Bobryk A., *Zagrożenia i aspiracje. Ruch społeczny na rzecz utworzenia autonomii polskiej na Wileńszczyźnie (1988-1991)*, w: W. Lis (red.), *Polacy na Litwie. Przeszłość i teraźniejszość*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 73-112.
- Brzozowska E., *Inicjatywność i przedsiębiorczość a kreatywność jako klucza kompetencja we współczesnych organizacjach*, „Przedsiębiorstwo & Finanse” 2018, nr 3, s. 5-22.
- Choczyński M., *Funkcjonowanie i istota polskich organizacji na Białorusi w opiniach respondentów – rola inicjatyw lokalnych*, w: A. Wysocki (red.), *Aspiracje i dylematy młodych Polaków na Białorusi*, Wydawnictwo RYS, Dąbrówka 2021, s. 55-91.
- Gregorowicz S., *Trudny początek. Relacje polsko-litewskie 1988-1992*, w: W. Lis (red.), *Polacy na Litwie. Przeszłość i teraźniejszość*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 113-150.
- Inicjatywa*, w: W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 3 (H-K), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1996 (reprint wydania pierwszego z 1964 r.).
- Jundo-Kaliszewska B., *Zakładnicy historii. Mniejszość polska w postradzieckiej Litwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019.
- Kabzińska I., *Między pragnieniem ideału a rzeczywistością. Polacy na Litwie, Białorusi i Ukrainie w okresie transformacji systemowej przełomu XX i XXI stulecia*, Zakład Wydawniczy Letter Quality, Warszawa 2009.
- Kuczyńska-Zonik A., *Mniejszość polska na Litwie*, w: T. Stępniewski (red.), *Mniejszość polska na Litwie, Łotwie i Ukrainie: uwarunkowania, stan aktualny, perspektywy*, Prace Instytutu Europy Środkowej, nr 9/2020, Instytut Europy Środkowej, Lublin 2020, s. 57-81.
- Kuczyńska-Zonik A., Szwed K., *Prawa mniejszości narodowych na Litwie*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2020.
- Kurcz Z., *Mniejszość polska na Wileńszczyźnie. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005.
- KW, *Polski Klub Dyskusyjny wybrał nowego prezesa — Dorotę Sokołowską*, „Kurier Wileński” (4.01.2021), <https://kurierwilenski.lt/2021/01/04/polski-klub-dyskusyjny-wybral-nowego-prezesa-dorote-sokolowska/> (27.10.2022).

- Maliszewski E., *Polacy i polskość na Litwie i Rusi* (wyd. drugie, przejrane i uzupełnione), Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, Warszawa 1916.
- Masoń I., *Regionalne cechy systemu gramatycznego współczesnej polszczyzny kresowej na Wileńszczyźnie*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2001.
- Mielicka-Pawłowska H., *Ethnos jako podstawa kulturowej tożsamości*, „Humanistyka i Przyrodoznawstwo” 2018, nr 24, s. 193-209.
- Pieszko T., *Młodzi Polacy na Litwie wychodzą z inicjatywą*, <http://www.studiowschod.pl/polska-mlodziez-organizuje-sie-na-litwie/> (28.10.2022).
- Piskorek M., Szczęsna K., Wojtaszczyk M., *Młodzież regionu solecznickiego między Polską a Litwą – dylematy tożsamości*, w: M.W. Solarz (red.), *Polacy na Litwie. Cztery szkice do obrazu polskiego mikrokosmosu*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Wydawnictwo Trzecia Strona, Warszawa 2016, s. 33-51.
- Polski Klub Dyskusyjny – *Lenkę Dyskusję Klubas*, źródło: https://www.facebook.com/PKDLDK/about/?ref=page_internal (27.10.2022).
- Ruch Młodzieży Polskiej – rejon solecznicki, <https://www.facebook.com/people/Ruch-M%C5%82odzie%C5%BCy-Polskiej-rejonsolecznicki/100064903321786/> (28.10.2022).
- Sidorkiewicz K., *Mniejszość polska na Litwie w świetle statystyk*, „Rozprawy Naukowe i Zawodowe PWSZ w Elblągu” 2010, z. 9, s. 131-147.
- Sidorkiewicz K., *Mniejszość polska na Litwie na przełomie XX i XXI w.*, w: T. Ambroziak, A. Czwolek, S. Gajewski, M. Nowak-Paralusz (red.), *Procesy integracyjne i dezintegracyjne na obszarze poradzieckim. Próba bilansu*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 135-146.
- Sidorkiewicz K., *Wybrane organizacje Polaków w odrodzonej Republice Litewskiej – cele i działalność*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2002, nr 3, s. 479-488.
- Tymul V., *Mniejszość polska na Litwie a współczesne konflikty polsko-litewskie*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2015, r. 13, z. 3, s. 119-135.
- Walesa C., Łysiuk L., Kostańska L., *Inicjatywność w świadomości kobiet i mężczyzn w okresie młodej i wczesnej dorosłości*, „Horyzonty Psychologii” 2013, t. 3, s. 125-139.
- Wątróbski L. (rozm.), *Naszim zadaniem jest tworzenie atrakcyjnej, nowoczesnej i konkurencyjnej szkoły polskiej – rozmowa z Józefem Kwiatkowskim, prezesem Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna”*, „exPRESS. The Australian-Polish Magazine”, <https://polishexpress.com.au/rozmowa-z-jozefem-kwiatkowskim-prezesem-stowarzyszenia-nauczycieli-szkol-polskich-na-litwie/> (4.11.2022).

- Wileńska Młodzież Patriotyczna, <https://pl-pl.facebook.com/wilnomp/> (26.10.2022).
- Wisner H., *Litwa. Dzieje państwa i narodu*, Wydawnictwo MADA, Warszawa 1999.
- Wołęjko M., *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie a relacje polsko-litewskie*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr I/17, s. 99-114.

Popularność i dostępność polskich mediów wśród polskiej młodzieży na Litwie

W tej części opracowania skupimy się na odbiorze polskich mediów oraz polskich wykonawców przez polską młodzież mieszkającą na Litwie. Pytania, które poddane zostaną tu analizie, dotyczyły tego, jakie media (pod względem języka przekazu) są najpopularniejsze wśród Polaków na Litwie, czy czytają oni portale internetowe i gazety wydawane przez Polaków, a także czy mają dostęp do polskiej telewizji i korzystają z niego. Ponadto przyjrzymy się kwestii oglądalności polskich vlogerów YouTube przez badanych i popularności polskiej muzyki wśród nich. Najpierw pokrótce zostanie scharakteryzowana mniejszość polska na Litwie wraz z jej zapleczem medialnym. Następnie przedstawiona będzie szczegółowa prezentacja i analiza wyników pomiaru empirycznego oraz podsumowanie.

Polska mniejszość na Litwie i dostęp do mediów

Z perspektywy socjologicznej Polacy mieszkający na Litwie stanowią mniejszość narodową typu terytorialno-politycznego, która jest częścią państwa Litwy i pozostają w jej obszarze terytorialnym¹. Sytuacja tej mniejszości to efekt okoliczności zewnętrznych, a nie własnego wyboru. Mniejszość tę można również określić jako mniejszość aneksacyjną, czyli taką, która powstała na skutek przyłączenia jednego terytorium do innego wraz z ludnością². Aktualnie polska mniejszość pozostaje największą na terenie Republiki Litewskiej (stanowi 6,5% ludności

---

¹ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, Krakowski Wydawnictwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 132.

² Tamże, s. 134.

Litwy według spisu z 2021 roku)³ i jest najlepiej zorganizowaną mniejszością. Jednak jak każda mniejszość w jakimś stopniu funkcjonuje w stanie zagrożenia, bowiem znajduje się zawsze w możliwej sytuacji asymilacji lub odrzucenia przez większość⁴. Ten stan pogłębia zazwyczaj, i tak jest w tym przypadku, wspólna przeszłość. Polska i Litwa jako kraje sąsiadujące mają długą, ważną i trudną historię. I choć związek obu krajów trwał niemal 400 lat i można go postrzegać jako wyjątkowe zjawisko w skali Europy (szczególnie z polskiej perspektywy), to jednak moment rozpadu tego „małżeństwa”, XIX wiek i odzyskanie możliwości samostanowienia po I wojnie św., a dalej po upadku ZSRR, pokazały silną potrzebę Litwinów do oddzielenia się od Polski i polskości⁵. Na płaszczyźnie kultury także występują wzajemne uwarunkowania. Wyjątkowym miejscem dla Polaków i ośrodkiem polskości jest Wilno i jego najbliższe okolice. Z tym miastem związani też byli najwięksi polscy twórcy. Do dziś statystyki odnotowują największe skupiska polskiej ludności właśnie w tych rejonach. To właśnie ludność polska zamieszkująca tereny Wileńszczyzny cechuje się dobrą samoorganizacją, silną tożsamością regionalną i przywiązaniem do polskości⁶. Do tego stopnia, że pojawiły się wśród niej koncepcje powołania autonomicznej jednostki terytorialnej. Stosunki obu krajów pozostają trudne, choć w obliczu wojny, jaką Rosja wywołała na Ukrainie w lutym 2022 roku, relacje zacieśniły się. Jak zauważa B. Jundo-Kaliszewska, skomplikowane relacje i wzajemne animozje były podsycane przez carskie, radzieckie, a potem rosyjskie służby specjalne⁷. Czy zacieśnienie współpracy polsko-litewskiej znajdzie pozytywne przełożenie na sytuację polskiej mniejszości na Litwie, pokażą kolejne miesiące i lata, choć ta ostatnia często ma odmienną rację stanu od władz w Warszawie.

Litwa jest krajem wolnym i suwerennym, które uznaje mniejszości narodowe od lat żyjące na jej obecnym terytorium. To poszanowanie

³ A. Radcenko, *Spis ludności: Polacy pozostają największą mniejszością narodową kraju*, 27.01.2022 r., <https://kurierwilenski.lt/2022/01/27/spis-ludnosci-polacy-pozostaja-najwieksza-mniejszoscia-narodowa-w-kraju/>

⁴ W. Sitek (red.), *Mniejszość w warunkach zagrożenia. Pamiętniki Łemków*, W. Sitek (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1996, s. 12.

⁵ B. Jundo-Kaliszewska, *Zakładnicy historii. Mniejszość polska w postradzieckiej Litwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, s. 27-36.

⁶ Tamże, s. 390.

⁷ Tamże, s. 396.

praw przejawia się także w gwarancji podtrzymywania i utrwalania kultury narodowej mniejszości oraz gwarancji dostępu do mediów w języku narodowym. To istotna gwarancja, bo jak wiadomo media w społeczeństwach demokratycznych odgrywają bardzo istotną rolę, która jest proporcjonalnie wysoka do poziomu demokracji danego kraju⁸. Można też spojrzeć na nie z innej perspektywy – jako głównego narzędzia społeczeństwa medialnego, w którym aktualnie żyjemy i które jest skupione na kontaktach pośrednich⁹. W tym ujęciu do istoty mediów należy „mediacja kontaktu z rzeczywistością społeczną”, która obejmuje takie procesy jak: przekazywanie informacji przez osobę trzecią, starania instytucji i osób chcących kontaktować się ze społeczeństwem dla własnych celów oraz zakłada relację względem odbiorcy przekazu¹⁰. Biorąc pod uwagę ten drugi proces, mediacja odpowiada za formowanie świadomości grup. Media towarzyszą człowiekowi nieustannie (czyniąc go *homo ecranis*) i wspierają przez to proces kreowania tożsamości, a niekiedy są jej zasadniczym kreatorem¹¹. Stanowią one również „okno na świat”, budują obraz otaczającej rzeczywistości społecznej, stosunków międzynarodowych, a ich rola jest szczególnie ważna w epoce dominacji obrazu. Przecież jedną z etykiet współczesnego człowieka jest *homo ecranis*, człowiek nierozstający się z różnymi narzędziami medialnymi (telefon, telewizja)¹² czy też *homo videns*, czyli obserwator¹³. Jego istotnym atrybutem są właśnie media jako środki (instrumenty i urządzenia) pozwalające utrwalać informację i przekazywać ją¹⁴. Adekwatne tu jest więc rozumienie mediów jako instytucji, „które tworzą przekazy (prasa, radio, telewizja itp.)”¹⁵.

⁸ A. Sułek, *Sondaż polski*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2001, s. 119.

⁹ T. Goban-Klas, *Nadchodzące społeczeństwo medialne*, „Chowanna” 2007, nr 2, s. 37-51, s. 44.

¹⁰ Tamże, s. 43.

¹¹ M. Molęda-Zdziech, *Rola mediów w kształtowaniu tożsamości współczesnego człowieka*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prace” 2015, nr 4, s. 159.

¹² G. Lipovetsky, J. Serroy, *L'écran global. Du cinéma au smartphone*, Editions du Seuil, Paris 2007.

¹³ G. Sartori, *Homo videns. Telewizja i postmyślenie*, przeł. J. Uszyński, Wydawnictwo UW, Warszawa 2007.

¹⁴ T. Goban Klas, *Społeczeństwo medialne*, WSiP, Warszawa 2005, s. 21.

¹⁵ Tamże.

Nie można oczywiście pominąć Internetu jako najważniejszego środka przekazu, który wchłonął w znacznej mierze media tradycyjne (konwergencja – proces, który polega na przenikaniu się i powiązaniu mediów)¹⁶. Ma on szeroki, nieograniczony zasięg, a treści przekazuje z pominięciem tzw. gatekeeperów, docierając bezpośrednio do zainteresowanych, sprzyja również upublicznianiu problemów i jest skuteczny dla życia i aktywności grup zdecentralizowanych¹⁷. Jest przestrzenią i agorą, która pozwala głosić swoje poglądy, a kulturze umożliwia przetrwanie¹⁸. Internet to medium, które dowartościowuje odbiorcę, czyniąc z niego jednocześnie nadawcę przekazu, i tym samym pozwala aktywnie uczestniczyć w procesie komunikacji, a także transmisji kultury. Podobnie jak inne media, kształtuje on obraz rzeczywistości i przyczynia się do utrwalenia tożsamości. Nowe media, a w szczególności właśnie internet, dysponują zasobami, które pozwalają konstruować tożsamość, także tę etniczną¹⁹. Dokonuje się to poprzez używanie języka narodowego, programy o tematyce narodowej i wiążącej się z kulturą narodową, odwołania w twórczości artystycznej do tradycji, historii, kanonu literatury narodowej, ale także kulturę popularną, która w znacznej mierze ma zaspokajać potrzeby rozrywkowe.

Wileńszczyzna i Wilno to od setek lat obszary wielonarodowe, co znajdowało i wciąż znajduje odzwierciedlenie w wielojęzycznej prasie²⁰. Jak informuje Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, państwo litewskie na mocy prawa gwarantuje mniejszościom narodowym dostęp do mediów publicznych i prywatnych, także tym, które mają

¹⁶ A. Szynol, *Konwergencja mediów w praktyce*, „Media, Kultura, Społeczeństwo” 2012-2013, nr 7, s. 7.

¹⁷ Ł. Kaprańska, *Internet w procesach integracji i dezintegracji grup etnicznych. O pozytywnych i negatywnych aspektach użytkowania sieci przez mniejszościowe grupy etniczne*, w: M. Adamik-Szysiaś, E. Godlewska (red.), *Media mniejszości. Mniejszości w mediach*, WUMCS, Lublin 2014, s. 113.

¹⁸ K. Rózkowska, *Etniczność online*, „Zakorzenie” 2003, nr 1/14, <http://www.zakorzenia-nie.most.org.pl/za14/08.html> (12.10.2022).

¹⁹ A. Appadurai, *Nowoczesność bez granic. Kulturowy wymiar globalizacji*, Universitas, Kraków 2005, s. 10.

²⁰ J. Szostakowski, *Powstanie i ewolucja prasy polskojęzycznej na Wileńszczyźnie po drugiej wojnie światowej (do 1965 roku)*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków na Litwie” 2013, t. 12, s. 6. (6-14).

właścicieli pochodzenia innego niż rdzenni Litwini²¹. Przekaz może się odbywać w językach innych niż państwowy i nie ma tu ograniczenia. Tym samym władze Litwy przychylają się do potrzeby mniejszości dostępu do własnej kultury i jej utrwalania. Na Litwie jest sześć kanałów telewizji w języku polskim, w tym m.in. telewizja LRT i TVP Wilno. Jednak widoczna jest dysproporcja w liczbie programów nadawanych w telewizji w języku polskim względem rosyjskiej mniejszości, która nie jest tak liczna²². Działa też stacje radiowe, m.in. LRT, Radio Wilno i ZW Fun²³. Polska prasa również jest dostępna, np. najstarszy polski dziennik „Kurier Wileński”, czy „Tygodnik Wileńszczyzny”, „Znad Wili” oraz „Magazyn Wileński” – tu jednak znów występują dysproporcje w nakładzie liczby egzemplarzy względem prasy rosyjskojęzycznej (na jej korzyść). Jak podaje Departament Mniejszości Narodowych przy rządzie Republiki Litewskiej, polskie strony internetowe to m.in. www.l24.lt, www.wilnoteka.lt, www.kurierwilenski.lt, www.pogon.lt.²⁴ Dostęp do internetu jest również nieograniczony.

Jedną z kwestii podjętych w badaniach terenowych wśród polskiej młodzieży na Litwie było zbadanie ich zainteresowania polskimi mediami, polskim językiem w mediach, a także popularność polskich twórców. Wyniki tego pomiaru prezentowane są w kolejnej części tego opracowania.

Wyniki eksploracji wśród młodych Polaków mieszkających na Litwie

Młode osoby biorące udział w badaniu (głównie 15-19 lat) zostały zapytane o to, jakie media są najbardziej popularne wśród Polaków mieszkających na Litwie i które uważają za najatrakcyjniejsze. Chodziło

²¹ A. Kuczyńska-Zonik, K. Szwed, *Prawa mniejszości narodowych na Litwie*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2020, s. 22n. https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2020/11/IWS_Kuczy%C5%84ska-Zonik-A.-Szwed-K._Prawa-mniejszo%C5%9Bci-narodowych-na-Litwie.pdf (12.10.2022).

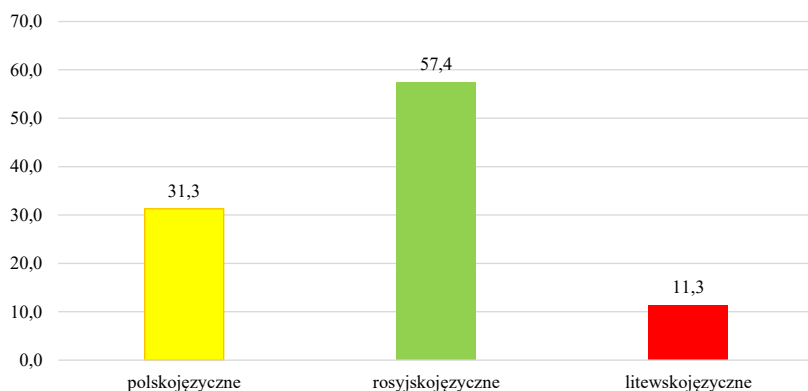
²² Tamże.

²³ *Polacy na Litwie. Fakty, liczby działalności*, [https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Lietuvos_lenku_bendruomene_A5_PL\(1\).pdf](https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Lietuvos_lenku_bendruomene_A5_PL(1).pdf), s. 22.

²⁴ Tamże.

nie o wskazanie konkretnych mediów z nazwy, ale o język, w którym są emitowane. Wykres 1 pokazuje odpowiedzi respondentów na to pytanie.

Wykres 1. Popularność i atrakcyjność mediów wśród Polaków na Litwie w opinii badanych (%)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Wykres jasno pokazuje, że najatrakcyjniejsze środki masowego przekazu wśród Polaków na Litwie to te rosyjskojęzyczne. Wskazało je 57,4% ankietowanych. Niemal dla 1/3 (31,3%) najważniejszą rolę odgrywają media polskojęzyczne, a tylko dla 11,3% – media nadające w języku litewskim. Biorąc pod uwagę fakt, że Polacy mieszkający w Wilnie i w rejonie wileńskim przez długi czas nie mieli styczności z językiem litewskim i jeszcze w latach 80. XX w. chcieli prawnej ochrony języka polskiego i możliwości posługiwania się nim także publicznie, to fakt niskiej popularności języka państwowego nie powinien dziwić²⁵. Tabela 1 prezentuje rozkład odpowiedzi na powyższe pytanie, biorąc pod uwagę cechy społeczne i demograficzne respondentów.

²⁵ B. Jundo-Kaliszewska, *Zakładnicy...*, dz. cyt., s. 107.

Tabela 1. Popularność i atrakcyjność mediów wśród Polaków na Litwie w opinii badanych według cech społeczno-demograficznych (%)

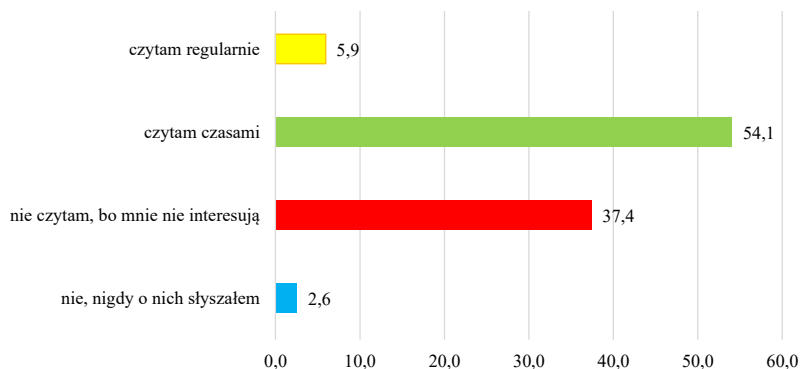
Cechy społeczno-demograficzne		Kategorie odpowiedzi		
		polsko-języczne	rosyjsko-języczne	litewsko-języczne
Ogółem	100,0	31,3	57,4	11,3
Płeć				
kobieta	100,0	29,2	60,3	10,5
mężczyzna	100,0	33,5	54,4	12,1
Karta Polaka				
tak	100,0	31,7	54,0	14,3
nie mam, ale chcę otrzymać	100,0	33,6	56,7	9,7
nie	100,0	24,1	61,6	14,3
Narodowość				
polskiej	100,0	30,9	57,6	11,5
polskie korzenie, ale nie uważam się za Polaka	100,0	34,2	47,4	18,4
litewskiej	100,0	30,0	64,0	6,0
rosyjskiej	100,0	33,3	66,7	0,0
innej narodowości	100,0	50,0	50,0	0,0
Miejsce zamieszkania				
do 20 tys.	100,0	34,8	54,9	10,3
20-100 tys.	100,0	35,6	54,2	10,2
powyżej 100 tys.	100,0	24,3	62,4	13,3
Rejon pochodzenia				
miasto Wilno	100,0	24,2	64,8	10,9
rejon wileński	100,0	35,8	56,0	8,2
rejon trocki	100,0	44,0	38,1	17,9
Wyznanie				
katolik	100,0	33,1	55,9	11,0
prawosławny	100,0	14,3	85,7	0,0
ateista	100,0	27,4	64,5	8,1
inne wyznanie/religia	100,0	17,9	57,1	25,0

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Media rosyjskojęzyczne są bardziej popularne wśród kobiet (60,3%), tych, którzy nie mają Karty Polaka i nie jest im potrzebna (61,6%), oraz wśród osób narodowości rosyjskiej (66,7%). Do tej grupy należą też respondenci zamieszkujący miasta powyżej 100 tys. (62,4%) i pochodzący z Wilna (64,8%), a także należący do wyznania prawosławnego (85,7%). Warto też przyrzeć się tym wynikom od innej strony – z perspektywy zmiennych niezależnych. Należy więc powiedzieć, że właśnie media w języku rosyjskim są także najbardziej atrakcyjne dla osób posiadających Kartę Polaka (54%) i dla osób o polskiej narodowości (57,6%), a także wśród katolików (55,9%). Polskojęzyczne media są najbardziej atrakcyjne dla osób pochodzących z rejonu trockiego (44%). W opinii badanych posiadających polskie korzenie, ale nieuznających się za Polaka media litewskojęzyczne cieszą się stosunkowo wysoką popularnością (18,4%) i, co ciekawe, jest ona znacznie wyższa niż w przypadku tych, którzy określają się jako Litwini (6%).

Respondenci zostali zapytani o to, czy czytają portale internetowe lub gazety wydawane przez Polaków. Ich odpowiedzi przedstawione są na wykresie 2.

Wykres 2. Czytelnictwo wśród badanych portali internetowych lub gazet wydawanych przez Polaków na Litwie (%)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Czytelnictwo gazet wydawanych przez Polaków czy też portali internetowych wśród badanej młodzieży polskiej na Litwie jest raczej słabe i nieregularne. Ponad połowa (54,1%) ankietowanych udzieliła odpowiedzi, że czyta wspomniane media, ale czyni to nieregularnie, a ponad 1/3 (37,4%) nie jest w ogóle zainteresowana tematyką, która jest w nich poruszana. Tylko niecałe 6% badanych regularnie czyta przynajmniej jeden portal internetowy lub gazetę wydawaną przez Polaków. Niewielki odsetek (2,6%) stanowią ci, którzy nie spotkali się zupełnie z takimi mediami. W tabeli 2 przedstawiono szczegółowy rozkład odpowiedzi w poszczególnych kategoriach społeczno-demograficznych na to pytanie.

Tabela 2. Czytelnictwo wśród badanych portali internetowych lub gazet wydawanych przez Polaków na Litwie według cech społeczno-demograficznych (%)

Cechy społeczno-demograficzne	Ogółem	Kategorie odpowiedzi			
		czytam regularnie	czytam czasami	nie czytam, bo mnie nie interesują	nie, nigdy o nich słyszałem
Ogółem	100,0	5,9	54,1	37,4	2,6
Płeć					
kobieta	100,0	6,2	65,4	26,8	1,6
mężczyzna	100,0	5,6	42,3	48,4	3,6
Karta Polaka					
tak	100,0	6,3	60,3	31,7	1,6
nie mam, ale chcę otrzymać	100,0	6,1	59,4	32,4	2,1
nie	100,0	5,4	34,8	55,4	4,5
Narodowość					
polskiej	100,0	6,6	57,6	34,1	1,7
polskie korzenie, ale nie uważam się za Polaka	100,0	0,0	52,6	44,7	2,6

Cechy społeczno-demograficzne	Ogółem	Kategorie odpowiedzi			
		czytam regularnie	czytam czasami	nie czytam, bo mnie nie interesują	nie, nigdy o nich słyszałem
litewskiej	100,0	6,0	30,0	56,0	8,0
rosyjskiej	100,0	0,0	33,3	66,7	0,0
innej narodowości	100,0	0,0	33,3	50,0	16,7
Miejsce zamieszkania					
do 20 tys.	100,0	6,6	55,3	36,6	1,5
20-100 tys.	100,0	10,2	49,2	33,9	6,8
powyżej 100 tys.	100,0	3,5	53,8	39,9	2,9
Rejon pochodzenia					
miasto Wilno	100,0	4,3	53,5	37,9	4,3
rejon wileński	100,0	5,7	61,0	32,7	,6
rejon trocki	100,0	11,9	44,0	42,9	1,2
Wyznanie					
katolik	100,0	6,6	56,9	35,0	1,5
prawosławny	100,0	14,3	28,6	42,9	14,3
ateista	100,0	1,6	38,7	56,5	3,2
inne wyznanie/religia	100,0	3,6	53,6	28,6	14,3

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Wyraźnie widać, że czytelnictwo polskich wydawców, zarówno to regularne, jak nieregularne, częściej występuje wśród kobiet (odpowiednio 6,2% i 65,4%), osób posiadających Kartę Polaka (odpowiednio 6,3% i 60,3%) oraz tych, którzy uznają się za Polaków (odpowiednio 6,6% i 57,6%). Także respondenci, którzy nie posiadają Karty, ale chcieliby ją otrzymać częściej (59,4%), niż ci niemający jej (34,8%), czytają te media. Regularne czytelnictwo jest najbardziej popularne wśród mieszkańców miejscowości 20-100 tys. (10,2%), osób mieszkających w rejonie trockim (11,9%) oraz deklarujących się jako prawosławni. Z kolei nieregularne czytelnictwo występuje najczęściej wśród za-

mieszkujących miejscowości powyżej 100 tys. mieszkańców (55,3%), pochodzących z rejonu wileńskiego (61%) oraz będących katolikami (56,9%). Natomiast badani, którzy wykazują najmniejsze zainteresowanie informacjami z takich mediów, to mężczyźni (48,4%), nieposiadający Karty Polaka, bo nie jest im do niczego potrzebna (55,4%), będący narodowości rosyjskiej (66,7%), pochodzący z rejonu trockiego (42,9%) i określający siebie jako ateści (56,5%).

W tabeli 3. zaprezentowane są wyniki odpowiedzi ankietowanej młodzieży polskiej na Litwie o to, czy posiada dostęp do polskiej telewizji i czy w związku z tym korzysta z niego.

Tabela 3. Dostęp i oglądalność polskiej telewizji wśród badanych według cech społeczno-demograficznych (%)

Cechy społeczno-demograficzne		Kategorie odpowiedzi		
		mam dostęp i oglądam	mam dostęp, ale nie oglądam	nie mam dostępu
Ogółem	100,0	31,5	58,4	10,1
Płeć				
kobieta	100,0	32,7	56,8	10,5
mężczyzna	100,0	30,2	60,1	9,7
Karta Polaka				
tak	100,0	39,7	57,1	3,2
nie mam, ale chcę otrzymać	100,0	33,9	56,4	9,7
nie	100,0	19,6	65,2	15,2
Narodowość				
polskiej	100,0	32,8	59,1	8,1
polskie korzenie, ale nie uważam się za Polaka	100,0	26,3	55,3	18,4
litewskiej	100,0	20,0	60,0	20,0
rosyjskiej	100,0	33,3	33,3	33,3
innej narodowości	100,0	66,7	33,3	0,0

Cechy społeczno-demograficzne		Kategorie odpowiedzi		
		mam dostęp i oglądam	mam dostęp, ale nie oglądam	nie mam dostępu
Miejsce zamieszkania				
do 20 tys.	100,0	36,6	51,3	12,1
20-100 tys.	100,0	30,5	61,0	8,5
powyżej 100 tys.	100,0	23,7	68,8	7,5
Rejon pochodzenia				
miasto Wilno	100,0	28,5	65,6	5,9
rejon wileński	100,0	32,7	53,5	13,8
rejon trocki	100,0	38,1	45,2	16,7
Wyznanie				
katolik	100,0	35,0	54,4	10,5
prawosławny	100,0	14,3	85,7	0,0
ateista	100,0	12,9	77,4	9,7
inne wyznanie/religia	100,0	25,0	67,9	7,1

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

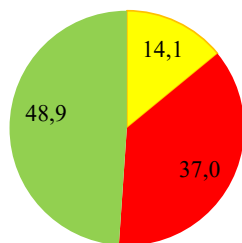
Rozkład ogólny odpowiedzi na pytanie wyraźnie informuje, że największa część badanych to ci, którzy posiadają dostęp do polskiej telewizji, ale z niego nie korzystają (58,4%). Drugą kategorię stanowią respondenci, którzy wykorzystują dostępną im możliwość i oglądają polską telewizję (31,5%), a 10,1% stanowią osoby, które takiego dostępu nie mają. Chcąc scharakteryzować tę największą część badanych – mających dostęp do polskiej telewizji, ale niewykorzystujących go – należy powiedzieć, że są to częściej mężczyźni (60,1%), ci którzy nie mają Karty Polaka i nie potrzebują jej (65,2%) oraz osoby określający się jako Litwini (60%) (choć i respondenci deklarujący polską narodowość także stanowią sporą część, bo 59,1%). Są to ci, którzy mieszkają w większych miastach powyżej 100 tys. mieszkańców (68,8%) i pochodzący z Wilna (65,6%), deklarujący się jako wyznawcy prawosławia (85,7%). Z kolei spośród osób, które oglądają polskie media (31,5%), częściej są to kobiety niż mężczyźni (32,7%), osoby posiadające Kartę Polaka

(39,7%), deklarujące inną narodowość (66,7%), a także zamieszkujące miejscowość do 20 tys. mieszkańców (36,6%), pochodzące z rejonu trockiego (38,1%) oraz będące katolikami (35%). Respondenci, którzy nie mają dostępu do polskich mediów, to głównie przyznający się do narodowości rosyjskiej (33,3%), niemający Karty Polaka i nie chcący jej mieć (15,2%), pochodzący z rejonu trockiego (16,7%) oraz respondenci należący do wyznania katolickiego (10,5%).

W badaniu padły również pytania bardziej szczegółowe o kontakt z polskimi mediami. Zapytano młodych ankietowanych o to, czy oglądają polskie vlogi na znanym kanale YouTube oraz czy słuchają polskiej muzyki. Vlogi czy też wideoblogi to „blogi, których główną treścią są zdjęcia lub krótkie filmy wideo”²⁶. Są one popularną formą prezentacji ich autorów oraz treści, które chcą przekazać. Odpowiedzi respondentów dotyczące oglądalności vlogów oraz słuchalności polskiej muzyki przedstawia wykres 3.

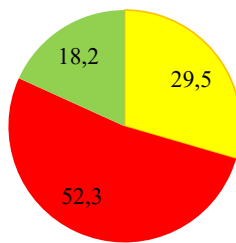
Wykres 3. Oglądanie polskich vlogerów i słuchanie polskiej muzyki przez badanych (%)

oglądanie polskich vlogerów

■ tak ■ czasami ■ nie

słuchanie polskiej muzyki

■ tak ■ czasami ■ nie

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

²⁶ A. Szendzikowska, *Blog i jego odmiany – internetowy ekshibicjonizm?: przyczyny rozwoju i żywotności tej formy komunikacji*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica” 2009, nr 12, s. 438.

Rozkład ogólny na oba pytania pokazuje, że zarówno polskie vlogi, jak i polska muzyka nie cieszą się specjalną atencją wśród polskich mieszkańców Litwy. Jeśli chodzi o vlogi, to w sumie 51,1% respondentów je ogląda, jednak aż 37% czyni to czasami, a tylko 14% w sposób bardziej regularny. Muzyka polska stanowi dla badanych większą atrakcję – łącznie 81,8% respondentów odpowiedziało, że słucha polskich wykonawców, w tym 29,5% robi to regularnie, a ponad połowa (52,3%) czasami. Prawie 1/5 badanych przyznała, że nie słucha polskiej muzyki. Zobaczmy, jak wygląda szczegółowy rozkład odpowiedzi na te dwa pytania. Tabela 4. zawiera rozkład odpowiedzi w poszczególnych kategoriach społeczno-demograficznych.

Tabela 4. Oglądanie polskich vlogerów i słuchanie polskiej muzyki według cech społeczno-demograficznych (%)

Cechy społeczno-demograficzne		oglądanie polskojęzycznych vlogerów na YouTube			słuchanie polskiej muzyki		
		tak	czasami	nie	tak	czasami	nie
Ogółem	100,0	14,1	37	48,9	100,0	29,5	18,2
Płeć							
kobieta	100,0	14,0	36,2	49,8	100,0	30,0	13,6
mężczyzna	100,0	14,1	37,9	48,0	100,0	29,0	23,0
Karta Polaka							
tak	100,0	23,8	39,7	36,5	100,0	33,3	19,0
nie mam, ale chcę otrzymać	100,0	14,2	40,9	44,8	100,0	32,7	14,2
nie	100,0	8,0	24,1	67,9	100,0	17,9	29,5
Narodowość							
polskiej	100,0	14,5	39,7	45,8	100,0	30,4	15,9
polskie korzenie, ale nie uważam się za Polaka	100,0	7,9	28,9	63,2	100,0	15,8	39,5
litewskiej	100,0	14,0	22,0	64,0	100,0	30,0	24,0
rosyjskiej	100,0	33,3	0,0	66,7	100,0	66,7	100,0
innej narodowości	100,0	16,7	50,0	33,3	100,0	50,0	100,0

Cechy społeczno-demograficzne		oglądanie polskojęzycznych vlogerów na YouTube				słuchanie polskiej muzyki			
		tak	czasami	nie		tak	czasami	nie	
Miejsce zamieszkania									
	do 20 tys.	100,0	13,9	38,8	47,3	100,0	32,2	52,7	15,0
	20-100 tys.	100,0	22,0	33,9	44,1	100,0	18,6	62,7	18,6
	powyżej 100 tys.	100,0	11,6	35,3	53,2	100,0	28,9	48,0	23,1
Rejon pochodzenia									
	miasto Wilno	100,0	15,2	35,5	49,2	100,0	25,8	52,3	21,9
	rejon wileński	100,0	13,2	42,1	44,7	100,0	33,3	53,5	13,2
	rejon trocki	100,0	13,1	33,3	53,6	100,0	34,5	48,8	16,7
Wyznanie									
	katolik	100,0	15,7	36,8	47,5	100,0	32,4	51,7	15,9
	prawosławny	100,0	42,9	0,0	57,1	100,0	28,6	28,6	42,9
	ateista	100,0	6,5	43,5	50,0	100,0	14,5	61,3	24,2
	inne wyznanie/religia	100,0	0,0	35,7	64,3	100,0	21,4	46,4	32,1

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Jeśli chodzi o słuchanie polskich wykonawców, to chcąc wskazać kategorie społeczne, które podejmują tę aktywność najczęściej, należy wymienić: osoby posiadające Kartę Polaka (23,8% – „tak”), a także chcący ją mieć (40,9% – „czasami”), osoby deklarujące narodowość rosyjską (33,3%) i innej (50% – „czasami”), respondenci zamieszkujący miejscowości 20-100 tys. mieszkańców (22% – „tak”) i do 20 tys. mieszkańców (38,8% – „czasami”), pochodzące z Wilna (15,2% – „tak”) i z rejonu wileńskiego (42,1% – „czasami”) oraz będące wyznania prawosławnego (42,9% – „tak”) i ateści (43,5% – „czasami”). Zarówno kobiety, jak i mężczyźni w podobnym stopniu są zainteresowani polskimi vlogami. Z kolei polska muzyka jest bardziej interesująca dla kobiet (86,4% – w sumie odpowiedzi twierdzące), dla osób posiadających Kartę Polaka (33,3%) i dla tych, którzy chcą ją otrzymać (53%). Najczęściej są to osoby deklarujące narodowość rosyjską (66,7% – „tak”), a w przypadku odpowiedzi „czasami” – polską (53,7%). Polska muzyka przyciąga w największym stopniu osoby pochodzące z rejonu wileńskiego (53,5% – „czasami”), a jeśli chodzi o deklaracje religijne, to respondentów prawosławnych (28% – „tak”) i ateistów (61,3% – „czasami”).

Zakończenie

Podsumowując wyniki przeprowadzonego w 2022 roku badania wśród młodzieży należącej do polskiej mniejszości na Litwie, trzeba powiedzieć, że media polskojęzyczne są atrakcyjne dla mniej niż 1/3 respondentów, a polska prasa lub portale internetowe czytane są regularnie przez niewielki odsetek badanych – 6%. Telewizja polska jest oglądana przez 31%, a aż 10% nie ma do niej dostępu. Polscy vlogerzy są regularnie oglądani przez 14% badanych, a niemal 30% słucha regularnie muzyki polskich wykonawców. Analizując odpowiedzi badanych i biorąc pod uwagę ich cechy społeczne oraz demograficzne, można też wnioskować, że posiadanie Karty Polaka albo narodowość polska współwystępowały z zapotrzebowaniem na polskie media. Nie można jednak powiedzieć, że przynależność narodowa i posiadanie Karty Polaka zawsze jest jednoznaczna z większym zaangażowaniem w utrwalanie polskości poprzez oglądanie i czytanie polskich mediów lub też polskich

wykonawców. Także wyznanie katolickie, w większości charakteryzujące Polaków, również nie zawsze idzie w parze z badanymi aspektami polskości w obszarze mediów. Zatem można powiedzieć, że prawa mniejszości polskiej na Litwie i jej sytuacja jest daleko odmienna od tej, która mieszka na Białorusi i można zauważyć zarazem, że zainteresowanie młodych Polaków polskimi mediami nie jest zbyt duże. Inne, wcześniejsze badania, wskazywały, że język polski oraz identyfikacja z regionem czy miastem są istotnymi elementami dla mieszkających na Litwie Polaków – w wymiarze więziotwórczym²⁷. Być może jest to kwestia nieadekwatnej oferty kulturalnej dla młodych ludzi.

Ogromną szansę stanowi internet, którego poziom użytkowania na Litwie jest wysoki²⁸. Wpływa on na zacieśnianie związku mniejszości narodowej na Litwie z Polakami w kraju oraz sprzyja utrwalaniu polskiej kultury, a także tworzeniu nowych wzorów kultury. Na Litwie dostęp do internetu jest nieograniczony, również w sensie dostępu, jaki zapewnia państwo demokratyczne. Może on też stanowić istotną alternatywę dla młodzieży, która podobnie jak młodzież w Polsce jest pokoleniem cyfrowych tubylców. Chodzi tu o wirtualną komunikację z narodem w rozumieniu P. Siudy, jako procesów, które współtworzą tożsamość narodową wspólnoty i zachodzą w sieci²⁹. Kultura bowiem jest nieustannie tworzona i konstruowana³⁰, wciąż powstają jej nowe elementy, a internet jako narzędzie, które ciągle się rozwija, będzie oferował nowe możliwości transmisji kultury. Szczególnie zostało to umożliwione dzięki internetowi drugiej generacji (Web 2.0), który daje użytkownikom możliwość bycia aktywnym i twórczym³¹, czyniąc

²⁷ B. Gruzewski, *Tożsamość etniczna Polaków współczesnej Litwie oraz Polska i Polacy w ocenie litewskiej społeczności*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków na Litwie” 2013, t. 12, s. 47.

²⁸ A. Radczenko, *Rozwój internetu na Litwie: nowe możliwości, nowe zagrożenia*, „Kurier Wieleński” 14.12.2021, <https://kurierwilenski.lt/2021/12/14/rozwoj-internetu-nowe-mozliwosci-nowe-zagrozenia/> (21.10.2022).

²⁹ P. Siuda, *Wirtualna komunikacja z własnym narodem, czyli rola Internetu w podtrzymywaniu tożsamości narodowej emigrantów*, w: M. Wawrzak-Chodaczek (red.), *Komunikacja społeczna w świecie wirtualnym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 128.

³⁰ M. Krajewski, *W kierunku relacyjnej koncepcji uczestnictwa w kulturze*, „Kultura i Społeczeństwo” 2013, nr 1, s. 49.

³¹ E. Leszczyńska, *Polacy w sieci. Analiza przemian użytkowania Internetu*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2019, s. 78-81.

z nich prosumentów kultury. A zatem wiele, jeśli nie wszystko, jeśli chodzi o relacje z Macierzą, pozostaje w rękach młodego pokolenia. To z kolei prowadzi do wniosku, iż należy stale monitorować i dokonywać pomiarów empirycznych wśród młodzieży polskiej na Litwie, aby badać przemianę ich wartości³² i widzieć jakie będą przyszłe elity kształtujące rolę mniejszości narodowej na Litwie.

Bibliografia

- Appadurai A., *Nowoczesność bez granic. Kulturowy wymiar globalizacji*, Universitas, Kraków 2005.
- Fatyga B., *Kilka odpowiedzi na pytanie, dlaczego warto badać młodzież*, „Prace Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych” 2000, nr 3, s. 462-469.
- Goban-Klas T., *Nadchodzące społeczeństwo medialne*, „Chowanna” 2007, nr 2, s. 37-51.
- Goban-Klas T., *Spółeczeństwo medialne*, WSiP, Warszawa 2005.
- Grużewski B., *Tożsamość etniczna Polaków współczesnej Litwie oraz Polska i Polacy w ocenie litewskiej społeczności*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków na Litwie” 2013, t. 12, s. 46-60.
- Jundo-Kaliszewska B., *Zakładnicy historii. Mniejszość polska w postradzieckiej Litwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019.
- Kapralska Ł., *Internet w procesach integracji i dezintegracji grup etnicznych. O pozytywnych i negatywnych aspektach użytkowania sieci przez mniejszościowe grupy etniczne*, w: M. Adamik-Szysia, E. Godlewska (red.), *Media mniejszości. Mniejszości w mediach*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2014, s. 105-116.
- Krajewski M., *W kierunku relacyjnej koncepcji uczestnictwa w kulturze*, „Kultura i Społeczeństwo” 2013, nr 1, s. 29-67.
- Kuczyńska-Zonik A., Szwed K., *Prawa mniejszości narodowych na Litwie*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2020, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2020/11/IWS_KuczyC584ska-Zonik-A.-Szwed-K._Prawa-mniejszoC59Bci-narodowych-na-Litwie.pdf (12.10.2022).
- Leszczyńska E., *Polacy w sieci. Analiza przemian użytkowania Internetu*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2019.
- Lipovetsky G., Serroy J., *L'écran global. Du cinéma au smartphone*, Editions du Seuil, Paris 2007.

³² B. Fatyga, *Kilka odpowiedzi na pytanie, dlaczego warto badać młodzież*, „Prace Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych” 2000, nr 3, 469.

- Molęda-Zdziech M., *Rola mediów w kształtowaniu tożsamości współczesnego człowieka*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prace” 2015, nr 4, s. 159-175.
- Palczyński T., *Socjologia tożsamości*, Krakowski Wydawnictwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008.
- Polacy na Litwie. Fakty, liczby działalności, [https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Lietuvos_lenku_bendruomene_A5_PL\(1\).pdf](https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Lietuvos_lenku_bendruomene_A5_PL(1).pdf).
- Radczenko A., *Rozwój internetu na Litwie: nowe możliwości, nowe zagrożenia*, „Kurier Wileński” 14.12.2021, <https://kurierwilenski.lt/2021/12/14/rozwoj-internetu-nowe-mozliwosci-nowe-zagrozenia/> (21.10.2022).
- Radczenko A., *Spis ludności: Polacy pozostają największą mniejszością narodową kraju*, 27.01.2022 r., <https://kurierwilenski.lt/2022/01/27/spis-ludnosci-polacy-pozostaja-najwieksza-mniejszoscia-narodowa-w-kraju/> (9.10.2022).
- Różkowska K., *Etniczność online*, „Zakorzenie” 2003, nr 1/14, <http://www.zakorzenia-nie.most.org.pl/za14/08.html> (12.10.2022).
- Sartori G., *Homo videns. Telewizja i postmyślenie*, przeł. J. Uszyński, Wydawnictwo UW, Warszawa 2007.
- Sitek W. (red.), *Mniejszość w warunkach zagrożenia. Pamiętniki Łemków*, W. Sitek (red.), Wydawnictwo UW, Wrocław 1996.
- Siuda P., *Wirtualna komunikacja z własnym narodem, czyli rola Internetu w podtrzymywaniu tożsamości narodowej emigrantów*, w: M. Wawrzak-Chodaczek (red.), *Komunikacja społeczna w świecie wirtualnym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 125-140.
- Sulek A., *Sondaż polski*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2001.
- Szendzikowska A., *Blog i jego odmiany – internetowy ekshibicjonizm?: przyczyny rozwoju i żywotności tej formy komunikacji*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica” 2009, nr 12, s. 431-450.
- Szostakowski J., *Powstanie i ewolucja prasy polskojęzycznej na Wileńszczyźnie po drugiej wojnie światowej (do 1965 roku)*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków na Litwie” 2013, t. 12, s. 6-14.
- Szynol A., *Konwergencja mediów w praktyce*, „Media, Kultura, Społeczeństwo” 2012-2013, nr 7, s. 5-49.

Relacje polsko-litewskie w perspektywie młodych Polaków na Litwie

W tej części książki zostaną zaprezentowane opinie respondentów na temat: wspierania polskiej mniejszości przez władze polskie i litewskie w zachowaniu jej tożsamości narodowej; znaczenia sytuacji Polaków na Litwie dla stosunków bilateralnych; chęci ankietowanych do zamieszkania w przyszłości w Polsce, na Litwie bądź w innym kraju. Prezentacja tych przekonań zostanie poprzedzona syntetycznym opisem sytuacji Polaków na Litwie. Będą pokazane obszary napięć, formy wsparcia udzielanego przez władze Litwy, jak i Polski. Wybór zaprezentowanych wątków jest z konieczności arbitralny, tak aby lepiej naświetlić analizowane zagadnienia, pokazując wybrane problemy mniejszości polskiej oraz jej relacje ze społecznością dominującą¹. Wolno sądzić, że zaprezentowane tu problemy miały i nadal posiadają znaczenie dla aktualnego postrzegania przez naszych respondentów sytuacji Polaków na Litwie, jak i polskości.

Polska mniejszość na Litwie i jej relacje ze społecznością dominującą

Jedną z trudności, z którą boryka się polska mniejszość na Litwie, dotyczy prowadzenia polskich szkół. Polega ona m.in. na tym, że została zwiększona liczba przedmiotów realizowanych w języku litewskim w szkołach mniejszości narodowych. Historia, geografia, wiedza o świecie i podstawy wychowania patriotycznego są po litewsku². Ze

¹ Interesującą publikacją na ten temat jest książka B. Jundo-Kaliszewskiej, *Zakładnicy Historii. Mniejszość polska w postradzieckiej Litwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019.

² M. Dębicki, J. Makaro, *Dwie dekady sąsiedztwa polsko-litewskiego – kluczowe kwestie. Wprowadzenie*, w: ciż (red.), *Sąsiedztwa III RP – Lenkija, Litwa, Poł-*

strony mniejszości polskiej pojawiają się obawy, że z czasem wszystkie przedmioty będą realizowane w tym języku. Inne działania dotyczą ujednolicenia egzaminu maturalnego z języka litewskiego dla maturzystów szkół litewskich i nielitewskich oraz skreślenia języka polskiego z listy przedmiotów obowiązkowych dla Polaków. Teraz jest to przedmiot dodatkowy, nieliczony do średniej w rekrutacji na studia. Ta decyzja pociągnęła za sobą zmiany w bieżącym programie nauczania, które doprowadziły do jego lituanizacji. Taka degradacja w konsekwencji stanowi zagrożenie dla istnienia polskich szkół, bowiem edukacja w nich staje się dla uczniów nadobowiązkowym obciążeniem, które ma niewielkie znaczenie dla ich kariery zawodowej. Co więcej, prawdopodobną konsekwencją tych zmian będzie to, że polskie szkoły staną się szkołami dwujęzycznymi, w których będą się uczyć Polacy i Litwini, a sam język polski stanie się drugorzędny, który dość szybko będzie można zastąpić np. angielskim bądź francuskim³.

Kolejnym wątkiem sporu o polskie szkoły jest opinia (niekiedy lansowana przez władze litewskie⁴), że prezentują niski standard nauczania i wyposażenia. Zachęca się rodziców, aby zapisywali dzieci do szkół litewskich, a także lepiej wyposaża się szkoły litewskie sąsiadujące ze szkołami polskimi⁵.

Innym aspektem polsko-litewskich sporów jest lituanizacja polskich imion i nazwisk. Przede wszystkim polega ona na zastąpieniu liter polskiego alfabetu litewskimi. Polskie litery: ą, ć, ę, ń, ł, ś, ó, w,

---

ska, *Lietuva. Zagadnienia społeczne*, Gajt Wydawnictwo S.C., Wrocław 2012, s. 20; W. Kundera, *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie – dziś i w przeszłości*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2018, nr 3 s. 112.; *Przestrzeganie praw mniejszości polskiej na Litwie. Raport Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”*, <https://kurierwileński.lt/2009/11/04/przestrzeganie-praw-mniejszosci-polskiej-na-litwie-raport-stowarzyszenia-%e2%80%9ewspolnota-polska%e2%80%9d/> (6.11.2022).

³ D. Górecki, *Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie i mniejszości litewskiej w Polsce*, w: tegoż (red.), *Dziedzictwo pogranicza. Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie, Białorusi, Ukrainie i w Czechach oraz mniejszości białoruskiej, litewskiej, ukraińskiej i czeskiej w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 89; M. Wołłejko, *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie a relacje polsko-litewskie*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, 2011, nr 17, s. 108; W. Kundera, *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie...*, dz. cyt., s. 112. *Przestrzeganie praw mniejszości polskiej na Litwie...*, dz. cyt.

⁴ W. Kundera, *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie...*, dz. cyt., s. 114.

⁵ Tamże.

ż, ź zostały zastąpione literami: č š, ž, è, ū, v⁶. Zamieniane są także: cz, sz, ie, u, na: č, š, è, iu. Ponadto, nazwiska polskie są zapisywane jako pierwsze i zgodnie z pisownią języka litewskiego – Dębski, czyli Demski. Następnie dodawane są litewskie końcówki – nazwisko Dębski będzie wówczas Dembskis. Niekiedy polskie nazwiska są dokładnie tłumaczone na litewskie. Według tego Wróblewski będzie Žvirblis (wróbel po litewsku). Niekiedy polskie nazwiska są lituanizowane w jednakowy sposób: Sienkowski, Sienkiewicz, Sekowski na Senkovski. Lituanizacja dotyczy także nazwisk postaci historycznych. Imię i nazwisko Adama Mickiewicza to Adomas Mickevičius a Jan Paweł II to Jono Pauliaus II. Jednak w przypadku koncernów takich jak BMW czy Swedbank nie ma zamiany litery w (nieznanej litewskiemu alfabecie) na v⁷.

Zmiana imion i nazwisk nie sprowadza się tylko do wymiaru świadomościowego i chęci wyrażenia związku z rodzimą kulturą. Ma także aspekt praktyczny, gdyż w różnych dokumentach te same osoby mogą posiadać odmienne nazwiska, co w konsekwencji może utrudniać finalizację różnych spraw. Szczególnie, że jest to specyfika państw bałtyckich, niewystępująca w większości państw europejskich.

Mniejszość polska doświadczała również zakazu używania polskich nazw ulic i miejscowości. Jej członkowie byli oskarżani o to, że rozpowszechniają polskie nazwy⁸. Polacy zwracali uwagę, że język rosyjski może występować obok litewskiego, a polski nie. Stosowaną przez nich formą obrony było umieszczanie na terenie prywatnym nazw polskich i litewskich. Ów spór również wywoływał wzajemne akty wandalizmu. Nacjonalistyczne środowiska litewskie i polskie nawzajem niszczyły (zazwyczaj oblewając farbą) ważne dla ich tożsamości narodowej pomniki czy tablice⁹. Trudności dotyczą także nadawania imienia polskich

⁶ *Przestrzeganie praw mniejszości polskiej na Litwie...*, dz. cyt.

⁷ D. Górecki, *Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie...*, dz. cyt., s. 77-78; M. Wołłejko, *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie...*, dz. cyt., s. 105-107. W. Kundera, *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie...*, dz. cyt., s. 120; *Przestrzeganie praw mniejszości polskiej na Litwie...*, dz. cyt.

⁸ D. Górecki, *Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie...*, dz. cyt., s. 82. W. Kundera, *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie...*, dz. cyt., s. 117; *Przestrzeganie praw mniejszości polskiej na Litwie. Raport Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”*, dz. cyt.

⁹ M. Dębicki, J. Makaro, *Dwie dekady sąsiedztwa polsko-litewskiego – kluczowe kwestie. Wprowadzenie*, w: M. ciż (red.), *Sąsiedztwa III RP...*, dz. cyt., s. 18-19.

bohaterów ulicom bądź szkołom. Wiele wniosków było odrzucanych przez Państwową Komisję Języka Litewskiego, która każdorazowo zatwierdza proponowaną nazwę.

Strefą napięć jest także religia. Ma ona jeszcze przedwojenne korzenie, a niektóre z jej wymiarów są nadal żywe¹⁰. W polskich kościołach pracują księża litewscy, którzy sprawują liturgię w języku litewskim,. W parafiach litewskich zdarza się, że księża na kazaniach zachęcają do chodzenia na msze litewskie, niekiedy msza w języku polskim jest odprowadzana we wczesnych godzinach porannych, zakazywane bywa śpiewanie kolęd w języku polskim i odmawiana jest spowiedź w języku polskim¹¹. Z kolei Polacy uważają Litwinów za gorszych katolików, gdyż ich tradycje religijne nie są tak bogate jak polskie, a ponadto podkreślają, że na Litwie dużą popularnością cieszą się ruchy pogańskie¹².

Każde z tych trudnych doświadczeń było na tyle istotne dla społeczności Polaków i Litwinów, że w ich rozwiązywanie angażowane były najważniejsze podmioty życia społecznego. W kwestiach dotyczących polskich szkół wypowiadali się politycy, kolejni ministrowie szkolnictwa, ale także litewski Sąd Najwyższy. Spory dotyczące lituanizacji polskich nazwisk angażowały Europejski Trybunał Sprawiedliwości, a nawet istnienie polskiego menu w restauracji „Alina” w Wilnie skłoniło marszałka litewskiego Sejmu do wypowiedzi na temat funkcjonowania polskiego języka na Litwie. Również polscy ministrowie, premierzy i prezydenci angażowani się w te sporne kwestie¹³.

Oddajmy teraz głos stronie litewskiej na temat współpracy z polską mniejszością i podejmowanych działań, wspierających trwanie jej narodowej tożsamości. Według Departamentu Do Spraw Mniejszości Narodowych Przy Rządzie Republiki Litewskiej, Polacy stanowią naj-

¹⁰ S. Czerwonnaja, *Kościół katolicki na pograniczu polsko-litewskim: strategia pojednania i zjednoczenia wiernych?*, w: M. Dębicki, J. Makaro (red.), *Sąsiedztwa III RP...*, dz. cyt., s. 93-116; A. Zielińska, *Polska mniejszość na Litwie Kowieńskiej. Studium socjolingwistyczne*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 2002, s. 73-75.

¹¹ S. Czerwonnaja, *Kościół katolicki na pograniczu polsko-litewskim...*, dz. cyt., s. 92; K. Leśniewska-Napierała, *Geograficzno-polityczne uwarunkowania sytuacji mniejszości Polskiej na Litwie i Łotwie po 1990 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015, s. 184-185.

¹² W. Kundera, *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie...*, dz. cyt., s. 127.

¹³ D. Górecki, *Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie...*, dz. cyt., s. 79.

liczniejszą mniejszość na Litwie (6,6% mieszkańców Litwy) i istnieje tam największa w Europie sieć szkół z nauczaniem językiem polskim¹⁴. Litwa jest też jedynym krajem, w którym przedstawiciele mniejszości narodowej mogą zdobyć pełne wykształcenie (od szkoły podstawowej do końca studiów) w języku ojczystym¹⁵. Filologia polska, polska kultura i relacje litewsko-polskie mogą być studiowane na Wydziale Filologii Uniwersytetu Wileńskiego (w Centrum Polonistycznym) na Uniwersytecie Nauk Edukacyjnych (w Centrum Języka Polskiego i Kultury Polskiej). Kształcenie z zakresu ekonomii i informatyki w języku polskim odbywa się na Wydziale Ekonomiczno-Informatycznym Filii Uniwersytetu w Białymstoku. W 2018 roku na Litwie znajdowało się: 51 szkół i gimnazjów, w których nauczanie odbywało się w języku polskim; 12 szkół w których uczono po polsku i litewsku; 7 szkół z językiem polskim i rosyjskim; 6 szkół z językiem litewskim, polskim i rosyjskim¹⁶. Wszyscy uczniowie zdający egzamin z języka litewskiego są zobowiązani do rozwiązania tych samych zadań, lecz ci uczniowie, którzy byli uczeni w języku mniejszości narodowej, mogli zrobić (średnio dwa razy) więcej błędów gramatycznych, ortograficznych, stylistycznych niż uczniowie uczący się w języku litewskim¹⁷. Szkolnictwo wspiera nieformalna oświata, która upowszechnia polską historię, kulturę i polski język. W Kłajpedzie działa niedzielna szkoła „Płomyczek”, jak i szkoła języka polskiego przy Stowarzyszeniu Polaków w Kłajpedzie. Podobna szkoła języka polskiego znajduje się w Nowych Święcicach, powołana z inicjatywy tamtejszego Oddziału Związku Polaków na Litwie. Klasa języka polskiego funkcjonuje przy szkółce niedzielnej Centrum Kultur mniejszości narodowych w Wisagini. Polska kultura jest także popularyzowana w polskiej szkole w Szyłokarczmie¹⁸. Dodatkowo na Litwie działa ponad 65 organizacji pozarządowych, stowarzyszeń upowszechniających kulturę i oświatę,

¹⁴ *Spolecności narodowe na Litwie. Polacy na Litwie. Fakty, liczby, działalność*, [https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Lietuvos_lenku_bendruomene_A5_PL\(1\).pdf](https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Lietuvos_lenku_bendruomene_A5_PL(1).pdf), s. 3-4. (6.11.2022).

¹⁵ K. Leśniewska-Napierała, *Geograficzno-polityczne uwarunkowania...*, dz. cyt., s. 143.

¹⁶ *Spolecności narodowe na Litwie. Polacy na Litwie...*, dz. cyt., s. 6.

¹⁷ Tamże, s. 10.

¹⁸ Tamże, s. 14.

organizacji charytatywnych, zrzeszeń i związków prowadzących działalność zawodową lub inną. Aktywność tych organizacji jest różnorodna. Są to m.in.: zespoły pieśni i tańca, chóry, teatry, kluby przewodników i weteranów, Uniwersytet Trzeciego Wieku. Skupiają ludzi w różnym wieku i różnych zawodów (pisarzy, dziennikarzy, przedsiębiorców, lekarzy i prawników)¹⁹.

Z kolei pisząc o formach wspierania Polaków mieszkających na Litwie przez polskie władze, nie można pominąć Karty Polaka. Jest ona dokumentem państwowym i potwierdza przynależność do narodu polskiego. Przyznaje się ją od 29 marca 2008 roku, a osoby, które się nią legitymują, mają liczne przywileje. Mogą m.in.: legalnie pracować w Polsce, korzystać w nagłych wypadkach ze służby zdrowia, studiować na polskich uczelniach, bezpłatnie zwiedzać muzea, korzystać ze zniżek w środkach komunikacji oraz cieszyć się pierwszeństwem w ubieganiu się o dotacje dla Polaków mieszkających za granicą. Karta Polaka to wyraz pamięci o rodakach żyjących poza Polską, którzy w wyniku działalności politycznej, nierzadko niezależnej od nich, utracili obywatelstwo i znaleźli się poza granicami Polski²⁰.

Kolejnym podmiotem państwowym wspierającym i współpracującym z rodakami z Litwy jest Senat Rzeczypospolitej, który swą działalność prowadzi poprzez stowarzyszenia²¹. Do ważniejszych z nich należy: Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Fundacja Pomocy Polskim Szkołom na Wschodzie im. Tadeusza Goniewicza oraz Fundacja „Semper Polonia”. Realizują one różnorakie inicjatywy na rzecz popularyzowania i podtrzymywania polskiej kultury, historii, języka i szkolnictwa. W puli konkretnych inicjatyw znajduje się wyposażanie szkół w podręczniki, w literaturę dydaktyczno-metodyczną; prowadzone są działania wydawnicze; organizowane są kolonie dla dzieci i młodzieży w Polsce, nierzadko łączone z nauką języka polskiego.

¹⁹ Tamże, s. 15.

²⁰ K. Leśniewska-Napierała, *Geograficzno-polityczne uwarunkowania...*, dz. cyt., s. 141; I. Kabzińska, *Polskość, odrzucona, ocalona, ujawniona, przypomniana... Polacy na Litwie, Ukrainie i Białorusi*, w: M. Michalska (red.), *Polacy poza granicami kraju u progu XXI wieku*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2011, s. 144.

²¹ C. Żołędowski, *Białorusini i Litwini w Polsce, Polacy na Białorusi i Litwie. Uwarunkowania współczesnych stosunków między większością i mniejszościami narodowymi*, IPS UW, Warszawa 2003, s. 312.

Również przeprowadzane są remonty i modernizacje budynków już istniejących, a także budowane są nowe ośrodki edukacyjne. Inne programy dotyczą działań konserwatorskich cmentarzy, kościołów oraz dokumentujących stan zabytków związanych z polskim dziedzictwem narodowym. Wspierana jest także działalność wydawnicza książek naukowych i albumów dotyczących obecności polskiej kultury na Litwie. Prowadzone są działania wśród zespołów ludowych, upowszechniające ich twórczość i wspomagające ich istnienie. Możliwe jest także wsparcie finansowe w zakresie leczenia i rehabilitacji Polaków mieszkających na Litwie, a także w formie zapomóg²².

Przytoczony obraz sytuacji Polaków na Litwie z oczywistych powodów nie jest pełny. Warto jednak dodać, że ich relacje ze społecznością dominującą, jak i Polakami w kraju mają charakter dynamiczny, a ich kondycja w różnych przedziałach czasu nie jest jednorodna. Te stosunki są mozaiką relacji pozytywnych, negatywnych, lepszych i gorszych, współpracy i rywalizacji. Nie można ich postrzegać jedynie w kategoriach czarno-białych – złych Litwinów i dobrych (prześladowanych) Polaków lub *vice versa*. W literaturze przedmiotu można znaleźć opisy działań Polaków na Litwie i w Polsce, które również bywają ocenione jako dyskryminujące Litwinów i mniejszość litewską w Polsce. Przywoływane są m.in. inicjatywy pogłębiające (kosztem Litwinów) związek polskości i katolicyzmu; wskazuje się na nielojalność wobec litewskiego społeczeństwa polskich posłów zasiadających w litewskim parlamencie; mówi się o osłabianiu społeczeństwa litewskiego przez repatriację, czy podkreśla się większe szanse na znalezienie pracy na Litwie przez osoby, które studiowały w Polsce²³. Nierzadko władze Litwy akcentują, że polska mniejszość posiada jedno z najlepszych warunków edukacji i utrzymywania swojej kultury²⁴. Podobnie można przeczytać krytyczne opinie o polskich władzach, które nie zawsze odpowiednio interesują się mniejszością polską na Litwie i wspierają

²² Tamże, s. 312- 324.

²³ S. Czerwonnaja, *Kościół katolicki na pograniczu polsko-litewskim...*, dz. cyt., s. 113-114; K. Leśniewska-Napierała, *Geograficzno-polityczne uwarunkowania...*, dz. cyt., s. 141-142; E. Nowicka, *Polacy czy cudzoziemcy? Polacy za wschodnią granicą*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2000, s. 123, 124-125

²⁴ K. Leśniewska-Napierała, *Geograficzno-polityczne uwarunkowania...*, dz. cyt., s. 143.

ją²⁵. Inaczej te relacje wyglądają na szczeblu rządowym, a inaczej na poziomie lokalnym. Nawet teraz, kiedy Rosja napadła na Ukrainę, chcąc zmienić dotychczasowy porządek geopolityczny, wydawać by się mogło, że relacje polsko-litewskie będą dobre (gdyż będą je determinować wspólne działania przeciwko temu agresorowi). Mimo to odżywa stary problem likwidacji bądź degradacji (w wyniku litewskiej reformy systemu oświaty) kilku polskich szkół na Litwie. Ów spór jest na tyle ważny, że wymaga negocjacji na poziomie ministerialnym²⁶. Te przykłady są więc tylko potwierdzeniem znanej w literaturze przedmiotu konstatacji, że najbardziej skonfliktowaną z władzami państwa mniejszością na Łotwie są Rosjanie, a na Litwie taką mniejszością są Polacy. Część z tych i innych problemów jest wyolbrzymiana przez reprezentantów obu stron (media, polityków) po to, aby realizować interesy swoich grup i budować ich wewnętrzną solidarność, co nie oznacza, że te napięcia nie mają realnych podstaw i są nieistotne²⁷.

Badani o wspieraniu polskiej mniejszości, znaczeniu relacji polsko-litewskich i woli zamieszkania w Polsce

W tej części tekstu zostaną przedstawione wyniki zrealizowanych badań. Najpierw będzie pokazana struktura odpowiedzi ankietowanych na pytanie, czy Polska robi wystarczająco dużo, aby pomóc Polakom na Litwie w zachowaniu ich tożsamości narodowej (tabela 1 i wykres 1).

---

²⁵ E. Nowicka, *Polacy czy cudzoziemcy?*..., dz. cyt., s. 120-121.

²⁶ K. Lechowicz-Dyl, *Wiceminister edukacji rozmawiał z litewskim odpowiednikiem ws. gimnazjum w Polukniu*, <https://dzieje.pl/edukacja/wiceminister-edukacji-rozmawial-z-litewskim-odpowiednikiem-ws-gimnazjum-w-polukniu> (6.11.2022).

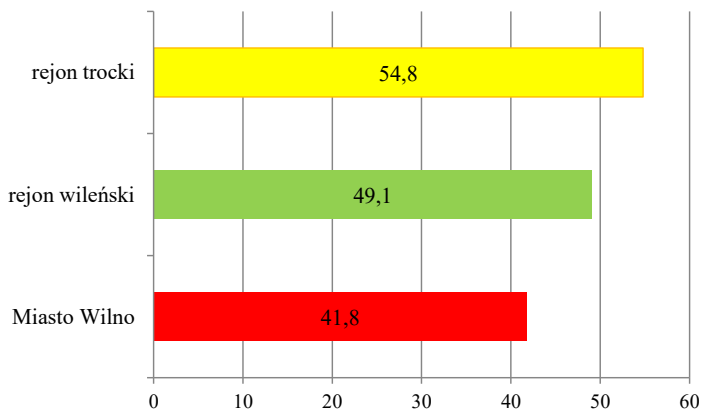
²⁷ K. Leśniewska-Napierała, *Geograficzno-polityczne uwarunkowania...*, dz. cyt., s. 246-247.

Tabela 1. Odpowiedzi respondentów na pytanie, czy Polska robi wystarczająco dużo, aby pomóc Polakom na Litwie w zachowaniu swojej tożsamości narodowej (w %)

Kategorie społeczno-demograficzne	Ogółem	Kategorie odpowiedzi		
		Tak	Nie	Nie wiem
Ogółem	100,0	46,9%	17,8	35,2
Płeć				
Kobieta	100,0	51,4	18,3	30,3
Mężczyzna	100,0	42,3	17,3	40,4
Wiek				
15-16 lat	100,0	50,2	13,3%	36,5%
17-18 lat	100,0	41,7	20,5	37,8
Powyżej 18 lat	100,0	60,4	22,9	16,7
Religia/wyznanie				
Katolik	100,0	48,3	16,7	35,0
Prawosławny	100,0	57,1	0,0	42,9
Ateista	100,0	35,5	29,0	35,5
Inne	100,0	50,0	14,3	35,7
Karta Polaka				
Tak	100,0	52,4	20,6	27,0
Nie mam, ale chcę otrzymać	100,0	47,3	19,4	33,3
Nie	100,0	42,9	11,6	45,5
Narodowość				
Polak	100,0	49,3	18,1	32,6
Polskie korzenie, ale nie uważam się za Polaka	100,0	39,5	13,2	47,4
Litwin	100,0	30,0	18,7	52,0
Rosjanin	100,0	33,3	33,3	33,4
Inna	100,0	83,3	16,7	0,0

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Wykres 1. Opinie badanych, że Polska robi wystarczająco dużo, aby pomóc Polakom na Litwie w zachowaniu swojej tożsamości narodowej według rejonu pochodzenia respondenta (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

W całej zbiorowości badanych 46,9% oceniło, że Polska wspiera w wystarczający sposób Polaków na Litwie w zachowaniu ich tożsamości narodowej. Przeciwnego zdania było 17,8% z nich, a 35,2% wybrało odpowiedź „nie wiem”. W kategorii kobiet ponad połowa uważała (51,4%), że wsparcie Polski jest wystarczające, natomiast wśród mężczyzn było to ponad 9% mniej (42,3%). Powyżej połowy pozytywnych wskazań odnotowano w przypadku osób w wieku 15-16 lat (50,2%) i powyżej 18 lat (60,4%), a osoby w wieku 17-18 lat wybierały opcję wystarczającego wsparcia nawet rzadziej niż mężczyźni (41,7%). Odsetek prawosławnych (57,1%), należących do innych wyznań (50%) i katolików (48,3%) twierdzących, że Polska w wystarczającym stopniu wspiera Polaków na Litwie był wyższy od przeciętnej, natomiast w przypadku ateistów był on wyraźnie niższy (35,5%). Wyższe od przeciętnej wyniki wystąpiły również wśród posiadających Kartę Polaka (52,4%) oraz tych, którzy chcą ją mieć w przyszłości (47,3%), a także należących do innych narodowości (83,3%) oraz Polaków (49,3%).

Zaangażowanie Polski bardziej pozytywnie ocenili ankietowani pochodzący z rejonu trockiego (54,8%) i rejonu wileńskiego (49,1%) niż z Wilna (41,8%). Z kolei odsetki negatywnych ocen wynosiły w tym przypadku: 19,5% – miasto Wilno, 17% – rejon wileński i 15,5% – rejon trocki. Natomiast wartości dla odpowiedzi „nie wiem” kształtowały się odpowiednio: 38,7% – miasto Wilno, 34% – rejon wileński, 29,8% – rejon trocki.

Badani odpowiedzieli także na pytanie, czy państwo litewskie dba, aby żyjący w nim Polacy mogli utrzymać swą narodową tożsamość, tradycję, język i kulturę. Strukturę ich odpowiedzi przedstawiają tabela 2 i wykres 2.

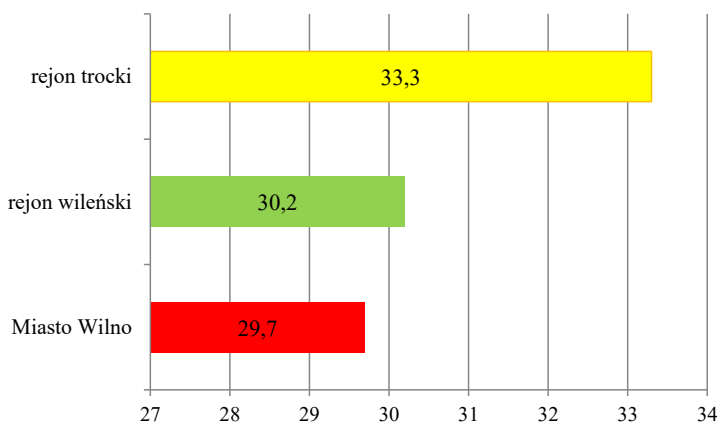
Tabela 2. Odpowiedzi respondentów na pytanie, czy państwo litewskie dba o to, aby Polacy na Litwie zachowali swoją tożsamość, tradycję, język i kulturę (w %)

Kategorie społeczno-demograficzne	Ogółem	Kategorie odpowiedzi		
		Tak	Nie	Nie wiem
Ogółem	100,0	30,7	40,0	29,3
Płeć				
Kobieta	100,0	30,7	42,8	26,5
Mężczyzna	100,0	30,6	37,1	32,3
Wiek				
15-16 lat	100,0	33,5	35,0	31,5
17-18 lat	100,0	27,2	41,7	31,1
Powyżej 18 lat	100,0	37,5	52,1	10,4
Religia/wyznanie				
Katolik	100,0	32,6	39,0	28,4
Prawosławny	100,0	42,9	0,0	57,1
Ateista	100,0	24,2	48,4	27,4
Inne	100,0	14,3	46,4	39,3

Kategorie społeczno-demograficzne	Ogółem	Kategorie odpowiedzi		
		Tak	Nie	Nie wiem
Karta Polaka				
Tak	100,0	36,5	54,0	9,5
Nie mam, ale chcę otrzymać	100,0	28,2	40,6	31,2
Nie	100,0	34,8	30,4	34,8
Narodowość				
Polak	100,0	31,4	40,0	28,7
Polskie korzenie, ale nie uważam się za Polaka	100,0	23,7	50,0	26,3
Litwin	100,0	30,0	30,0	40,0
Rosjanin	100,0	33,3	33,3	33,4
Inna	100,0	33,3	66,7	0,0

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Wykres 2. Opinie badanych, że państwo litewskie dba o to, aby Polacy na Litwie zachowali swoją tożsamość, tradycje, język i kulturę według rejonu pochodzenia respondenta (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Najwięcej badanych stwierdziło, że państwo litewskie nie dba o to, aby Polacy w nim żyjący zachowali swoją tożsamość, tradycje, język i kulturę. Odpowiedziało w ten sposób 40% badanych, 30,7% było przeciwnego zdania, a 29,3% nie potrafiło odpowiedzieć. Kobiety w większym stopniu niż mężczyźni nie dostrzegały takiego wparcia (42,8% wobec 37,1%). Taką tezę mocno popierali najstarsi z badanych, a zatem osoby powyżej 18 lat (52,1%), w mniejszym stopniu mający 17-18 lat (41,7%), a najslabiej respondenci w wieku 15-16 lat (35%). Opinię o braku wsparcia dla polskiej kultury wyrażali bardziej ateści (48,4%) i reprezentanci innych wyznań (46,4%) niż katolicy (39%).

Posiadający Kartę Polaka twierdzili bardziej zdecydowanie, że nie ma takiego wsparcia (54%), niż osoby, które chcą ją mieć w przyszłości (40,6%), a zwłaszcza nie mający zamiaru ją uzyskać (30,4%). Tę samą opcję na poziomie powyżej średniej wybierały osoby mający polskie korzenie (50%) oraz osoby o narodowości innej niż polska, litewska i rosyjska (66,7%), Polacy – dokładnie na poziomie średniej (40%), a Litwini i Rosjanie – poniżej przeciętnej (30% i 33,3%).

Odsetki negatywnych ocen według podziału na rejony wynosiły: 40,5% dla rejonu trockiego, 40,3% dla rejonu wileńskiego i 39,8% dla Wilna. Z kolei rozkład pozytywnych ocen zaangażowania państwa litewskiego według podziału geograficznego kształtował się następująco: w rejonie trockim – 33,3%, wileńskim – 30,2% i w Wilnie – 29,7%. Odpowiedź „nie wiem” wybrało 30,5% pochodzących z Wilna, 29,6%, z rejonu wileńskiego, 26,2% rejonu trockiego.

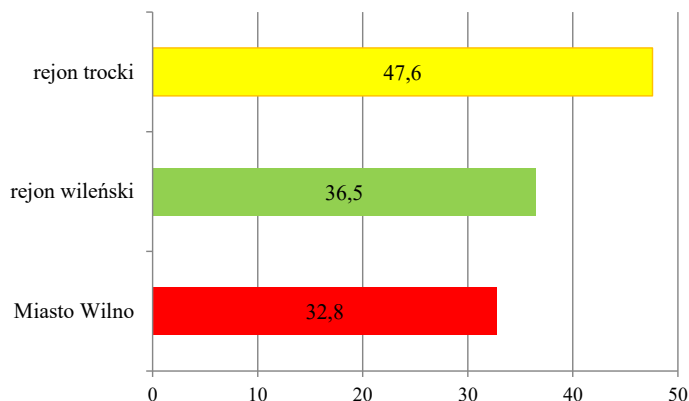
Kolejne pytanie, na które odpowiadali ankietowani, dotyczyło tego, czy sytuacja Polaków na Litwie powinna wpływać na stosunki polityczne między Litwą a Polską. Rozkład odpowiedzi przedstawiają tabela 3 i wykres 3.

Tabela 3. Odpowiedzi respondentów na pytanie, czy sytuacja Polaków na Litwie powinna wpływać na stosunki polityczne między Litwą a Polską (w %)

Kategorie społeczno-demograficzne	Ogółem	Kategorie odpowiedzi		
		Tak	Nie	Nie wiem
Ogółem	100,0	36,4	32,9	30,7
Płeć				
Kobieta	100,0	31,5	39,7	28,8
Mężczyzna	100,0	41,5	25,8	32,7
Wiek				
15-16 lat	100,0	35,5	30,0	34,5
17-18 lat	100,0	34,6	35,8	29,5
Powyżej 18 lat	100,0	50,0	29,2	20,8
Religia/wyznanie				
Katolik	100,0	36,0	34,3	29,7
Prawosławny	100,0	28,6	28,6	42,9
Ateista	100,0	41,9	27,4	30,6
Inne	100,0	32,1	25,0	42,9
Karta Polaka				
Tak	100,0	47,6	23,8	28,6
Nie mam, ale chcę otrzymać	100,0	37,6	34,2	28,2
Nie	100,0	26,8	33,9	39,3
Narodowość				
Polak	100,0	37,3	32,6	30,1
Polskie korzenie, ale nie uważam się za Polaka	100,0	23,7	47,4	28,9
Litwin	100,0	40,0	26,0	34,0
Rosjanin	100,0	33,3	33,3	33,4
Inna	100,0	33,3	16,7	50,0

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Wykres 3. Opinie badanych, że sytuacja Polaków na Litwie powinna wpływać na stosunki polityczne między Litwą a Polską według rejonu pochodzenia respondenta (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

W przypadku tego pytania rozkład odpowiedzi jest dość równomierny, choć najwięcej ankietowanych przyznało, że sytuacja Polaków na Litwie powinna wpływać na stosunki polityczne między Litwą a Polską. Odpowiedziało w ten sposób 36,4% badanych, przeciwnego zdania było 32,9%, a 30% nie potrafiło udzielić odpowiedzi. W kohorcie kobiet przeważało stanowisko, że nie powinna istnieć taka zależność (39,7%), odmiennie uważali mężczyźni (41,5%). Również osoby w wieku 15-16 lat (35,5%), a zwłaszcza powyżej 18. roku życia (50%) najczęściej wskazywały, że sytuacja Polaków na Litwie powinna mieć swoje reperkusje w relacjach politycznych między oboma krajami. Podobnie wybierali ateści (41,9%) i katolicy (36%), posiadający Kartę Polaka (47,6%) i chcący ją mieć (37,6%), Polacy (37,3%) i Litwini (40%).

W podziale na rejony opcję wskazującą na konsekwencje wybierały najczęściej osoby z rejonu trockiego (47,6%), a następnie wileńskiego (36,5%). Mieszkańcy Wilna zaznaczyli tę opcję rzadziej (32,8%) niż odpowiedź negatywną. Odsetki negatywnych odpowiedzi wynosiły: 35,9% – pochodzący z Wilna, 33,3% – z rejonu wileńskiego, 21,4% –

z trockiego. Z kolei odpowiednie wartości dla odpowiedzi „nie wiem” kształtowały się następująco: 31,3% – pochodzący z Wilna, 31% – z rejonu trockiego i 30,2% – z rejonu wileńskiego. Badani zostali zapytani także o to, gdzie chcieliby mieszkać w przyszłości. Ich odpowiedzi przedstawiają tabela 4 i wykres 4.

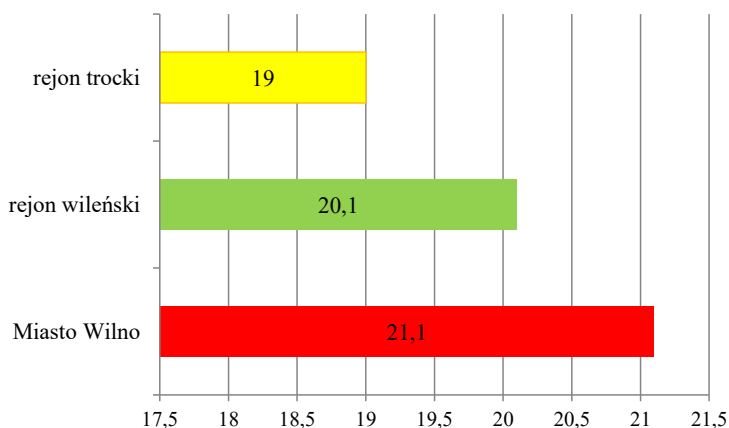
Tabela 4. Odpowiedzi respondentów na pytanie, gdzie chcieliby mieszkać w przyszłości (w %)

Kategorie społeczno-demograficzne	Ogółem	Kategorie odpowiedzi		
		Na Litwie	W Polsce	W innym państwie
Ogółem	100,0	39,2	20,4	40,4
Płeć				
Kobieta	100,0	39,7	17,1	43,2
Mężczyzna	100,0	38,7	23,8	37,5
Wiek				
15-16 lat	100,0	37,9	22,2	39,9
17-18 lat	100,0	37,4	19,7	42,9
Powyżej 18 lat	100,0	54,2	16,7	29,2
Religia/wyznanie				
Katolik	100,0	40,9	21,6	37,5
Prawosławny	100,0	57,1	14,3	28,6
Ateista	100,0	29,0	17,7	53,2
Inne	100,0	32,1	10,7	57,1
Karta Polaka				
Tak	100,0	47,6	23,8	28,6
Nie mam, ale chcę otrzymać	100,0	37,0	25,2	37,9
Nie	100,0	41,1	4,5	54,5

Kategorie społeczno-demograficzne	Ogółem	Kategorie odpowiedzi		
		Na Litwie	W Polsce	W innym państwie
Narodowość				
Polak	100,0	40,4	20,8	38,7
Polskie korzenie, ale nie uważam się za Polaka	100,0	31,6	15,8	52,6
Litwin	100,0	38,0	16,0	46,0
Rosjanin	100,0	33,3	33,3	33,4
Inna	100,0	16,7	50,0	33,3

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Wykres 4. Odpowiedzi respondentów, że w przyszłości chcieliby mieszkać w Polsce według rejonu pochodzenia respondenta (w %)

Źródło: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie polskiej młodzieży na Litwie 2022.

Najwięcej badanych deklarowała, że chce mieszkać w innym państwie niż Litwa i Polska (40,4%). Na Litwie chciało mieszkać 39,2%, a w Polsce 20,4%. Największy odsetek kobiet chciał mieszkać w innym

państwie niż Polska i Litwa (43,2%), a największy odsetek mężczyzn na Litwie (38,7%). Podobnie jak ci ostatni, odpowiedzieli mający powyżej 18. roku życia (54,2%), prawosławni (57,1%) i katolicy (40,9%). Najczęstsze wskazania na Litwę pochodziły również od posiadających Kartę Polaka (47,6%) i nieposiadających jej ani niezamierzających jej posiadać (41,1%). Chęć zamieszkania w Polsce powyżej średniej dla całej populacji badanych wyrażali mężczyźni (23,8%), osoby w wieku 15-16 lat (22,2%), mieszkańcy miasta Wilna (21,1%) i katolicy (21,6%). Mający polskie korzenie (52,6%) i Litwini (46%) najczęściej wskazywali na inny kraj.

Zamieszkanie na Litwie było pierwszym wyborem mieszkańców rejonu trockiego (42,9%), natomiast drugim w rejonie wileńskim (39,6%) i Wilnie (38,3%). W tych dwóch ostatnich przeważał odsetek deklarujących wolę zamieszkania w innym państwie niż Polska i Litwa: w Wilnie było to 40,6%, a w rejonie wileńskim – 40,3%. Natomiast wolę zamieszkania w Polsce zadeklarowało 21,1% osób zamieszkałych w Wilnie, 20,1% z rejonu wileńskiego i 19% z rejonu trockiego.

Zakończenie

Przeprowadzone badania pokazują, że działalność władz państwa polskiego na rzecz zachowania tożsamości narodowej przez polską mniejszość na Litwie jest doceniana przez badanych. Uważają, że jest ona większa niż aktywność władz Litwy w tym zakresie. Różnice w ogólnym rozkładzie odpowiedzi są widoczne (sięgają 16,2%). Ta dysproporcja jest wyraźniejsza, jeżeli spojrzymy na nią z perspektywy odpowiedzi negatywnie oceniających działalność władz obu krajów: 17,8% badanych uważało, że pomoc władz Polski nie jest wystarczająca, a 40% twierdziło, że pomoc władz Litwy nie jest dostateczna. Zapewne w tych ocenach rolę odgrywają napięcia, które zostały opisane w pierwszej części tego tekstu. Nawet jeżeli nie są one bezpośrednio doświadczane przez respondentów, to są elementem świadomości społecznej polskiej mniejszości. Ponadto znaczenie może mieć także fakt, że władze litewskie jako podmioty bezpośrednio stanowiące prawo na Litwie są postrzegane jako te, które mają większe możliwości

odziaływania na warunki funkcjonowania polskiej mniejszości. Polskie władze są tu w zgoła odmiennej sytuacji.

Na uwagę zasługuje także wysoki odsetek odpowiedzi „nie wiem”. Z jednej strony wynika on z tego, że respondenci są na tyle młodzi, że nie mają jeszcze wykrystalizowanych przekonań lub mogą się tymi zagadnieniami nie interesować. Potwierdzają to rozkłady odpowiedzi uporządkowane według poszczególnych kohort wieku. Im starszy respondent, tym rzadziej wybierał odpowiedź „nie wiem”. Z drugiej strony nie można wykluczyć, że część badanych nie podejmuje tematu funkcjonowania polskiej mniejszości, gdyż kojarzy się on z napięciami i konfliktem z Litwinami bądź władzami kraju. Taki sposób myślenia ujawniły wyniki badań zrealizowanych wśród polskiej mniejszości na Białorusi. Według nich młodzi Polacy deklarowali, że cenią polskie korzenie i relacje z polską kulturą, jednocześnie uważając, że ich polskość i kontakt z nią jest ich prywatnym doświadczeniem. W związku z tym nie opowiadali się za jej manifestowaniem lub specjalnym angażowaniem białoruskiej społeczności i władz w jej istnienie²⁸. Warto przy tym pamiętać, że zarówno relacje mniejszości polskiej na Litwie, jak i na Białorusi z władzami społeczności dominującej były i bywają napięte (choć na Litwie nie są one tak złe jak na Białorusi).

Dystans badanej społeczności wobec polskości ujawnia także struktura odpowiedzi na pytanie dotyczące tego, czy relacje polityczne między Litwą a Polską powinny być uwarunkowane sytuacją Polaków na Litwie, oraz odpowiedzi na pytanie, gdzie badani chcieliby mieszkać w przyszłości. Struktura odpowiedzi na pierwsze pytanie pokazuje, że 36,4% uważa, że taka zależność powinna istnieć. Pozostali są przeciwnego zdania albo nie wiedzą, jak odpowiedzieć. Niewiele ponad jedna trzecia jest zatem przekonana, że sytuacja polskiej mniejszości jest na tyle ważna, aby rzutowała na relacje międzynarodowe lub aby politycy mieli ją na uwadze prowadząc bilateralne relacje. Jeszcze mniej deklaruje, że kiedyś chciałaby zamieszkać w Polsce (20,4%). Najchętniej respondenci przeprowadziliby się do innego państwa lub dalej mieszkaliby na Litwie (tak również odpowiadali posiadający Kartę Polaka). Innymi słowy, polska tożsamość, związek z jej kulturą

²⁸ W. Klimski, *Polskość ukryta*, w: A. Wysocki (red.), *Aspiracje i dylematy młodych Polaków na Białorusi*, Wydawnictwo RYS, Dąbrówka, 2021, s. 109.

nie są na tyle ważne, aby modelować relacje polityczne czy radykalnie reorganizować życie przez zamieszkanie w Polsce. Najprawdopodobniej respondenci bardziej kierują się kategorią dostatniego życia, powodzenia materialnego (może nawet aksjologią kultury konsumpcyjnej) niż troską o pielęgnowanie swojej narodowości. Trudno inaczej zinterpretować wolę zamieszkania w innym kraju (niż Litwa i Polska) niż chęcią zamieszkania w kraju o wyższym poziomie dobrobytu. Szczególnie, że już obserwowano wcześniej spadki liczebności mniejszości polskiej warunkowane m.in. emigracją zarobkową²⁹.

W badanej zbiorowości (z perspektywy opisanych tu czterech pytań) polskość wydaje się być dodatkiem i to raczej drugorzędnym. Jest to także widoczne w wyodrębnionych kategoriach społeczno-demograficznych (kobiet, katolików, posiadających Kartę Polaka), które z powodów historycznych są często postrzegane jako szczególnie powiązane z polskością³⁰. Respondenci z tych kategorii również nie wykazują szczególnej wrażliwości na polskość. Podobnie funkcjonuje polska mniejszość na Białorusi. Tam także katolicy, kobiety, legitymujący się Kartą Polaka nie okazali się wyjątkowymi strażnikami polskiej tożsamości³¹.

Pokazany tu obraz przekonań respondentów odstaje od optymizmu pobrzmiewającego w badaniach realizowanych kilkanaście lat temu, poświęconych polskiej młodej inteligencji na Litwie. Według nich identyfikacja tej młodzieży z polskością była silna i istniała grupa chętnych do angażowania się w sprawy swojej mniejszości narodowej oraz w działalność organizacji społecznych związanych z polską kulturą. Dzięki owej młodzieży (pisano ponad dekadę temu) przyszła sytuacja Polaków i ich kultury wydawała się stabilna, a zagrożenie wynarodowieniem było niewielkie³². Wyniki badań analizowane w tej pozycji zachęcają do ostrożniejszego formułowania takich wniosków.

²⁹ K. Leśniewska-Napierała, *Geograficzno-polityczne uwarunkowania...*, dz. cyt., s. 246.

³⁰ Tamże, s. 183; I. Kabzińska, *Polskość, odrzucona, ocalona, ujawniona, przypominiana...*, dz. cyt., s. 142.

³¹ W. Klimski, *Polskość ukryta...*, dz. cyt., s. 109.

³² E. Galina, *Przewodnicy narodu? Portret socjologiczny młodej polskiej inteligencji na Litwie*, w: M. Dębicki, J. Makaro (red.), *Sąsiedztwa III RP – Lenkija, Litwa, Polska, Lietuva. Zagadnienia społeczne*, Gajt Wydawnictwo S.C. Wrocław 2012, s. 221.

Bibliografia

- Czerwonnaja S., *Kościół katolicki na pograniczu polsko-litewskim: strategia pojednania i zjednoczenia wiernych?*, w: M. Dębicki, J. Makaro (red.), *Sąsiedztwa III RP – Łenkija, Litwa, Polska, Lietuva. Zagadnienia społeczne*, Gajt Wydawnictwo S.C., Wrocław 2012, s. 92-117.
- Dębicki M., Makaro J., *Dwie dekady sąsiedztwa polsko-litewskiego – kluczowe kwestie. Wprowadzenie*, w: ciż (red.), *Sąsiedztwa III RP – Łenkija, Litwa, Polska, Lietuva. Zagadnienia społeczne*, Gajt Wydawnictwo S.C., Wrocław 2012, s. 8-40.
- Galina G., *Przewodnicy narodu? Portret socjologiczny młodej polskiej inteligencji na Litwie*, w: M. Dębicki, J. Makaro (red.), *Sąsiedztwa III RP – Łenkija, Litwa, Polska, Lietuva. Zagadnienia społeczne*, Gajt Wydawnictwo S.C., Wrocław 2012, s. 212-223.
- Górecki D., *Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie i mniejszości litewskiej w Polsce*, w: tegoż (red.), *Dziedzictwo pogranicza. Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie, Białorusi, Ukrainie i w Czechach oraz mniejszości białoruskiej, litewskiej, ukraińskiej i czeskiej w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 69-111.
- Jundo-Kaliszewska B., *Zakładnicy Historii. Mniejszość polska w postradzieckiej Litwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019.
- Kabzińska I., *Polskość, odrzucona, ocalona, ujawniona, przypomniana... Polacy na Litwie, Ukrainie i Białorusi*, w: M. Michalska (red.), *Polacy poza granicami kraju u progu XXI wiek*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2011, s. 133-146.
- Klimski W., *Polskość ukryta*, w: A. Wysocki (red.), *Aspiracje i dylematy młodych Polaków na Białorusi*, Wydawnictwo RYS, Dąbrówka, 2021, s. 93-111.
- Kundera W., *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie – dziś i w przeszłości*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2018, nr 3, s. 112.
- Lechowicz-Dyl K., *Wiceminister edukacji rozmawiał z litewskim odpowiednikiem ws. gimnazjum w Połukniu*, <https://dzieje.pl/edukacja/wiceminister-edukacji-rozmawial-z-litewskim-odpowiednikiem-ws-gimnazjum-w-polukniu> (6.11.2022).
- Leśniewska-Napierała K., *Geograficzno-polityczne uwarunkowania sytuacji mniejszości Polskiej na Litwie i Łotwie po 1990 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015.
- Nowicka E., *Polacy czy cudzoziemcy? Polacy za wschodnią granicą*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2000.

- Przestrzeganie praw mniejszości polskiej na Litwie. Raport Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”*, <https://kurierwilenski.lt/2009/11/04/przestrzeganie-praw-mniejszosci-polskiej-na-litwie-raport-stowarzyszenia-%e2%80%9ew-spolnota-polska%e2%80%9d/> (6.11.2022).
- Spoločnosti narodowe na Litwie. Polacy na Litwie. Fakty, liczby, działalność*, [https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Lietuvos_lenku_bendruomene_A5_PL\(1\).pdf](https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Lietuvos_lenku_bendruomene_A5_PL(1).pdf). 3 i 4. (6.11.2022).
- Wołęjko M., *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie a relacje polsko-litewskie*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr 17, s. 99-114.
- Zielińska A., *Polska mniejszość na Litwie Kowieńskiej. Studium socjolingwistyczne*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 2002.
- Żołędowski C., *Białorusini i Litwini w Polsce, Polacy na Białorusi i Litwie. Uwarunkowania współczesnych stosunków między większością i mniejszościami narodowymi*, IPS UW, Warszawa 2003.

Perspektywy rozwoju polskości na Litwie w świetle badań¹

Młode pokolenie Polaków żyjące obecnie na Litwie jest spadkobiercą długiej, czasami pięknej, ale i czasami trudnej historii życia swoich przodków na tych terenach. W ostatnim okresie tej historii szczególne zmiany w funkcjonowaniu polskiej grupy narodowościowej związane są z upadkiem ZSRR i odzyskaniem niepodległości przez Litwę, a następnie z wejściem tego kraju wraz z Polską do Unii Europejskiej w 2004 roku. Te zmiany dały możliwość uregulowania statusu polskiej mniejszości na Litwie we wzajemnych relacjach między krajami², a dodatkowo ochrona praw mniejszości została wsparta przez instytucje i prawo unijne. Sytuacja polskiej mniejszości na Litwie, podobnie zresztą jak na Białorusi, wpisuje się w tzw. kulturę pogranicza, w której, na styku narodów i kultur, dokonuje się dyfuzja tychże kultur, a zarazem dochodzi do wzmacniania tożsamości poszczególnych zbiorowości. Choć może się wydawać, że są to procesy przeciwne, zmierzające w odwrotnym kierunku, to na pewno się nie wykluczają, co charakteryzuje właśnie pogranicze. Część osób żyjących na takim wielokulturowym pograniczu doświadcza rozmycia własnej tożsamości i próbuje tworzyć własny system wartości, który ma charakter eklektyczny lub czuje się po prostu zagubiona. Jednakże często na styku kultur i mimo, czy może z powodu, ich przenikania się wzrasta potrzeba głębszego samookreślenia i identyfikacji.

Poza uwarunkowaniami i czynnikami o charakterze historycznym i lokalnym młodzi Polacy na Litwie doświadczają zarazem oddziały-

---

¹ Wszystkie dane zamieszczone w tym tekście dotyczące Polaków na Litwie pochodzą z badania: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Litwie 2022.

² *Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy, sporządzony w Wilnie dnia 26 kwietnia 1994 r.*, Dz.U. 1995 nr 15 poz. 71.

wania różnorodnych współczesnych przemian, związanych z kulturą masową, rozwojem technologii, nowymi środkami przepływu informacji i komunikacji. Uczestniczą coraz pełniej w umiędzynarodowieniu całego życia społeczno-gospodarczego, kulturalnego i politycznego, co zostało wzmocnione także wstąpieniem do UE. Wiążą się z tym również coraz częstsze przepływy ludności, zwłaszcza o charakterze czasowym. Wszystkie te zmiany w znacznym stopniu są niezależne od wzajemnej historii Polski i Litwy, ale dalej ją też kształtują. Połączenie procesów warunkowanych historycznie i lokalnie oraz współczesnych i o charakterze ogólnoswiatowym można zaobserwować również wśród młodych Polaków na Litwie.

Pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety, który był podstawą analizowanego badania, miały uwzględnić oba te aspekty. Były one w znacznym stopniu zbliżone do tych wykorzystanych w badaniach na Białorusi, co dało możliwość interesujących porównań. Na potrzeby analizy pytania zostały pogrupowane w pięć bloków tematycznych.

W przypadków młodych osób na Litwie, mających polskie korzenie, **identyfikacja z narodem polskim** jest istotnie wyższa, niż miało to miejsce na Białorusi. 80,8% badanych uznało się za Polaka, a dodatkowo 7,5% przyznało się do polskich korzeni. Za Litwiną uważało się niecałe 10% (9,9). Na Białorusi w pełni identyfikujących się jako Polacy było niecałe 50%, zaś ponad 20% uznało się za Białorusina³. Jest to pierwszy i istotny wskaźnik silnego podtrzymywania polskiej tożsamości wśród Polaków na Litwie. Należy przypomnieć, że, zwłaszcza dla młodych osób, rozróżnienie między obywatelstwem a przynależnością do narodu nie jest zawsze oczywiste. Do tego należy dodać również różne koncepcje narodu, o których była mowa chociażby w poprzedniej publikacji⁴. Niektóre zmienne społeczno-demograficzne miały większy wpływ na odpowiedzi w tym pytaniu, choć nie były to różnice aż tak znaczne. Na przykład istotnie częściej za Polaka uważały się osoby

³ Dane w tym tekście dotyczące Polaków na Białorusi pochodzą z książki A. Wysocki (red.), *Aspiracje i dylematy młodych Polaków na Białorusi*, Wydawnictwo RYS, Dąbrówka 2021 przygotowanej w oparciu o badanie: Fundacja „Młode Kresy”, Badanie młodych Polaków na Białorusi 2019-2020.

⁴ Zob. A. Wysocki, *Poczucie tożsamości narodowej młodych Polaków na Białorusi oraz jej wyznaczniki*, w: tegoż (red.), *Aspiracje i dylematy młodych Polaków na Białorusi*, dz. cyt., s. 27-31.

najstarsze – powyżej 18. roku życia (87,5%), z mniejszych miejscowości (83,9%) oraz katolicy (83,8%).

Mimo dość jednoznacznych wyników w powyższym pytaniu okazało się, że pewną trudność sprawiło pytanie dotyczące **identyfikacji Polaków w Polsce i na Litwie jako członków tego samego narodu**. Choć odpowiedzi negatywnych było mniej niż na Białorusi (10,9%), to dość znaczna grupa, bo prawie jedna trzecia, wybrała bezpieczną opcję „trudno powiedzieć” (33,1%); pozostali odpowiedzieli twierdząco (56%). Trzeba dodać, że w pytaniu na Białorusi była możliwość tylko jednoznacznego opowiedzenia się „tak” lub „nie”. Niemniej jest tu pewien problem zrozumienia tego, czym jest naród i co decyduje o przynależności do niego, zwłaszcza że najbardziej zdecydowane w tym wypadku okazały się osoby najmłodsze (15-16 lat) – 62,6% odpowiedzi potwierdzających wspólną identyfikację. Inne, wyróżniające się pod tym względem grupy to: osoby z rejonu trockiego (77,4%), uznające się za Polaków (59,8%) i z miejscowości do 20 tys. mieszkańców (59,7%).

W tym kontekście warto przywołać wyniki dotyczące **posiadania Karty Polaka** przez ankietowane osoby. Posiadanie tego dokumentu okazało się mniej rozpowszechnione niż na Białorusi (12,5% wobec 27%), choć też prawie dwie trzecie badanych zadeklarowało chęć jego uzyskania (65,3%). Różne przyczyny tego stanu zostały przedstawione w pierwszym rozdziale części II, najważniejsza wydaje się mniejsza atrakcyjność tego dokumentu dla Litwinów, którzy nie mają barier w przyjeździe nie tylko do Polski, ale i do całej UE oraz podjęciu tam studiów lub pracy. Wyraźnie największy odsetek osób posiadających Kartę Polaka był wśród osób powyżej 18. roku życia (31,3%), czego można było się spodziewać, zważywszy na fakt łatwiejszego uzyskania dokumentu i bliższej perspektywy ewentualnego jej wykorzystania. Ponadto można tu wyróżnić takie grupy jak: miasta powyżej 100 tys. (16,2%) i rejon miasta Wilno (14,8%), które to grupy w dużym stopniu się pokrywają.

W przypadku wskazania **kryteriów przynależności do narodu** wyniki uzyskane na Litwie również odbiegają, choć może nie tak radykalnie, od uzyskanych na Białorusi. Na Litwie najczęściej wybieraną opcją była znajomość języka narodowego (66,3%), następnie – znajomość kultury, historii i tradycji (55,4%) oraz – trochę rzadziej – osobiste przekonanie (45,1%), czyli kryterium subiektywne. Właśnie znajomość

języka najbardziej różni wyniki obu badań, gdyż w przypadku Białorusi ten wskaźnik był wybierany ponaddwukrotnie rzadziej. Pokazuje to istotne znaczenie języka w identyfikacji narodowej Polaków na Litwie w przeciwieństwie do sytuacji na Białorusi. Ta istotna różnica wynika m.in. z faktu dość słabej znajomości języka polskiego przez Polaków na Białorusi. Najmniej wskazań uzyskało obywatelstwo (17,8%) i miejsce urodzenia (21,6%), a zatem czynniki najmniej zależne. Kryteria formalne (obywatelstwo, miejsc urodzenia) częściej wybierane były przez mężczyzn, a znajomość języka czy kultury – częściej przez kobiety. Osoby powyżej 18. roku życia szczególnie podkreślały potrzebę znajomości języka, a z kolei dla najmłodszych osób wyraźnie mniej znaczące niż dla pozostałych grup, było osobiste przekonanie jako kryterium przynależności (39,4%). Podkreślić można jeszcze wybory osób z miejscowości od 20 do 100 tys. mieszkańców, wśród których małe znaczenie przyznano osobistemu przekonaniu (28,8%), a istotnie powyżej średniej – znajomości języka (74,6%) i kultury (62,7%).

Na pytanie o charakterze osobistym, **dlaczego** respondenci **uważają się za Polaków**, również najczęściej wskazywano na znajomość języka polskiego (79,2%), następnie na posiadanie polskich przodków (74,3%), dalej na praktykowanie wiary chrześcijańskiej (49,9%; głównie katolickiej), subiektywne poczucie bycia Polakiem (45,7%), a w końcu na fakt posiadania Karty Polaka (5,9%). Ten ostatni niski wynik jest bez wątpienia konsekwencją słabszego rozpowszechnienia Karty wśród młodych Polaków na Litwie, co potwierdza fakt, że najstarsi – powyżej 18 lat, którzy najczęściej deklarowali jej posiadanie – również wyraźniej częściej wskazywali na jej znaczenie w potwierdzeniu bycia Polakiem (16,7%). Nie dziwi też fakt, że wyraźnie częściej niż inne grupy na znaczenie praktyk religijnych wskazywali katolicy (57,1%).

Kryteria przynależności do narodu i poczucia bycia Polakiem uwypukliły znaczenie języka polskiego wśród badanych osób na Litwie. Fakt ten widać również w innych pytaniach. Na pytanie o **język używany w domu** 92,1% respondentów odpowiedziało, że posługuje się językiem polskim, 8,7% – językiem litewskim, a 23% – językiem rosyjskim (możliwość wskazania więcej niż jednej opcji). Istotne znaczenie dla rozkładu tych odpowiedzi miała deklarowana narodowość: 95,1% respondentów deklarujących narodowość polską wskazało język polski, zaś 81,6% tych, którzy przyznali się tylko do polskich

korzeni. Ta druga grupa szczególnie często wskazywała, że posługuje się w domu językiem rosyjskim (39,5% z nich) – zapewne wielu z nich pochodzi z rodzin mieszanych polsko-rosyjskich. Z kolei stosunkowo często opcję używania języka litewskiego wybierały osoby po 18. roku życia (14,6%), co może być w pewnym stopniu efektem dłuższej już edukacji w języku kraju zamieszkania. Na częstsze używanie języka litewskiego wskazywały również osoby z rejonu trockiego (13,1%), zaś mieszkańcy Wilna wyraźnie częściej wskazywali język rosyjski jako używany przez nich (30,9%).

W kolejnym pytaniu związanym z używaniem języka polskiego w przestrzeni publicznej respondenci mieli odpowiedzieć czy w miejscach, gdzie mieszka duża liczba Polaków **nazwy ulic powinny być w języku polskim**. To pytanie w stosunku do kwestionariusza użytego na Białorusi zostało tak sformułowane, że wskazuje na zastąpienie nazw litewskich – polskimi. W takiej sytuacji nie powinno dziwić, że twierdząco na nie odpowiedziało jeszcze mniej osób niż na Białorusi (21,6% wobec 34,5%), 46,2% było przeciwnych, a 32,1% nie miało wyrobionego zdania w tej kwestii. Interesujące byłoby to, jak respondenci ustosunkowaliby się do kwestii podwójnego nazewnictwa. Duże trudności z odpowiedzią na to pytanie mieli zwłaszcza najmłodsi (15-16 lat), gdyż 40,9% z nich wybrało opcję „nie wiem”. Nawet osoby deklarujące się jako Polacy zdecydowanie częściej były przeciwnie takiemu rozwiązaniu (43,6%), niż je popierali (23,3%). Bardziej skłonni do takiego rozwiązania byli mieszkańcy małych miejscowości (24,5% – za i 40,7% – przeciw), zwłaszcza w stosunku do mieszkańców miast powyżej 100 tys. (17,3% – za i 58,4% – przeciw).

Istotnie różne wyniki uzyskano w odpowiedzi na pytanie o faktyczne **dostrzeganie przejawów „polskości”** na ulicach w swoich miejscowościach **w przestrzeni publicznej**. Takie przejawy w postaci reklam, menu kawiarni po polsku, biało-czerwonych wstążek czy flag na samochodach zauważało 45% respondentów, a pozostałe 55% nie dostrzegało ich. Okazuje się, że również w tym pytaniu, gdzie chodziło o stwierdzenie faktu, a nie o opinię, wpływ miały cechy społeczno-demograficzne, co może wskazywać na większą lub mniejszą wrażliwość pewnych grup respondentów na takie elementy w przestrzeni publicznej albo zależeć głównie od miejsca zamieszkania. Dla przykładu, w przypadku osób deklarujących się jako Litwini, 60% nie dostrzegało takich

elementów, a w przypadku osób powyżej 18. roku życia – aż 66,7%. Najczęściej zauważali takie elementy mieszkańcy małych miejscowości do 20 tys. mieszkańców (51,6%), a najmniej miast od 20 do 100 tys. (25,4%). W podziale na rejony – najczęściej dostrzegano w rejonie wileńskim (50,9%), a najrzadziej w mieście Wilnie (40,2%).

Dylematy związane z obecnością znaków polskości w życiu publicznym w pewien sposób skupiają się w pytaniu o **zagrożenia dla polskiej tożsamości** na Litwie. Najwięcej osób wybrało opcję proces lituanizacji (35,8%), na proces rusyfikacji wskazało 18,4%, na zbyt słaby przekaz kultury polskiej w rodzinach – 26,1%, a 19,6% wybrało opcję „inne czynniki”. Silny proces lituanizacji odczuwają zwłaszcza mieszkańcy małych miejscowości do 20 tys. (43,6%), mieszkańcy rejonu trockiego (50%) i osoby o polskich korzeniach, ale nieuznające się za Polaków (42,1%). Z kolei na słaby przekaz kultury polskiej w rodzinach wskazywały przede wszystkim osoby deklarujące się jako Litwini (36%), mieszkające w miastach powyżej 100 tys. (30,1%) i mieszkańcy rejonu wileńskiego (30,2%).

Respondenci mieli również możliwość wskazania, co, według nich, jest **potrzebne do dalszego istnienia polskiej mniejszości** na Litwie, a zatem, co może pomóc ochronić czy nawet wzmocnić polską tożsamość. Najwyższy odsetek badanych wybrał opcję dotyczącą możliwości nauki w języku polskim w szkołach (79%), ale również wysoki (59,2%) wskazał na znaczenie szkolnictwa wyższego w języku polskim. Trochę mniejsze znaczenie przyznano dostępności atrakcyjnych mediów po polsku (46,3%), jednakże wszystkie razem są ponownie potwierdzeniem znaczenia języka polskiego w podtrzymywaniu tożsamości polskiej na Litwie. Z pozostałych opcji za najbardziej znaczącą uznano pozytywne nastawienie władz litewskich (59,8%), która była o wiele częściej wybierana niż aktywne wsparcie władz polskich (36,8%), czy partia polityczna reprezentująca interesy Polaków (35,8%). Bez akceptacji władz kraju trudno prowadzić edukację w języku mniejszości i podejmować działalność kulturalną, mimo nawet umów i traktatów międzynarodowych. Zróżnicowanie odpowiedzi w tym pytaniu w zależności od zmiennych społeczno-demograficznych najczęściej nie było zbyt duże. Można zauważyć, że najbardziej sceptyczni co do działalności partii politycznych byli najstarsi – powyżej 18. roku życia (31,3% wybrało tę opcję), którzy z kolei, spośród grup wiekowych, najczęściej

uznawali znaczenie dobrego podejścia władz litewskich (72,9%), jak i wsparcia władz polskich (47,9%).

Działalność na rzecz ochrony polskiej kultury i kształcenia w języku polskim podejmują od lat polskie organizacje na Litwie. Badana młodzież odpowiadała na pytania dotyczące ich rozpoznawalności i postrzegania ich działalności. Niektóre z tych organizacji są analogiczne do działających na Białorusi. **Najlepiej rozpoznawaną polską organizacją na Litwie** był Związek Polaków na Litwie (ZPL, 89,1%), podczas gdy Związek Polaków na Białorusi był wyraźnie słabiej identyfikowany. Z kolei Polska Macierz Szkolna (PMS), która była najlepiej rozpoznawana wśród młodzieży na Białorusi, na Litwie otrzymała o wiele mniej wskazań (33,7%). Poziom rozpoznawalności pozostałych organizacji wśród młodych Polaków kształtował się następująco: Ruch Młodzieży Polskiej – 24,6%, Wileńska Młodzież Patriotyczna – 12,7%, Polski Klub Dyskusyjny – 6,9%. Pod tym względem zatem ZPL zdecydowanie wyróżnia się na tle pozostałych organizacji, co zarazem jest świadectwem jej aktywnego i szerokiego zaangażowania na rzecz polskiej mniejszości na Litwie. Główną przyczyną takiego stanu wydaje się to, że nie ma ona takich przeszkód, na jakie napotyka Związek Polaków na Białorusi. Grupy respondentów, wśród których rozpoznawalność polskich organizacji była istotnie wyższa, to: posiadacze Karty Polaka (ZPL identyfikowało aż 96,8% osób, co wydaje się wiązać z procedurą uzyskania tego dokumentu, ale np. w przypadku PMS było to również znacznie powyżej średniej dla całej populacji – 47,6%), osoby powyżej 18 lat (co wydaje się naturalnym wynikiem procesu zdobywania wiedzy; ZPL – 93,8% PMS – 54,2%), mieszkańcy małych miejscowości do 20 tys. (ZPL – 94,5%, PMS – 36,6%), mieszkańcy rejonu trockiego (ZPL – 100%, PMS – 57,1%).

Działalność polskich organizacji na rzecz rozwoju kultury polskiej na Litwie była **oceniana** zdecydowanie pozytywnie: deklarację taką wyraziło 70,3% badanej młodzieży przy jedynie 4,6% głosów przeciwnych, choć należy dodać, że odsetek pozytywnych ocen był niższy niż na Białorusi (88,3%), przy czym konstrukcja pytania była trochę inna (uwzględniająca przeciwności ze strony władz). Pozostałe 25,1% respondentów zaznaczyło opcję „trudno powiedzieć”, co najpewniej w dużym stopniu wiąże się z faktem, że znaczna część z nich nie identyfikuje żadnej organizacji. Najlepiej oceniali ich działalność

posiadacze Karty Polaka (79,4%), mieszkańcy małych miejscowości (76,2%, dla porównania w miastach powyżej 100 tys. – 60,1%) oraz rejonu trockiego (82,1%).

Dobra ocena organizacji ma wpływ na **zaangażowanie** młodych Polaków **w ich działalność**. Na przykład kobiety, które lepiej oceniają działalność organizacji niż mężczyźni (73,9% wobec 66,5%), w większym stopniu angażują się w ich działalność (75,1% wobec 60,5%). Grupy respondentów z najwyższymi wskazaniami dotyczącymi zaangażowania pokrywają się w zasadzie z powyższymi dotyczącymi oceny działalności: posiadający Kartę Polaka (90,4%), mieszkańcy małych miejscowości (78,4%), pochodzący z rejonu trockiego (85,8%). W przypadku najstarszych respondentów (powyżej 18 lat – 81,2%) wynika to po prostu przede wszystkim z dłuższej historii życia. Jeśli chodzi o średni poziom zaangażowania dla całej populacji, to odsetek wynosił 67,9%, w tym 13,7% badanych zadeklarowało, że angażuje się często, co w przypadku młodzieży w szkole średniej jest dobrym wynikiem, napawającym optymizmem w perspektywie podtrzymywania polskości na Litwie. Dla porównania warto podać, że na Białorusi odsetek angażujących się wyniósł 36,4%. Wydaje się zatem, że ocena pozytywna, choć trochę niższa na Litwie, ma lepsze podstawy niż na Białorusi, gdzie organizacje są mniej znane i mniej osób angażuje się w ich działalność.

Spśród **zadań, jakie powinny wypełniać polskie organizacje** na Litwie, najczęściej wskazywano organizowanie imprez promujących polską kulturę i język (65,1%), następnie reprezentowanie interesów Polaków na Litwie przed władzami litewskimi, polskimi i innymi grupami etnicznymi na Litwie (48,9%), a w mniejszym stopniu angażowanie młodzieży w swoje struktury w celu promocji polskiej kultury i języka (39,4%) oraz organizowanie nauczania języka polskiego (36%). W świetle wcześniejszych analiz fakt, że kwestia organizowania nauczania języka polskiego znalazła się na ostatnim miejscu oczekiwań młodych Polaków, potwierdza, że nauka języka polskiego na Litwie, w porównaniu z Białorusią jest dobrze zorganizowana i nie odczuwają oni w tym względzie szczególnej potrzeby. Na Białorusi sytuacja była odwrotna – było to pierwsze wskazanie (73,3%). Jako pewien wyjątek można podać respondentów z rejonu trockiego, gdzie na tę potrzebę wskazała prawie połowa osób (48,8%), co może się wiązać z trudno-

ściami, z jakimi w ostatnim okresie spotykają się jego mieszkańcy w utrzymaniu polskich szkół przed zamknięciem. Najmłodsi z badanych na Litwie (15-16 lat) prawie dwukrotnie częściej wskazywali na potrzebę organizowania nauki języka polskiego niż najstarsi (powyżej 18 lat), którzy kończyli już edukację w szkole średniej (43,8% wobec 22,9%). Angażowanie w struktury organizacji częściej wskazywały osoby z grup, które również potwierdzały uczestniczenie w ich działalności.

Współcześnie ważnym elementem rozwoju każdej kultury są media. Respondenci mieli się ustosunkować do kilku pytań związanych z funkcjonowaniem polskich mediów na Litwie oraz z ich oceną. Pierwsze dotyczyło **korzystania z portali internetowych lub czytania gazet** wydawanych przez Polaków na Litwie. Pozytywnie odpowiedziało 60% osób, choć zdecydowana większość z nich zaznaczyła, że czyta tylko czasami (54,1%), a 5,9% – że regularnie. Z kolei 37,4% osób zadeklarowało, że nie czyta ich, gdyż nie są dla nich interesujące, a jedynie 2,6%, że w ogóle o nich nie słyszało. Te dane wskazują również, że perspektywa rozwoju mniejszości polskiej na Litwie jest znacząco lepsza niż na Białorusi, gdzie 61,1% nie słyszało o polskich portalach i gazetach, a jedynie 0,6% czytało je regularnie (24,3% – czasami). W odpowiedziach na to pytanie na Litwie znaczna różnica występowała w podziale na płeć: kobiety – 71,6% pozytywnych wskazań, a mężczyźni – 47,9%. Ponadto grupy, które najczęściej korzystały z polskich portali i gazet, to: osoby powyżej 18 lat (75%, w tym 12,5% regularnie), posiadacze Karty Polaka (66,6%) oraz mieszkańcy rejonu wleńskiego (66,7%, choć w rejonie trockim był najwyższy odsetek czytających regularnie – 11,9%).

Wskazany problem atrakcyjności mediów w języku polskim był przedmiotem kolejnego pytania, w którym media polskie zestawiono z mediami litewskimi i rosyjskimi. Respondenci zostali poproszeni o wskazanie, **które media** uważają za **najbardziej atrakcyjne i popularne** wśród Polaków na Litwie. Aż 57,4% badanych uznało, że najbardziej atrakcyjne i popularne są media rosyjskojęzyczne. Atrakcyjność mediów polskojęzycznych doceniło 31,3% badanych, natomiast tylko 11,3% wskazało na media w języku litewskim. Biorąc pod uwagę dobrą znajomość języka polskiego i litewskiego przez Polaków na Litwie, taka ocena przez młodzież jest tym bardziej znacząca. Przewaga siły mediów rosyjskojęzycznych winna być

przedmiotem szczególnej troski nie tylko mniejszości polskiej, ale zwłaszcza państwa litewskiego w kontekście trwającej wojny na Ukrainie i ostrej wojny informacyjnej w krajach byłego bloku wschodniego. Osoby, które częściej korzystały z polskich portali i gazet, trochę lepiej oceniły media polskojęzyczne: np. młodzi powyżej 18 lat (35,4%), z rejonu trockiego (w tym wypadku nawet lepiej niż rosyjskojęzyczne – 44%; w Wilnie jedynie 24,2%),

Kolejne pytanie z tego zakresu dotyczyło **dostępu do polskiej telewizji i jej oglądania**. W przeciwieństwie do Białorusi prawie 90% (89,9%) respondentów potwierdziło, że ma dostęp do polskiej telewizji, jednakże ogląda ją niecała jedna trzecia (31,5%). Nie jest to wynik wysoki, zwłaszcza wobec deklaracji młodych Białorusinów, spośród których 88,1% wskazało, że gdyby mieli dostęp, to oglądaliby. Jednakże biorąc pod uwagę, że polskie media, w tym telewizja, nie są wśród młodzieży postrzegane jako atrakcyjne, ten wynik nie dziwi. Według cech społeczno-demograficznych, najczęściej oglądają polską telewizję najstarsi z badanych (powyżej 18 lat – 41,7%) i najmłodszy (15-16 lat – 41,4%), posiadający Kartę Polaka (39,7%), mieszkańcy małych miejscowości do 20 tys. mieszkańców (36,6%), mieszkańcy rejonu trockiego (38,1%) i katolicy (35%).

Młodzi Polacy na Litwie mieli zadeklarować również, czy **oglądają polskojęzycznych vlogerów na YouTube oraz słuchają polskiej muzyki**. Wyniki w tych pytaniach były dość rozbieżne, gdyż słuchanie polskiej muzyki zadeklarowało 81,8% badanych (w tym 29,5% – regularnie), a korzystanie z polskojęzycznych vlogów – 51,1% (w tym 14,1% – regularnie). Słuchanie polskiej muzyki jest bardziej popularne na Litwie niż na Białorusi (73%), natomiast oglądanie vlogerów – mniej rozpowszechnione (na Białorusi – 68,3%). Oglądanie polskich vlogerów jest bardziej popularne wśród najmłodszych respondentów (15-16 lat – 58,1%), posiadaczy Karty Polaka (63,5%), mieszkańców rejonu wileńskiego (55,3%) i w miastach od 20 do 100 tys. mieszkańców (55,9%). Z kolei polskiej muzyki najchętniej słuchali niemający Karty, ale chcący ją uzyskać (85,7%), mieszkańcy małych miejscowości do 20 tys. mieszkańców (84,9%), mieszkańcy rejonu wileńskiego (86,8%) i uważający się za Polaków (84,1%). Zasadniczo zróżnicowanie wyników według różnych cech respondentów było w tych pytaniach stosunkowo niewielkie.

Ostatni blok pytań poświęcony był relacjom między Polską a Litwą oraz ocenie działań władz tych krajów na rzecz mniejszości polskiej na Litwie. Najpierw respondenci mieli odpowiedzieć, czy według nich **Polska robi wystarczająco dużo, aby pomóc Polakom** na Litwie w zachowaniu swojej tożsamości narodowej. Pozytywnej odpowiedzi udzieliła blisko połowa badanych (46,9%), 17,8% było odmiennego zdania, a 35,2% nie zajęło klarownego stanowiska w tej sprawie. Poparcie dla dobrego zaangażowania Polski na rzecz mniejszości było najwyższe wśród najstarszej grupy (powyżej 18 lat – 60,4%), posiadających Kartę Polaka (52,4%), mieszkańców małych miejscowości (52%) i rejonu trockiego (54,8%).

Natomiast odnosząc się do pytania, czy **państwo litewskie dba o to, aby Polacy na Litwie zachowali swoją tożsamość**, tradycję, język i kulturę, 30,7% respondentów uznało, że tak, jednak aż 40% zaprzeczyło, a 29,3% nie miało określonego zdania. W zasadzie te same grupy jak w pytaniu dotyczącym Polski częściej doceniały dobre działania władz litewskich, choć w tym przypadku różnice w stosunku do innych była mniejsze: osoby powyżej 18 lat – 37,5%, posiadający Kartę Polaka (36,5%), mieszkańcy małych miejscowości (33%) i rejonu trockiego (33,3%).

W zestawieniu z odpowiedziami na te pytania warto powrócić do wcześniejszego pytania o to, co jest potrzebne dla dalszego istnienia mniejszości polskiej na Litwie. Wówczas częściej wskazywano na pozytywne nastawienie władz litewskich (59,8%) niż aktywne wsparcie władz polskich (36,8%). Nie ma w tym sprzeczności ani nie jest to niekonsekwencja w odpowiedziach, ale jest to realna ocena możliwości działania Polski i jej władz na terenie Litwy i uznanie, że zasadniczo, w ramach swoich możliwości, odpowiednio wspiera polską mniejszość na Litwie.

Różna ocena działań obu krajów, czy ich władz nie miała większego wpływu na odpowiedzi na pytanie **czy sytuacja Polaków na Litwie powinna wpływać na stosunki polityczne między Litwą a Polską**. Rozkład odpowiedzi między wszystkie opcje był prawie równomierny, choć najwięcej wskazań otrzymała odpowiedź twierdząca – 36,4%, następnie odpowiedź uznająca, że nie powinno to mieć to wpływu – 32,9%, a niezdecydowani stanowili 30,7% całej populacji. Interesujące, że w tym przypadku bardziej przekonane, że sytuacja Polaków powinna

mieć swoje konsekwencje dla wzajemnych relacji były osoby deklarujące się jako Litwini (40%), niż ci, którzy określali się jako Polacy (37,3%). Najwyższy odsetek popierających konsekwencje dla wzajemnych relacji był wśród osób powyżej 18 lat (50%), posiadających Kartę Polaka (47,6%), z miejscowości od 20 do 100 tys. mieszkańców (47,5%) i z rejonu trockiego (47,6%). Interesujące jest na ile na odpowiedzi na to pytanie miała wpływ sytuacja związana z wojną na Ukrainie, która swoją wagą „przysłań” inne problemy. Nie ulega wątpliwości, że wzmacnianie dobrych relacji polsko-litewskim w takim kontekście jest bardzo ważne, co też widać po działaniach polityków. Na drugi plan odchodzą problemy wzajemne, także te związane z bieżącymi trudnościami, chociażby w rejonie trockim. Poziom odpowiedzi pozytywnych był tam wyższy, ale nie aż tak bardzo jak można było się spodziewać.

Po ocenie działań Polski i Litwy oraz wzajemnych relacji respondenci odpowiadali na pytanie: **gdzie chciałbyś mieszkać w przyszłości:** na Litwie, w Polsce czy w innym kraju? 39,2% z nich wskazało obecne miejsce życia, czyli Litwę, 20,4% wybrało Polskę, a 40,4% wskazało jakiś nieokreślony inny kraj. Zaskakiwać w tym rozkładzie może nie stosunek odpowiedzi między Litwą a Polską (pamiętając, że Polacy nie są tam grupą napływową, a autochtonami), a poziom wyboru odpowiedzi „w innym kraju”. Zawierać on może w sobie pewien aspekt praktyczny, ważny dla młodych, ale chyba i trochę „marzycielski” – poszukiwania „lepszego świata” dla życia. W pewnym stopniu może to być konsekwencja tego, że tak wiele osób z Litwy wyjechało do krajów zachodnich po wejściu do UE.

* * *

Badanie młodych Polaków na Litwie pozwala na stwierdzenie, że perspektywy podtrzymywania i rozwoju polskości w tym kraju wydają się stabilne. Silne poczucie więzi z narodem polskim, dobra znajomość języka czy prężnie działające polskie organizacje, w które włączani są młodzi, dają podstawy do takiego stwierdzenia. Należy jednak dostrzegać również te kwestie, które rodzą pewne wątpliwości co do dalszej pozytywnej perspektywy. Do takich zaliczyć trzeba słabą obecność w życiu młodych mediów polskojęzycznych, związanych m.in. z ich niską atrakcyjnością. Warto przypomnieć, że wyraźną

przewagę mają media rosyjskojęzyczne, co jest szczególnie groźne w kontekście trwającej wojny. Rosja wielokrotnie wykorzystywała napięcia między grupami narodowościowymi, co widać bardzo dobrze w historii polsko-litewskiej, także i w ostatnim okresie, jak to pokazała w swej książce B. Jundo-Kaliszewska⁵. Napięcia między Polską a Litwą wymagają zatem przewartościowania i przepracowania dla dobra obu narodów. Ponadto, choć Polska i Litwa są krajami, które dość szybko nadrabiają dystans wobec bardziej rozwiniętych krajów zachodnich, to możliwość dalszego odpływu z Litwy zwłaszcza młodych osób stanowi zagrożenie nie tylko dla mniejszości polskiej, ale i dla całego kraju o tak małej populacji.

Wyniki badań pokazują również liczne dylematy, które rodzą się na pograniczu kultur, zarówno troskę o tożsamość, jak i przenikanie się kultur, podwójny język wyniesiony z domu, zróżnicowany stosunek do mediów w różnych językach czy różna ocena zaangażowania zainteresowanych krajów. Z jednej strony są one podobne do tych, jakie można było zaobserwować pośród Polaków na Białorusi, a z drugiej widać wyraźnie różny rozkład sił kulturowych i politycznych kształtujących sytuację w obu krajach.

Ponadto, na poziom zróżnicowania uzyskanych wyników na Litwie w wielu przypadkach miały wpływ inne czynniki – inne zmienne niż na Białorusi. Wynika m.in. z większej spoistości narodowo-religijnej Polaków na Litwie: ponad cztery piąte badanych utożsamiało się z narodem polskim i z katolicyzmem. Ponieważ wyniki dla tych grup miały zasadniczy wpływ na średni wynik – w konsekwencji ich odchylenie od średniej było z reguły niewielkie. Na Białorusi większy odsetek deklarował narodowość białoruską i bardziej znaczący był udział drugiego, co do popularności wśród badanych, wyznania – prawosławia. Najczęściej odpowiedzi tych grup różniły się istotnie od odpowiedzi Polaków i katolików. W badaniach na Litwie poza mniejszym udziałem deklarujących się jako Litwini oraz drugą opcją w kategorii religia/wyznanie, czyli deklarującymi, że są niewierzący, wyniki nie różniły się aż tak znacząco i jednoznacznie (co nie oznacza, że nie miały istotnego wpływu w przypadku niektórych pytań).

---

⁵ Por. B. Jundo-Kaliszewska, *Zakładnicy historii: mniejszość polska w postradzieckiej Litwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019.

Na Litwie mniejszy wpływ na zróżnicowanie wyników miała również zmienna płci, gdyż na Białorusi więcej kobiet deklarowało się jako Białorusinki i będące wyznania prawosławnego, co, jak wspomniano powyżej, miało wpływ na udzielane odpowiedzi. W niektórych kwestiach dość istotne odchylenie od średniej dla całej próby występowało wśród posiadaczy Karty Polaka, co jest z kolei zbieżne z wynikami na Białorusi.

Interesująco kształtowały się wyniki dla zmiennych, których nie uwzględniono w badaniach na Białorusi: miejsca pochodzenia, zarówno wielkości miejscowości, jak i rejonu zamieszkania oraz wieku (choć formalnie był uwzględniony, ale bez właściwego podziału na grupy dla badanej populacji i w konsekwencji nie miał znaczenia dla analizy). Wyróżniały się tu zasadniczo osoby w wieku powyżej 18 lat, co zapewne wynikało z ich większego doświadczenia i lepszego rozeznania w wielu sprawach, większego zaangażowania w życie mniejszości polskiej. Następnie warto podkreślić, że w wielu kwestiach widoczna była istotna różnica w deklaracjach osób z mniejszych miejscowości (do 20 tys. mieszkańców), w których dostrzec można jeszcze większą spójność kulturową niż w całej populacji i widać mniejsze oddziaływanie przenikania kulturowego. Podobne uwagi można również odnieść, w podziale na rejon, do mieszkańców rejonu trockiego, zwłaszcza w zestawieniu z rejonem miasta Wilna.

Ważną kwestią, którą należy jeszcze uwzględnić w podsumowaniu tych badań, jest znaczenia i używanie języka polskiego. W tym aspekcie istnieje duża różnica między Polakami na Litwie a na Białorusi. Język narodowy był stawiany najwyżej w kryteriach narodowości i polskości, także przez osoby deklarujące się jako Litwini, co pokazuje fakt podkreślania znaczenia języka ojczystego w całym kraju. Ta troska również o język litewski, który był przywracany do powszechnego użycia w kraju po 1990 roku, najpewniej wpłynęła na świadomość społeczną dotyczącą znaczenia tego czynnika. Z tym wiązały się i nadal wiążą różne problemy we wzajemnych relacjach między polską mniejszością a litewską większością, jak i między Polską a Litwą. Mówiąc o ograniczeniach i trudnościach, trzeba przypomnieć, że Litwa jest jedynym krajem (oczywiście poza Polską), w którym istnieje pełny system kształcenia w języku polskim, począwszy od przedszkoli aż po uczelnie wyższe. Stopniowe kształtowanie zasad wzajemnych relacji, uwzględ-

niających interesy i oczekiwania obu stron, znajduje dobry przykład w funkcjonowaniu Filii Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie, która dobrze wkomponowała się w pejzaż litewskich uczelni wyższych⁶.

Wyniki badań przeprowadzonych na Litwie wśród uczniów szkół ponadpodstawowych lub ostatnich roczników szkół jednolitych pokazują, że doświadczają oni różnych trudności w samookreśleniu i wyborze tego, co dla nich jest najważniejsze. Wyniki te pozwalają także na wskazanie ich oczekiwań i dążeń, które będą ważne dla ich osobistego rozwoju, ale również dla dalszego rozwoju polskości na tych terenach.

---

⁶ J. Nikitorowicz, *Hybrydowa tożsamość na kulturowym pograniczu – potencjał i problem osobisty i grupowy?*, „Annales UMCS” 2019, t. 32, nr 2, s. 21.

Anonimowy kwestionariusz skierowany do polskiej młodzieży na Litwie

- 1) **Czy masz Kartę Polaka?**
  - a) tak
  - b) nie, ale chcę otrzymać w przyszłości
  - c) nie, nie jest mi do niczego potrzebna

- 2) **Jakim językiem posługujesz się na co dzień w domu?**
  - a) językiem polskim
  - b) językiem litewskim
  - c) językiem rosyjskim
  - d) innym

- 3) **Jakiej jesteś narodowości?**
  - a) polskiej
  - b) mam polskie korzenie, ale nie uważam się za Polaka
  - c) litewskiej
  - d) rosyjskiej
  - e) innej narodowości

- 4) **Jak myślisz, co decyduje o przynależności do danego narodu?**
(możesz wybrać więcej niż jedną odpowiedź)
  - a) przekonanie osoby, że jest członkiem danego narodu
  - b) miejsce urodzenia
  - c) obywatelstwo
  - d) używanie języka, którym posługuje się naród w życiu codziennym
  - e) znajomość kultury, historii i tradycji danego narodu

- 5) **Czy, według Ciebie, Polacy na Litwie i Polacy w Polsce należą do tego samego narodu?**
  - a) tak
  - b) nie
  - c) trudno powiedzieć

- 6) **Jeśli uważasz się za Polaka, to dlaczego?** (możesz wybrać więcej niż jedną odpowiedź)
- a) mam polskie korzenie (rodzice, dziadkowie)
  - b) mówię po polsku
  - c) chodzę (lub: moja rodzina chodzi) na Mszę św. w języku polskim
  - d) czuję się Polakiem
  - e) mam Kartę Polaka
- 7) **Czy słyszałeś o istnieniu następujących organizacji polskich na Litwie?** (możesz wybrać więcej niż jedną odpowiedź)
- a) Związek Polaków na Litwie
  - b) Polska Macierz Szkolna
  - c) Polski Klub Dyskusyjny
  - d) Wileńska Młodzież Patriotyczna
  - e) Ruch Młodzieży Polskiej
  - f) nie słyszałem o żadnej z tych organizacji
- 8) **Czy jesteś czytelnikiem co najmniej jednego z portali internetowych lub gazet wydawanych przez Polaków na Litwie?** (np. „Znad Wilii”, „Kurier Wileński”, TVP Wilno, L24.lt)
- a) czytam regularnie
  - b) czytam czasami
  - c) nie czytam, bo mnie nie interesują
  - d) nie, nigdy o nich słyszałem
- 9) **Jakie media Twoim zdaniem są najbardziej atrakcyjne i popularne wśród Polaków na Litwie?**
- a) polskojęzyczne
  - b) rosyjskojęzyczne
  - c) litewskojęzyczne

- 10) **Jak oceniasz działalność organizacji polskich na Litwie na rzecz popularyzacji języka i kultury polskiej wśród młodzieży?** (wymienione w pytaniu 7)
- a) pozytywnie – uważam, że ich działalność jest zauważalna wśród młodzieży i pozytywnie wpływa na rozwój kultury polskiej na Litwie
  - b) negatywnie – myślę, że te organizacje nie robią wystarczająco dużo, aby popularyzować polską kulturę wśród młodzieży
  - c) trudno powiedzieć
- 11) **Czy masz dostęp do polskiej telewizji i czy ją oglądasz?**
- a) mam dostęp i oglądam
  - b) mam dostęp, ale nie oglądam
  - c) nie mam dostępu
- 12) **Czy bierzesz udział w życiu organizacji polskich na Litwie?**
- a) tak, często
  - b) tak, czasami
  - b) nie
- 13) **Co według Ciebie jest największym zagrożeniem dla zachowania polskiej tożsamości wśród polskiej młodzieży na Litwie?**
- a) proces lituanizacji – proces narzucania kultury litewskiej
  - b) proces rusyfikacji – proces narzucania kultury rosyjskiej
  - c) słaby przekaz kultury polskiej w rodzinach
  - d) inne czynniki
- 14) **Jakie zadania powinny przede wszystkim realizować polskie organizacje na Litwie?** (możesz wybrać więcej niż jedną odpowiedź)
- a) organizować imprezy promujące polską kulturę i język
  - b) organizować nauczanie języka polskiego
  - c) reprezentować interesy Polaków na Litwie przed władzami litewskimi, polskimi i innymi grupami etnicznymi na Litwie
  - d) angażować młodzież w swoje struktury w celu promocji polskiej kultury i języka

- 15) **Co jest potrzebne do dalszego istnienia Polaków na Litwie jako grupy narodowej w przyszłości?** (możesz wybrać więcej niż jedną odpowiedź)
- a) dostępność atrakcyjnych mediów w języku polskim na Litwie
  - b) możliwość nauki w języku polskim (polskie szkoły na Litwie)
  - c) szkolnictwo wyższe na Litwie w języku polskim
  - d) partia polityczna reprezentująca interesy Polaków
  - e) aktywne wsparcie władz polskich
  - f) pozytywne nastawienie władz litewskich do miejscowych Polaków
- 16) **Czy na terenie Litwy, w miejscach, gdzie mieszka duża liczba Polaków, nazwy ulic powinny być w języku polskim?**
- a) tak
  - b) nie
  - c) nie wiem
- 17) **Czy Twoim zdaniem Polska robi wystarczająco dużo, aby pomóc Polakom na Litwie w zachowaniu swojej tożsamości narodowej?**
- a) tak
  - b) nie
  - c) nie wiem
- 18) **Czy Twoim zdaniem państwo litewskie dba o to, aby Polacy na Litwie zachowali swoją tożsamość, tradycje, język i kulturę?**
- a) tak
  - b) nie
  - c) nie wiem
- 19) **Czy, według Ciebie, sytuacja Polaków na Litwie powinna wpływać na stosunki polityczne między Litwą a Polską?**
- a) tak
  - b) nie
  - c) nie wiem

20) **Gdzie chciałbyś mieszkać w przyszłości?**

- a) na Litwie
- b) w Polsce
- c) w innym państwie

21) **Czy oglądasz polskojęzycznych vlogerów na YouTube?**

- a) tak
- b) czasami
- c) nie

22) **Czy słuchasz polskiej muzyki?**

- a) tak
- b) czasami
- c) nie

23) **Czy zauważasz przejawy „polskości” na ulicach Twojej rodzinnej miejscowości w przestrzeni publicznej?** (reklamy po polsku, menu kawiarni po polsku, biało-czerwone wstążki czy flagi na samochodach)?

- a) tak
- b) nie

I) **Podaj swoją płeć?**

- a) mężczyzna
- b) kobieta

II) **Jaki jest Twój wiek?**

- a) 15-16 lat
- b) 17-18 lat
- c) powyżej 18 lat

III) **W jakiej miejscowości mieszkasz?**

- a) do 20 tys. mieszkańców
- b) od 20 do 100 tys. mieszkańców
- c) powyżej 100 tys.

IV) Z jakiego rejonu pochodzisz?

- a) miasto Wilno
- b) rejon wileński
- b) rejon solecznicki
- c) rejon trocki
- d) rejon święciański
- e) rejon szyrwinski
- f) rejon elektreński

V) Jakiego jesteś wyznania/religii?

- a) katolik
- b) prawosławny
- c) ateista
- d) inne wyznanie/religia

Dziękujemy za udział w ankiecie

Rozwój stosunków polsko-litewskich i obecna sytuacja Polaków na Litwie

Pierwsze znane wydarzenia dotyczące stosunków między Polską a Litwą sięgają początków XIII wieku. Litwini byli jednym z ludów bałtyckich, a ziemie, na których żyli, były bardzo ubogie i słabo zaludnione. Słaba sytuacja ekonomiczna, zacofanie gospodarcze i brak oparcia w strukturach chrześcijańskiej Europy zmuszały litewskich kunigasów (przywódców plemiennych, książąt) do ciągłych najazdów na ziemie sąsiadów. Jednym z ich celów stała się słaba i rozbita politycznie Polska¹. Pierwszy taki łupieżczy atak, który został poświadczony w źródłach historycznych, miał miejsce w 1209 roku.

W początkach XIII wieku Litwini byli nadal grupą rozbitą politycznie, bez jednego, silnego ośrodka władzy. Sprowadzenie w 1226 roku na ziemie polskie Zakonu Krzyżackiego przez Konrada Mazowieckiego i szybkie sukcesy tegoż Zakonu w walce z pogańskimi Prusami spowodowały, że przywódcy litewscy, rządzący poszczególnymi częściami kraju zaczęli zdawać sobie sprawę, że bez zjednoczenia się Litwa będzie kolejnym łatwym celem krzyżackiej ekspansji. Tendencje zjednoczeniowe wykorzystał jeden z kunigasów, Mendog, który do 1240 roku pokonał pozostałych litewskich książąt i zjednoczył kraj. Mendog, szukając kierunku ekspansji, skierował się na południe i wschód, rozpoczął wieloletni proces litewskiego podboju Rusi, osłabionej przez Tatarów, najpierw w wyniku najazdów a potem ich rządów. Kolejne ruskie księstwa stawały się łatwym łupem dla litewskiego wojska. Równocześnie Litwini rozpoczęli najazdy na Zachód w kierunku ziem polskich².

Najeżdżając na Polskę, Litwini nie dążyli do włączenia jej w skład swego państwa, nie uważali, aby bezpośrednie włączenie polskich ziem wydatnie wzmocniło siłę młodego litewskiego państwa. Wyprawy te

¹ А. Краўцэвіч, Стварэнне Вялікага Княства Літоўскага, Беларуская навука, Мінск 1997, s. 47-48.

² Тамże, s. 48-50.

miały na celu zdobycie łupów, a przede wszystkim ludzi, siły roboczej potrzebnej do tego, by szybko rosnące państwo litewskie mogło utrzymać na dłużej swe zdobycze terytorialne na Rusi, oraz było w stanie wykarmić swe wojujące wojsko. Polaków brano w niewolę całymi rodzinami, pędzono na Litwę, zmuszając ich do uprawiania ziemi. Polaków wysyłano zazwyczaj w okolice regionów Niemna, Willi i Niewiża. Łupy z Polski były jednym z kluczowych elementów, dzięki któremu wojska litewskie zdobywały zasoby finansowe do stałego utrzymania armii w gotowości do walki by dokonywać dalszej ekspansji na południe ku Morzu Czarnemu. Do 1263 roku, tj. śmierci Mendoga, wojska litewskie najeżdżały na Polskę 14 razy³. Ludzi, którzy w czasie tych napadów wpadli w niewolę, uważa się za pierwszych Polaków osiadłych na Litwie, dawniej w wielu publikacjach pojawiały się dane o tym, że było ich łącznie około 40 tys., jednakże najnowsze badania demograficzne każą wątpić w te szacunki, uznając tę liczbę za zdecydowanie zawyżoną. Obecnie przyjmuje się, że liczba brańców była kilkukrotnie mniejsza (nie więcej niż 10-15 tys.), a ludzie ci szybko asymilowali się w państwie litewskim⁴.

Polityka regularnego nękania ziem polskich najazdami była kontynuowana przez następców Mendoga. Trojden, opracowany przez siebie system zasiedlania rzadko zaludnionej Litwy, oparł na jeńcach z Polski i Rusi⁵. To za jego czasów doszło do pierwszego polsko-litewskiego sojuszu i mariażu. Jeden z polskich książąt – władca Mazowsza – Bolesław II, chcąc zabezpieczyć swoją dzielnicę przez widmem złupienia przez Litwinów, zawarł z Trojdenem sojusz i poślubił jego córkę Gaudemundę, która na chrzcie otrzymała imię Zofia⁶.

Polskim władcą, który jako pierwszy był w stanie przeciwstawić się Litwinom w polu walki, był książę krakowski Leszek Czarny, który zimą 1282 roku pod Rowinami odniósł wielkie zwycięstwo nad wojskami litewskimi. To zwycięstwo oraz ostateczna klęska litew-

³ P. Jasienica, *Polska Jagiellonów*, PIW, Warszawa 1997, s. 30-31.

⁴ P. Eberhardt, *Przemiany narodowościowe na Litwie*, „Przegląd Wschodni”, Warszawa 1997, s. 15.

⁵ D. Baronas, *Od pierwszych misji do chrztu Litwy (1009-1387)*. w: Vytautas Ališauskas (red.), *Dzieje chrześcijaństwa na Litwie*, PIW, Warszawa 2014, s. 30-32.

⁶ K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, Wydawnictwo Historyczne, Poznań–Wrocław 1998, s. 48–49.

skich sojuszników Jaćwingów, którzy pod koniec XIII wieku zniknęli z politycznej mapy Europy (Jaćwingowie niedługo potem całkowicie wymarli), ustabilizowały sytuację na pograniczu polsko-litewskim. Od początków XIV wieku najazdy litewskie powtarzały się z większą lub mniejszą częstotliwością, jednak nie miały już takiego rozmachu.

Sytuację geopolityczną zmieniło zjednoczenie przez Władysława Łokietka większości polskich ziem. Łokietek, zdając sobie sprawę z zagrożenie ze strony państwa krzyżackiego, szukając sojuszników, zwrócił się w stronę dotychczasowego wroga – Litwy. W 1325 roku doszło do zawarcia sojuszu z litewskim księciem Giedyminem. Przy-
mierze przypieczętowano ślubem zawartym między córką władcy Litwy – Aldoną (która na chrzcie przyjęła imię Anna) i następcą Władysława, jego synem Kazimierzem, późniejszym polskim władcą. Sojusz ten nie uchronił jednak ziem polskich, niewchodzących w skład państwa Władysława Łokietka, od litewskich najazdów. Podczas jednego z nich latem roku 1337 rycerstwo mazowieckie w bitwie pod Pułtuskim prawie doszczętnie zniszczyło jeden z litewskich oddziałów.

Panowanie Kazimierza Wielkiego było okresem, w którym doszło do ponownych starć między Polską a Litwą, bowiem celem obu państw była Ruś Halicko-Włodzimierska. Wieloletnia wojna, toczona z przerwami w latach 1340–1366, zakończyła się ostatecznym zwycięstwem Polski. Tuż po śmierci Kazimierza Wielkiego, jeszcze w 1370 roku, Litwini ruszyli z kontrnatarciem, atakując księstwa włodzimierskie, bełskie oraz chełmskie, jak się później okazało było to ostatni większy litewski najazd na ziemie polskie. Siedem lat po śmierci ostatniego Piasta Ludwik Węgierski odzyskał te tereny.

Po śmierci Ludwika tron polski objęła Jadwiga, młoda polska królowa (formalnie rządziła jako „rex” – król). Dwór polski chciał wykorzystać jej ożenek do celów politycznych; małżeństwo miało doprowadzić do sojuszu z państwem pochodzenia jej przyszłego męża. Spośród wielu kandydatur coraz większe poparcie zaczęła zdobywać, początkowo marginalna kandydatura wielkiego księcia litewskiego Jagiełły, zwracano bowiem uwagę, że Polska i Litwa miały wspólnego wroga – Krzyżaków.

W 1385 roku zawarto unię w Krewie, a układ ten zakładał małżeństwo wielkiego księcia litewskiego Jagiełły z Jadwigą oraz objęcie przez niego polskiego tronu, w zamian za co Jagiełło zobowiązał się

przyjąć chrzest i schryścianizować Litwę (warto pamiętać, że w XIV wieku Litwa była państwem, w którym obywatele w znacznej części byli już chrześcijanami). Jeden z punktów układu zakładał wypuszczenie przez Litwinów polskich jeńców⁷. Unia ta była momentem zwrotnym w historii Polski i Litwy, gdyż zakończyła okres wieloletnich wojen, otwierając wielowiekową erą wspólnej historii.

Unia wileńsko-radomska z 1401 roku oraz unia horodelska podtrzymały ten sojusz. Szczególnie ważne dla dziejów polskiego osadnictwa na Litwie było jedno z postanowień unii horodelskiej: 47 wyselekcjonowanych przez Witolda litewskich bojarów wiary katolickiej zostało zaadoptowanych przez polskie rody, dzięki czemu oficjalnie stali się polskimi szlachcicami. Był to początek procesu polonizacji litewskiej szlachty. Po przyjęciu chrześcijaństwa w 1387 roku przez Litwę na tereny Wielkiego Księstwa doszło do intensywnego napływu polskiej ludności. Na litewskie ziemie przybyli przedstawiciele wszystkich warstw polskiego społeczeństwa, reprezentanci duchowieństwa zakonnego i świeckiego, żołnierze, urzędnicy dworscy, mieszczenie, kupcy, oraz w mniejszym stopniu – chłopstwo (imigracja niższych warstw społeczeństwa była wówczas bardzo ciężka). Wszystkie miasta litewskie uzyskały prawo magdeburskie powszechne już w Polsce i zaczęły ulegać szybkiej polonizacji. Od XVI wieku miasta litewskie zostały zdominowane przez polski napływ. Równolegle, wraz z procesem polonizacji litewskiej szlachty, dochodziło do ruszczenia się Litwinów z niższych warstw społeczeństwa.

Po śmierci Jagiełły polski tron zdobył jego syn Władysław, później znany jako Warneńczyk. W 1432 roku w Grodnie odnowiono unię, która zrównała w prawach bojarów obu wyznań. Od 1440 roku w Wielkim Księstwie Litewskim władzę zdobył brat polskiego króla Kazimierz IV Jagiellończyk. Pierwotnie miał być jedynie namiestnikiem swego brata, jednakże bojarzy obwołali go wielkim księciem. Dokonano tego bez zgody polskiej szlachty, co w praktyce było końcem unii⁸.

Po klęsce antytureckiej krucjaty w 1444 roku pod Warną i śmierci w boju króla Władysława szlachta polska zwróciła się do Kazimierza Jagiellończyka z propozycją objęcia władzy, ten jednak zwlekał z de-

⁷ J. Śliczyńska. *Okoliczności zawarcia umów w Krewie i Wołkowysku, między panami małopolskimi a Jagiełłą, dotyczących warunków jego mariażu z Jadwigą Andegaweńską (1385-1386)*, „Meritum” 2013, nr 5, s. 27-41.

⁸ J. Ochmański, *Historia Litwy, Ossolineum, Wrocław 1982, s. 91.*

cyzją dwa lata, chcąc wymusić na dworze polskim pewne ustępstwa na rzecz Litwinów. 17 września 1446 roku wydał akt regulujący stosunki polsko-litewskie na zasadzie równorzędności. Zagwarantował także nienaruszalność litewskich granic oraz stałość praw bojarów obu wyznań do obsadzania litewskich urzędów przez miejscowych⁹.

Po zgonie Jana Olbrachta coraz mocniej w gronie polskich elit kielkowała myśl o stworzeniu jednego państwa. Unia mielnicka z 1501 roku zakładała, że Aleksander Jagiellończyk, obejmując tron polski, zgodzi się na przepis zakładający (w bliżej nieokreślonej przyszłości) połączenie Litwy i Polski w jedno „nierozzerwalne ciało, aby był jeden lud, jeden naród, jedno braterstwo i wspólne narady”. Od tej pory król miał być wybierany przez senatorów obu krajów, co godziło w dotychczasową dziedziczność tronu litewskiego przez Jagiellonów i praw polskiej szlachty do elekcji własnego króla. Aleksander zastrzegł jednak, że postanowienia unii wejdą w życie dopiero po uzyskaniu akceptacji społeczeństwa litewskiego. Nie doszło jednak do tego, gdyż na Litwie nie było tradycji zwoływania sejmików wojewódzkich (takowych nie było), a Sejm litewski przy pomocy zakulisowych działań monarchy został pozbawiony zwolenników większej integracji Polski z Litwą¹⁰.

W 1506 Aleksander zmarł, a panowanie objął, wyznaczony przez niego na następcę, jego brat – Zygmunt Stary. Podczas jego panowania nabrały na sile procesy polonizacji litewskiej magnaterii i szlachty. Swą politykę wewnętrzną oparł na Senacie rządzonym przez magnatów. W przeciwieństwie do swego ojca nigdy otwarcie nie zajął stanowiska w sprawie integracji Polski i Litwy. Wydawało się, że odłożył tę sprawę na bliżej nieokreśloną przyszłość, a skupił się na poprawie stanu finansów państwa Jagiellonów.

Następca Zygmunta Starego i, jak później się okazało, ostatni przedstawiciel dynastii Jagiellonów, Zygmunt August, w wyniku długoletniego oczekiwania na następcę tronu zaczął myśleć o zabezpieczeniu polsko-litewskiego państwa przed chaosem, który mógłby powstać w wyniku jego bezpotomnej śmierci. Za namową swych doradców rozpoczął działania mające na celu ostateczne połączenie Polski i Litwy w jedno państwo. Postulat integracji szczególnie często był podnoszony przez przedstawicieli ruchu egzekucyjnego. Na przeszkodzie unifikacji

⁹ Tamże, s. 114.

¹⁰ Tamże, s. 114-120.

państwa Jagiellonów stała odrębność ustrojowa i administracyjno-prawna Litwy i Polski. W 1551 roku powołano specjalną komisję, która miała zająć się zmianami w Statucie Litewskim z 1529 roku, tak by pozbyć się różnic między prawem w dwóch członach jagiellońskiego państwa. W 1565 roku król polski ustanowił sejmiki powiatowe, a w rok później ogłosił nowy Statut Litewski, w którym zyskał on podobne uprawnienia do swego polskiego odpowiednika¹¹.

W listopadzie 1563 roku w Warszawie doszło do zwołania kolejnego Sejmu koronnego, na którym obecnych było 28 delegatów Wielkiego Księstwa Litewskiego, a jego głównym celem było zawarcie nowej unii polsko-litewskiej oraz ustalenie jej szczegółów prawnych. 12 lutego 1564 roku Zygmunt August zgodził się scedować na Koronę Królestwa Polskiego prawo swej dynastii do dziedzicznego władania Wielkim Księstwem Litewskim. Uczynił to, by ułatwić przyszłą elekcję władcy już zjednoczonego państwa. Specjalna komisja polsko-litewska zajęła się opracowaniem formy unii, która zadowalałaby polską i litewską szlachtą. Największymi zwolennikami unii była polska magnateria i szlachta „średniego szczebla”: dążyli do tego, aby warunki integracji były możliwe jak najmocniejsze. Z kolei szlachta litewska miała odmienny cel – unię możliwie jak najluźniejszą. 13 marca opracowano „Reces w sprawie około unii” (jej wstępny proces), w którym zawarto część postulatów litewskiej szlachty. Obie strony wyraziły wstępnie zgodę na wspólną elekcję i koronację, powstanie wspólnego Sejmu, ujednoliconych urzędów oraz wspólną politykę obronną (na czym zależało Litwinom, szczególnie mocno zmagającym się z moskiewskim zagrożeniem), ale strona litewska ostatecznie odrzuciła postulaty opracowanego dokumentu. Głównym powodem powolnego kruszenia się litewskiego sprzeciwu była tocząca się od 1558 roku wojna litewsko-moskiewska. Wśród elit Wielkiego Księstwa Litewskiego rosła świadomość, że walcząc w osamotnieniu, Litwa w końcu nie wytrzyma moskiewskiego naporu i decyzja o połączeniu się z Polską jest zgodna z litewską racją stanu. Jedynie miejscowa magnateria, w obawie przed utratą swej pozycji, ciągle pozostawała przeciwna¹².

¹¹ Ł. Bednarski, *Statusy Wielkiego Księstwa Litewskiego*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2012, nr 3, s. 29-40.

¹² H. Litwin, *Od Unii Lubelskiej do III rozbioru Rzeczypospolitej. Rzeczpospolita–Ukraina. Szkic wydarzeń politycznych*, w: T. Chrynczewska-Hen-

10 stycznia 1569 roku w Lublinie doszło do rozpoczęcia obrad Sejmu koronnego, który ostatecznie miał opracować kształt wzmocnienia unii polsko-litewskiej. Od samego początku część posłów z Wielkiego Księstwa Litewskiego była za pozostaniem przy starym porządku prawnym. Na początku marca doszło jednak do złamania oporu litewskich przeciwników unii, a część posłów Wielkiego Księstwa zrezygnowała z dalszego uczestnictwa w obradach. Dzięki temu możliwe było bezpośrednie przyłączenia litewskich ziem do Korony, co dokonywało się jednak stopniowo: 5 marca włączono Podlasie, 26 maja Wołyń, a 6 czerwca Kijowszczyznę i Braclawszczyznę. Dzień po aneksji wszystkich ruskich ziem do Korony rozpoczęto pracę nad kształtem unii. Po trzech tygodniach (28 czerwca) ogłoszono ich zakończenie i powstanie Rzeczypospolitej Obojga Narodów, rządzonej przez wspólnego monarchę, z jednym herbem, wspólnym Sejmem, walutą oraz polityką zagraniczną i obronną. Zachowano odrębny skarb, urzędy, sądownictwo oraz wojsko. Polacy zyskali prawo do zakupu dóbr ziemskich na Litwie, co w przyszłości doprowadziło do wzrostu znaczenia magnaterii gromadzącej ogromne majątki, stopniowo stające się nieformalnymi, oddzielnymi księstwami. Dążono do wprowadzenia jednolitej waluty, co udało się to osiągnąć w 1580 roku, gdy Stefan Batory ustanowił grosz¹³.

Szlachta obu państw stopniowo zlewała się w jedną grupę, której bazą był polski rdzeń kulturowy. Polonizacja litewskich warstw wyższych postępowała bardzo szybko, gdyż kultura polska była dla nich atrakcyjna. Niewątpliwie sprzyjała jej tolerancyjna polityka Rzeczypospolitej, dzięki której tak różnorodne pod względem kulturowym i ogromne terytorialnie państwo zachowywało swoją spójność i było wewnętrznie stabilne. Już kilka lat po zawarciu unii lubelskiej jeden z dworzan Stefana Batorego, historyk Augustyn Rotundus Mieleski, w jednym ze swych dzieł pisał, że mowa litewska jest językiem „wieśniaków”, natomiast mową szlachetnie urodzonych jest polski. Tendencja do polonizacji ziem dawnego Księstwa Litewskiego była stała aż do rozbiorów. Jedynie niższe warstwy litewskie zdawały się opierać

---

nel, N. Jakowenko (red.), *Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2000, s. 80-85.

¹³ C. Kamiński, *Katalog monet polskich 1587-1632*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1990, s. 477.

temu procesowi. W przeciwieństwie do sytuacji na Rusi nigdy jednak nie wystąpiły zbrojnie przeciwko władzy polskiej¹⁴.

Upadek I Rzeczypospolitej paradoksalnie doprowadził do wzmocnienia procesów polonizacyjnych drobnej szlachty litewskiej i ruskiej, odwołującej się do więzi z tradycjami polskimi; czasy istnienia polsko-litewskiego państwa były dla niej czasem wolności. Inaczej niż tradycyjnie utożsamiana z Rosją Cerkiew prawosławna pozycjonował się Kościół katolicki, stający się bastionem polskości. Wiara katolicka stała się elementem integrującym wszystkie warstwy społeczne dawnej Rzeczypospolitej.

Na początku XIX wieku Wilno stało się jednym z najważniejszych polskich centrów kultury, a wystarczy wspomnieć, że między 1804 a 1833 rokiem zajmowało drugie miejsce pod względem liczby wydanych polskich książek, będąc pod tym względem gorsze jedynie od Warszawy¹⁵.

Car Aleksander I Romanow obiecywał przyłączenie części ziem dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego do powstałego po Kongresie wiedeńskim Królestwa Polskiego. Ostatecznie nie spełnił tej obietnicy. Z czasem ziemie te nazywano „ziemiami zabranymi”, nazwa ta przyjęła się w polskiej demografii. Ziemie wraz z obszarami Królestwa Kongresowego stały się częścią strefy osiedlenia – terytoriów rosyjskich, na których Żydzi otrzymywali zgodę na osiedlenie się.

Istotę ówczesnego spojrzenia na litewskość i polskość ujął w jednym z swych dzieł Adam Mickiewicz „Litwin i Mazur bracia są: czyż kłóć się bracia o to, iż jednemu na imię Władysław a drugiemu Witowt? Nazwisko ich jedno jest; nazwisko Polaków”. Doskonale to widać podczas polskich powstań narodowych, gdy ludzie z całości ziem dawnej Rzeczypospolitej walczyli ramię w ramię o wolność, wystarczy spojrzeć na panteon XIX-wiecznych polskich bohaterów narodowych, aby zobaczyć jak wielu z nich pochodziło z terenów dawnego Księstwa Litewskiego¹⁶.

Sytuacja ta zaczęła zmieniać się po kilku latach od klęski powstania styczniowego wraz z litewskim odrodzeniem narodowym. Na Litwie do głosu zaczęły dochodzić stronnictwa, które postulowały „ratowanie

¹⁴ A. Srebrakowski, *Dzieje mniejszości Polski na Litwie, cz. 1*, „Wspólnota Polska” 1999, nr 10, s. 19.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, s. 19-22.

tego, co swoje”, a więc w obliczu dominacji kultury polskiej na tych ziemiach odwoływano się do porzucenia „polskiego dziedzictwa”, choć bez ślepej nienawiści do Polaków. W oczach wielu ówczesnych działaczy litewskiego ruchu narodowego to polska dominacja kulturowa była największym zagrożeniem dla Litwinów. Paradoksalnie znajomość języka polskiego wśród tychże działaczy zazwyczaj była doskonała. Dopiero tuż przed I wojną światową wśród tego środowiska pojawiła się otwarta nienawiść do wszystkiego co polskie¹⁷.

Włodzimierz Wakar, polski statystyk, na bazie własnych badań (odbiegających znacznie od spisu rosyjskiego z 1897 roku) przedstawiał następujące dane demograficzne Litwy końca XIX wieku:

- a) Gubernia kowieńska – 1 517,2 tys. mieszkańców, w tym: 67,2% Litwini, 11,3% Polacy, 0,2% Białorusini, 3,5% Rosjanie, 13,9% Żydzi oraz 3,9% inni.
- b) Gubernia wileńska – 721,3 tys. mieszkańców, w tym: 34,9% Litwini, 40,2% Polacy, 3,1% Białorusini, 5,4% Rosjanie, 15,3% Żydzi oraz 1,1% inni.

Wiarygodność badań W. Wakara potwierdzał niemiecki spis okupowanej Wileńszczyzny przeprowadzony w 1916 roku, który wykazał, że Polacy w jej części wschodniej stanowią 64,9% całej ludności (powiat m. Wilno – 53,3%; Wilno – 91,1%; N. Święciany – 61%), natomiast zachodniej 35,9% (powiat Szyrwinty – 72,8%; Małaty – 48,4%; Koszedary – 44,7%; Syłgudyszki 15,5%; Olita – 14,9%)¹⁸.

Okres I wojny światowej okazał się przełomowy, gdyż wykorzystując osłabienie Rosji oraz porażkę Niemiec, Litwa, i dziewięć miesięcy później Polska ogłosiły niepodległość. Szybko okazało się, że zarzewiem konfliktu polsko-litewskiego stała się kwestia przynależności Wilna. Wilno i cała Wileńszczyzna były wówczas obszarem zdominowanym przez Polaków i Żydów, choć duże skupiska Polaków żyły również w głębi Litwy, głównie w okolicach Kowna. 26 lipca 1919 roku Rada Najwyższa konferencji pokojowej w Wersalu ustanowiła nowy przebieg granicy polsko-litewskiej. Podzielono Suwalszczyznę według kryterium etnicznego, a Wilno pozostało polskie. Wycofujące się w pośpiechu siły niemieckie pozostawiły Suwalszczyznę, co wykorzystwała armia litewska wchodząc na ten teren. Spotkało się to

¹⁷ Tamże.

¹⁸ P. Eberhardt, *Przemiany narodowościowe...*, dz. cyt., s. 36.

jednak z oporem mieszkańców, którego kulminacją stało się krótkie i zakończone zwycięstwem Polaków powstanie sejneńskie¹⁹.

Kwestia przynależności Wileńszczyzny została ostatecznie rozwiązana przez Józefa Piłsudskiego w wyniku „buntu Żeligowskiego”, który był fałszywym wyrazem niesubordynacji Lucjana Żeligowskiego. 8 października 1920 roku generał zajął Wilno, cztery dni później proklamował powstanie Litwy Środkowej, która 18 kwietnia 1922 roku została oficjalnie przyłączona do Polski. Inkorporacja Litwy Środkowej doprowadziła do zerwania stosunków z Litwą. Litwini na mapach swego kraju oznaczali Wileńszczyznę jako „oficjalnie okupowaną”²⁰.

Na losy polskiej ludności na Litwie duży wpływ miała ustawa o reformie rolnej, w wyniku której wszystkie ziemskie majątki o wielkości powyżej 100 hektarów zostały rozparcelowane (w 90% posiadaczami tychże byli Polacy). Litewskie władze głosiły tezę, że w ich państwie nie ma Polaków, a ci którzy się za nich podają, są tak naprawdę jedynie spolonizowanymi Litwinami. Rugowano również polskie szkolnictwo: podczas roku szkolnego 1927/1928 było 20 szkół, a w kolejnym zlikwidowane sześć z nich²¹.

W pierwszych latach niepodległej Litwy oficjalnie nie działała żadna ogólna organizacja polska – interesy Polaków reprezentował Polski Centralny Komitet Wyborczy oraz polski klub poselski w Sejmie litewskim. W 1920 roku do Sejmu litewskiego wybrano trzech polskich posłów: Bronisława Lausa, Adolfa Grajewskiego i Józefa Śnielewskiego. Szybko stali się przedmiotem stałego ataku litewskich posłów różnych opcji politycznych: na sejmowym forum dochodziło do niewybrednych ataków personalnych, posłów polskich otwarcie nazywano agentami, a w sierpniu 1921 roku zostali pobici. Mimo silnego sprzeciwu Litwinów do Sejmu litewskiego II kadencji z lat 1923-1926 dostali się Wiktor Budzyński, Bolesław Lutyk i Wincenty Rumpel. Trzy lata później mandaty poselskie uzyskali Jan Bucewicz, Wiktor Budzyński, Tomasz Giżyński oraz Bolesław Lutyk. Posłowie polscy wraz z przedstawicielami żydowskiej i niemieckiej mniejszości narodowych

¹⁹ S. Buchowski, *Ziemia Sejneńsko-Suwalska 1918-1920*, Sejneńskie Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, Sejny 2004, s. 1-5.

²⁰ A. Srebrakowski, *Dzieje mniejszości Polski na Litwie*, cz. 2, „Wspólnota Polska” 1999, nr 11, s. 20-22.

²¹ Tamże.

byli głównym czynnikiem, który spowodował, że do władzy na Litwie na niecały rok doszła koalicja ugrupowań lewicowych²².

W 1923 roku na Litwie zakazano używania języka polskiego na szyldach, a przy wydawaniu dowodów osobistych brzmienie polskich nazwisk zmieniano na litewskie. Na przełomie stycznia i lutego 1924 roku grupa litewskich bojówkarzy zakłócała przebieg nabożeństw w polskim kościele w Kownie²³. Do poważnego incydentu doszło 26 września 1926 roku, gdy w kościele św. Trójcy w Kownie i w jego okolicach litewskie bojówki nacjonalistyczne dokonały pogromu ludności polskiej, podczas którego Litwini przy pomocy pałek i noży dotkliwie pobili około 50 Polaków²⁴.

Posłowie polscy początkowo nie byli wrogo nastawieni wobec litewskiego przewrotu wojskowego z grudnia 1926 roku, jednak po paru miesiącach wraz z mniejszością żydowską i niemiecką byli stronnictwem, które przyczyniło się do odwołania rządu, co doprowadziło do rozwiązania parlamentu przez prezydenta. Polacy żyjący na Litwie próbowali wydawać swoje gazety, jednak spotykali się z ogromnym sprzeciwem litewskich władz i wiele polskich tytułów prasowych kończyło na zaledwie kilku wydanych numerach²⁵.

23 maja 1930 roku w Kownie podczas zajęć antypolskich, zdemolowano Gimnazjum Polskie przy ul. Leśnej, napadnięto redakcję gazety „Dzień Kowieński”, polską księgarnię „Stella” przy ul. Kiejstuta 29, zakład fotograficzny oraz cukiernię prowadzone przez Polaków, zniszczono siedzibę polskiego klubu sportowego „Sparta Kowno”²⁶. Mimo litewskich prześladowań Polacy na Litwie ciągle zakładali swoje stowarzyszenia, a do czasu II wojny światowej istniało sześć organizacji kulturowo-oświatowych, sześć gospodarczych i cztery towarzystwa samopomocowe.

Tuż przed wybuchem II wojny światowej Niemcy zaprosiły Litwinów do udziału w ataku na Polskę, a w zamian po sukcesie kampanii Adolf Hitler miał im przekazać Wilno. Władze litewskie odmówiły,

²² Tamże, s. 20-22.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże.

²⁶ K. Buchowski, *Polacy w niepodległym państwie litewskim 1918-1940*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 1999, s. 38-41.

jednakże gdy 17 września wojska radzieckie zaatakowały Polskę, zwróciły się do rosyjskiego ambasadora w Kownie, aby ten przekazał pod litewską kontrolę okupowaną część Wileńszczyzny. 27 października 1939 roku Litwini przekroczyli dawną litewsko-polską granicę i ruszyli na Wilno, gdzie dotarli dzień później, rozpoczynając od razu akcję lituanizacji regionu. Na terenie zajęтым przez Litwę (jak się okazało krótkotrwale), obejmującym około 1,6% obszaru II Rzeczypospolitej, żyło około 500 tys. osób, w tym około 67% Polaków²⁷.

Po zajęciu przez Niemcy Belgii, Holandii i Francji Stalin, w ramach podziału stref wpływów zawartego w pakcie Ribbentrop-Mołotow, przystąpił do ataku na Litwę, Łotwę i Estonię. W tym miejscu należy wspomnieć iż pierwotnie Litwa miała znajdować się w niemieckiej strefie wpływów, jednak na mocy umowy z 28 sierpnia Hitler oddał ją Stalinowi w zamian za odstąpienie przez władze ZSRR Lubelszczyzny i wschodniego Mazowsza. 15 czerwca 1940 roku rząd radziecki wystosował do Litwy, Łotwy, a nazajutrz do Estonii ultimatum, po czym bez czekania na odpowiedź radziecka armia wtargnęła na terytoria wszystkich trzech państw, ustanawiając okupację wojskową i marionetkowe „rządy ludowe”. Miesiąc później przeprowadzono głosowanie na z góry wyznaczonych kandydatów i wybrane w ten sposób zgromadzenia wyśtosowały wniosek o włączenie Litwy, Estonii i Łotwy w skład ZSRR. NKWD natychmiast przystąpiło do masowej akcji eksterminacji miejscowej inteligencji i wszystkich stronnictw niepodległościowych. Pod sowiecką okupacją znalazło się 50 tys. łotewskich i 150 tys. litewskich Polaków, a także 350 tys. Polaków z Wileńszczyzny²⁸.

Operacja Barbarossa spowodowała, że pod niemiecką okupacją znalazła się całość II RP i Litwy. Nazistowskie władze nie zamierzały wykorzystywać potencjału, jaki mogła stanowić ludność widząca w hitlerowcach wyzwoliciele od terroru Armii Czerwonej i NKWD. Na zajętych obszarach nie podtrzymywano choćby złudzeń na to, że ludność państw ma szansę nawet na minimalną autonomię. Ważnym skutkiem wojny między dwoma reżimami totalitarnymi, do pewnego czasu sojusznikami, było porozumienie radziecko-brytyjskie, do którego niebawem dołączyli Amerykanie. Po wyczerpujących walkach, milionach ofiar Armia Czerwona przejęła wojenną inicjatywę i rozpoczęła

²⁷ A. Srebrakowski, *Dzieje mniejszości Polski na Litwie*, cz. 2, dz. cyt., s. 20-22.

²⁸ Tamże.

marsz w kierunku Berlina. Spotkało się to z żywą reakcją polskiego państwa podziemnego, czego wyrazem stała się akcja „Burza”. Jednym z jej elementów była przeprowadzona na Wileńszczyźnie operacja Ostra Brama, dzięki której udało się odbić Wilno przy pomocy połączonych sił Armii Krajowej i Armii Czerwonej. Jak jednak się okazało, już trzy dni po wspólnej operacji wojskowej NKWD rozpoczęło akcję internowania polskich żołnierzy. Ich dramatyczną sytuację pogarszała obojętność aliantów zachodnich, gdyż zgodnie z ustaleniami konferencji pokojowych Wilno miało być radzieckie²⁹.

Kwestią do dziś negatywnie odbijającą się na stosunkach polsko-litewskich była działalność „Ypatingasis būrys”, czyli tzw. „Strzelców Ponnarskich”. Była to litewska formacja policyjna kolaborująca z III Rzeszą. Jej członkowie brali czynny udział w organizowanych przez Niemców pogromach ludności nie-litewskiej, żyjącej na Litwie. Brali aktywny udział w mordowaniu polskiej inteligencji wileńskiej, żołnierzy oraz polskich partyzantów. Nie była to jedyna litewska organizacja kolaborująca z nazistami, walkę z Armią Krajową prowadziły również bataliony gen. Povilasa Plechavičiusa, tworzone przez Niemców, ale pod litewskim dowództwem Vietines rinktinės (Oddziały Terytorialne), które miały stanowić trzon litewskiej armii przygotowywanej do walki z nadciągającą Armią Czerwoną. Głównym zadaniem batalionów miała być jednak likwidacja partyzantki radzieckiej oraz polskiej, tak aby niemieckie wojska mogły skupić się na bezpośredniej walce z sowiecką armią. Do najkrwawszych potyczek z AK doszło w maju 1944 roku. Wkrótce potem Niemcy usiłowali zmusić litewskie oddziały do przysięgi na wierność Führerowi, czego ci nie chcieli robić. Spowodowało to rozwiązanie jednostek – część wchodzących w ich skład żołnierzy natychmiast rozstrzelano, a część wysyłano do obozów koncentracyjnych, jednakże ci którzy nie zostali zabici w większości udało się powrócić do swych domów³⁰.

Wraz ze zmianą sytuacji na froncie wzmożła się też aktywność szeroko rozumianej partyzantki radzieckiej. Mimo że głównym jej celem były ataki na zaplecze niemieckich wojsk, to często przeprowadzała akcje przeciwko innym „wrogom idei komunistycznej”. Jedną z jej zbrodni wojennych było wymordowanie ludności wsi Koniuchy 29 stycznia

²⁹ S. Korboński, *Polskie Państwo Podziemne: przewodnik po Podziemiu z lat 1939-1945*, Świat Książki, Warszawa 2008, s. 162-163.

³⁰ A. Srebrakowski, *Dzieje mniejszości Polski na Litwie*, cz. 2, art. cyt., s. 20-22.

1944 roku. Szybko wyszło na jaw, że część sprawców stanowili Litwini z Brygady Kowieńskiej Litewskiego Sztabu Ruchu Partyzanckiego oraz Brygady Wileńskiej. Z drugiej strony dochodziło też do starć z kolaborującymi z Niemcami litewskimi Oddziałami Terytorialnymi – w walkach tych brała udział np. 5 Wileńska Brygada Armii Krajowej, którą dowodził mjr Zygmunt Szendzielarz. Wysiłki na rzecz porozumienia polsko-litewskiego podejmowane przez gen. Aleksandra Krzyżanowskiego ps. „Wilk” zakończyły się niepowodzeniem³¹.

Szerokim echem wśród polskich żołnierzy odbiły się wieści o zamordowaniu przez Schutzmannschaft (organu pomocniczego niemieckiej policji) 20 czerwca 1944 roku 39 Polaków w podwileńskiej wsi Glinciszki. Polscy partyzanci zastanawiali się nad formą riposty. Ostatecznie dowódca 5. Brygady AK rtm. Zygmunt Szendzielarz „Łupaszka” podjął decyzję o przeprowadzeniu akcji odwetowej. Motywował ją troską o polską ludność cywilną która w obliczu braku odpowiedzi ze strony Armii Krajowej mogła być zagrożona kolejnymi atakami. Początkowe plany zakładały, że 5. Brygada AK uderzenie odwetowe skieruje w bezpośrednich sprawców zbrodni w Glinciszkach, czyli 3. kompanię 258. litewskiego rezerwowego batalionu policyjnego, a ostatecznie z powodu ryzyka zbyt wysokich strat własnych odstępiono od tego planu. Po wcześniejszych walkach grupa 5. Brygady AK 23 czerwca 1944 r. około 4.00 nad ranem dotarła do miasteczka Dubinki. Następnie po szybkim stłumieniu litewskiego oporu mieszkańców wsi doszło do spodziewanego odwetu, a w Dubinkach śmierć poniosło prawdopodobnie od 20 do 30 osób, badacze najczęściej wskazują na liczbę 27 ofiar (większość to kobiety i dzieci, jedną z nich była Polka żyjąca w mieszanym polsko-litewskim małżeństwie). Przy ciałach zamordowanych partyzanci pozostawili informację, iż atak ten był odpowiedzią na wydarzenia z Glinciszek. Wydarzenia z Glinciszek i Dubinek są zbrodniami wojennymi i do dziś budzą wielkie kontrowersje w rozwijającym się dialogu polsko-litewskim, wykraczając poza akademickie spory historyczne, stając się elementem walki politycznej. Uczciwość historyczna nakazuje by mierzyć się również i z takimi kartami polskiej walki o wolność w czasie II wojny światowej³².

³¹ Tamże.

³² P. Rokicki, *Glinciszki i Dubinki Zbrodnie wojenne na Wileńszczyźnie w połowie 1944 roku i ich konsekwencje we współczesnych relacjach polsko-litewskich*, IPN, Warszawa 2015, s.46-54.

Po II wojnie światowej decyzją mocarstw Litwa została włączona jako Litewska Republika Radziecka w skład ZSRR. Bardzo szybko po zakończeniu działań wojennych komuniści przystąpili do umacniania swej władzy, rozpoczęli kolejną akcję deportacyjną, w ramach której do 1 listopada 1946 roku, zgodnie z oficjalnymi dokumentami, Litwę opuściło 171 168 osób. Wedle części relacji, nowe litewskie władze bardzo rzetelnie wykonywały swe obowiązki i na ile mogli utrudniali żywot Polakom. Ruch migracyjny w mniejszym stopniu przebiegał i w drugą stronę. W 1947 roku do wyjazdu z Polski zostało zmuszonych kilkanaście tysięcy Litwinów, przymusowo przesiedlonych do Litewskiej SRR. Po zakończeniu migracji w Polsce Ludowej pozostało jedynie niecałe 10 tys. Litwinów, skupionych głównie w okolicach Sejn.

Pomimo przymusowej ewakuacji, Litwę w 1959 roku zamieszkiwało 230 137 Polaków. W pięciu z 14 rejonów Wileńszczyzny stanowili oni bezwzględną większość (rejon ejszyski – 67,4%, niemczycki – 73,2%, solecznicki – 83,7%, wileński – 81,4%, trocki – 48,2%).

Zgodnie z zasadą „dziel i rządź” sowieckie władze nieformalnie wspierały życie mniejszości narodowych w zarządzanych przez siebie republikach, dlatego Polacy na Litwie mogli dość swobodnie funkcjonować, o ile ta działalność nie była otwarcie antykomunistyczna. Tuż po wojnie doszło do stopniowej odbudowy szkolnictwa polskiego na Litwie oraz powstawały gazety w języku polskim. W 1953 roku takich tytułów było 26, ale w 1963 liczba ta spadła do pięciu, utrzymując się aż do końca ZSRR. Jedną z tych gazet był jedyny ukazujący się w języku polskim dziennik „Czerwony Sztandar”, przemianowany później na „Kurier Wileński”. Dziennik ten był uznawany za miejsce, w którym spotykali się najważniejsi działacze mniejszości polskiej na Litwie. Wielu litewskim intelektualistom nie w smak było istnienie niezależnego szkolnictwa polskiego, czego wyrazem był apel do władz centralnych ZSRR, w którym część z nich domagała się ukrócenia polskiej autonomii. Z biegiem lat ludność polska coraz mocniej wtapiała się w krajobraz Litewskiej Republiki Radzieckiej. Według badań, regularnie spadała liczba uczniów w polskich szkołach, malała znajomość języka polskiego: podczas gdy w 1959 roku 96,8% uczniów znało język polski, to w końcówce lat 80. było to 85%. Patrząc na te dane widać wyraźnie, że sytuacja u progu lat 90. pogorszyła się, a Polacy na Litwie powoli acz sukcesywnie stawiali się słabszą mniejszością.

Część działaczy postanowiła walczyć z tym trendem, co wkrótce stało się zarzewiem konfliktu z litewską większością³³.

W latach, gdy Litwa uwalniała się spod wpływów radzieckich, kością niezgody była uchwała Rady Najwyższej Republiki Litewskiej dotycząca języka ojczystego, która wyłączała dotychczas powszechnie obowiązujący język rosyjski ze sfery publicznej, co postawiło Polaków w trudnej sytuacji, gdyż to rosyjski był językiem powszechnie używanym przez nich, natomiast znajomość litewskiego często była bardzo słaba i uniemożliwiałaby funkcjonowanie w sferze publicznej. W tychże okolicznościach doszło do egzotycznego, z punktu widzenia Polaka żyjącego w Polsce, sojuszu polskiej mniejszości z rosyjską. Dość szybko niektórzy polscy działacze zaczęli myśleć a następnie otwarcie wystąpili z postulatem o ustanowienie polskiej autonomii na Wileńszczyźnie. Pomysł ten spotkał się oczywiście z wielkim sprzeciwem władz litewskich. Ostatecznie polscy deputowani Wileńszczyzny na zjeździe w Ejszyszkach 6 września 1990 roku, bez konsultacji z władzami nadrzędnymi, jednogłośnie podjęli uchwałę o utworzeniu Polskiego Kraju Narodowo-Terytorialnego. Od tego dnia miała powstać jednostka autonomiczna w składzie Litwy. 2 maja 1991 roku rady rejonów wileńskiego i solecznickiego proklamowały powstanie Polskiego Kraju Narodowo-Terytorialnego. W oczekiwaniu na uznanie PKN-T przez Radę Najwyższą Litwy, do której przesłano uchwałę i projekt ustawy o powołaniu jednostki autonomicznej, zarząd trafił w ręce Rady Koordynacyjnej. Przeciwno autonomii zdecydowanie opowiedzieli się wszyscy przedstawiciele litewskich elit politycznych, wskazując na zdradę i wbicie noża w plecy młodemu państwu litewskiemu. Reakcja polskiego rządu w Warszawie była szybka i jednoznaczna: odcinał się od działań działaczy PKN-T, a w Polsce idea autonomii wywalczona w taki sposób nigdy nie zdobyła szerokiego poparcia. Polscy dyplomaci liczyli na to, że Litwini po pewnym czasie będą skłonni do organizacji rozmów o mniejszości polskiej w sposób do zaakceptowania dla obu stron³⁴.

19 sierpnia w Moskwie doszło do próby komunistycznego puczu Janajewa, który został poparty przez komunistów polskich na Litwie. Jego upadek był równoznaczny z klęską planów utworzenia polskiego

³³ Tamże.

³⁴ Z. Kurcz, *Mniejszość polska na Wileńszczyźnie. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005, s. 420-430.

regionu autonomicznego. Zdaniem części polityków i działaczy poparcie puczystów wskazywało, że Polski Kraj Narodowo-Terytorialny powstał z inspiracji rosyjskiej, a mniejszość polska na Litwie została wykorzystana przez Rosjan, aby wprowadzić możliwie jak największy chaos w tym kraju. 3 września 1991 roku rejonowa rada sołecznicka odwołała przewodniczącego Czesława Wysockiego i jego zastępcę za poparcie puczu Janajewa, a następnego dnia parlament Litwy podjął uchwałę o rozwiązaniu jednostek samorządu terytorialnego we wszystkich polskojęzycznych rejonach i wprowadził zarząd komisaryczny. Polskim działaczom stojącym za próbą wywalczenia autonomii wytoczono procesy karne i zwolniono z pracy. W tym czasie redakcje polskich czasopism, gazet i telewizji połączono z litewskimi, tak aby możliwie jak najbardziej zmniejszyć szansę na powstanie ośrodka medialnego zdominowanego przez Polaków³⁵.

Obecnie mniejszość polska na Litwie liczy ok. 230-300 tysięcy osób, jednak, podobnie jak ma to miejsce z całą populacją Litwy, jej liczba maleje. Polacy są najliczniejszą mniejszością narodową na Litwie, stanowiąc wedle różnych szacunków od 5 do 7% ludności całego kraju, choć nie wyklucza się, że ta liczba może sięgać 10%. Polacy, według oficjalnych statystyk władz litewskich zamieszkują przede wszystkim rejony Wileńszczyzny: wileński – ok. 65% wszystkich mieszkańców, trocki – 35%, sołecznicki – 80%, szyrwincki – 10%, małacki – 8,1%, święciański – ok. 30%, elektreński – 8%, orański – 7%, a także w rozproszeniu na Kowieńszczyźnie w liczbie około 4-5 tys., co oznacza ok. 1,7-2% wszystkich mieszkańców, oraz w Dzūkii³⁶.

Od 2007 roku w Wilnie działa Polskie Centrum Prasowe i Konferencyjne – wydawca jedyne na Litwie niezależnego serwisu informacyjnego w języku polskim INFOPOL.LT, na którym działa forum polskojęzyczne. Od 2002 roku działa witryna internetowa polskiego dziennika „Kurier Wileński”, na której od 2005 roku działa forum czytelników pod publikowanymi tekstami³⁷.

³⁵ Tamże.

³⁶ *Population at the beginning of the year by ethnicity – Database of Indicators – data and statistics* (Spis ludności Litwy z 2011 roku), https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Lietuvos_gyventojai_2011.pdf (19.10.2022).

³⁷ 67 lat „Kuriera Wileńskiego” i 28 lat „Znad Wilii”, Wilnoteka, 1.07.2020, <http://www.wilnoteka.lt/artykul/67-lat-kuriera-wilenskigo-i-28-lat-znad-wilii> (19.10.2022).

Swoje witryny internetowe posiadają Radio Znad Wilii, „Nasz Czas”, „Tygodnik Wileńszczyzny” oraz „Magazyn Wileński”. Polskie serwisy informacyjne w Internecie wydają również Dom Kultury Polskiej w Wilnie oraz Instytut Polski w Wilnie³⁸. W Telewizji Litewskiej w każdą sobotę na kanale LTV 2 nadawany jest piętnastominutowy program dla mniejszości polskiej: Albumy Wileńskie (lit. Vilniaus albumas), natomiast w Radiu Litewskim nadawana jest codziennie 30-minutowa audycja w języku polskim³⁹.

Analogicznie do Związku Polaków na Białorusi na Litwie działa Związek Polaków na Litwie (ZPL), który liczy obecnie około 10-11 tys. członków. Powstał w 1990 roku i zastąpił o rok wcześniejsze Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Polaków na Litwie (pierwszą powojenną oficjalną organizację polską na Litwie). ZPL broni praw mniejszości polskiej, prowadzi działalność oświatową i kulturalną, wspiera polskie inicjatywy społeczno-kulturalne i gospodarcze, wydaje tygodnik „Nasza Gazeta”. Związek Polaków na Litwie jest uprawniony do wystawiania zaświadczeń potwierdzających aktywne zaangażowanie w działalność na rzecz języka i kultury polskiej lub polskiej mniejszości narodowej oraz do przyjmowania i przekazywania właściwemu konsulowi wniosków o przyznanie Karty Polaka⁴⁰.

Na tle omówionych stosunków polsko-litewskich i ogólnych dziejów Polaków na Litwie przedstawione zostaną rozwój i obecna sytuacja polskiego szkolnictwa na Litwie, gdyż badania były przeprowadzone w polskich szkołach na Litwie. Litwa w czasach pogańskich była krajem słabo rozwiniętym cywilizacyjnie, przez co i pod względem osiągnięć naukowych wypadało blade na tle Europy. W wyniku przyłączenia do Wielkiego Księstwa kolejnych ziem dawnej Rusi Kijowskiej ruska kultura stała się dominantą wśród litewskich elit, mimo że pierwotnie litewscy władcy starali się walczyć z tym zjawiskiem. Od XIII wieku ruski stał się jednym z urzędowych na Litwie, był językiem nauki. Do styku polskiego i litewsko-ruskiego świata naukowego doszło podczas panowania Władysława Jagiełły. To wtedy na szerszą skalę rozpoczęła się ekspansja polskiej nauki na Litwie, katolickie szkoły parafialne zostały szybko zdominowane przez polską kadrę pedago-

---

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Związek Polaków na Litwie, <https://zpl.lt> (19.10.2022).

giczną. Akademia Krakowska stała się uczelnią najchętniej wybieraną przez Litwinów chcących zdobyć wykształcenie. Na litewskim dworze sytuacja wyglądała podobnie. Wychowawcami kolejnych pokoleń dynastii Jagiellonów zostawali Polacy, a jednym z nich był Jan Długosz, który wprowadzał w dorosłe życie synów Kazimierza Jagiellończyka. Jagiellonowie byli dynastią otwartą na nowe nurty płynące z Zachodu, dlatego od XVI wieku na ziemi polsko-litewskiego państwa wkroczył renesans. Jego początki wiąże się często z królową Boną, która przybyła na dwór wraz z grupą naukowców, poetów, malarzy, architektów i muzyków. Okres ten ze względu na rozkwit polskiej kultury i nauki jest uznawany za złoty czas polskiej kultury. Warto zaznaczyć, że kilku z jego prominentnych przedstawicieli pochodziło z ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego – najsłynniejszym z nich był ojciec polskiej literatury Mikołaj Rej⁴¹.

Przełomem w umocnieniu wpływów polskiego szkolnictwa na Litwie było otwarcie w 1579 roku przez Stefana Batorego Uniwersytetu Wileńskiego (Akademia i Uniwersytet Wileński Towarzystwa Jezusowego – to pełna nazwa nadana przez polskiego króla). Oficjalnym językiem wykładowym była łacina, początkowo posiadała dwa wydziały: filozoficzny i teologiczny, a później utworzono trzeci: prawny. Uczelnia w swym zamyśle miała szerzyć polską kulturę na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego, miała być kuźnią polskich patriotów i nieco odciążyć w tym uczelnię w Krakowie. W czasach rozwoju reformacji wileńska uczelnia była czołowym polskim ośrodkiem kontrynformacji. W 1595 roku jeden z uniwersyteckich naukowców Mikołaj Dauksza przełożył z języka polskiego na litewski, a następnie wydał w drukarni akademickiej *Katechizm* hiszpańskiego jezuitę Jakuba Ledesmy. Jest to książka w języku litewskim wydrukowana na terenie etnicznej Litwy.

Jednym z wykładowców Uniwersytetu był Piotr Skarga. Mury uczelni opuszczało wielu polskich patriotów, a chyba najsłynniejszym z nich był Jan Karol Chodkiewicz. Wileńska uczelnia odróżniała się w tym czasie od innych uniwersytetów europejskich tym, że zamiast czterech typowych dla wyższych szkół wydziałów istniały tylko dwa. Pomimo tego ograniczenia w Wilnie rozwijały się i nauki ścisłe. Od

⁴¹ K. Naylor, *100 postaci, które miały największy wpływ na dzieje Polski*, Puls, Warszawa 1996, s. 105-108.

1753 roku dzięki staraniom polskiego jezuitę Tomasza Żebrowskiego uczelnia zyskała wydział fizyki i astronomii wraz z obserwatorium astronomicznym. W wyniku kasaty jezuitów w 1773 roku uczelnia zmieniła swoją nazwę na Szkoła Główna Litewska i została przejęta przez Komisję Edukację Narodową. Nadzór KEN doprowadził do rozwoju uczelni, która zaczęła kłaść mocniejszy nacisk na nauki ścisłe, a utworzony wydział medycyny był uznawany za najlepszy na ziemiach całej Rzeczypospolitej. Uczelnia w Wilnie była również ośrodkiem rozwoju języka wileńskiego – grupa polskich uczonych przez cały wiek XVIII opracowywała zasady gramatyczne i ortografię języka litewskiego⁴².

Lata zaborów dla polskiej oświaty na Litwie zaczęły się źle, gdyż jednym z pierwszych działań carycy Katarzyny II była likwidacja szkół KEN-u oraz wprowadzenie cenzury książek. Carya nakazała rozpoczęcie rusyfikacji w szkołach każdego szczebla. Osoby oskarżane o potajemne nauczanie w języku polskim były wysiedlane, a ich majątki konfiskowane na rzecz państwa. Porządek w miastach był pilnowany przez rosyjskie garnizony. Powstała tajna policja, starająca się inwigilować pedagogów. Sytuacja zmieniła się po śmierci Katarzyny II w 1796 roku. Szkoła Główna Wileńska została przekształcona w 1803 roku na mocy ukazu cara Aleksandra II na Imperatorski (Cesarski) Uniwersytet Wileński. Uczelnia zyskała dość szeroką autonomię, a rosyjskie władze nie ingerowały zbyt w jej sprawy wewnętrzne. Wileńska Szkoła odzyskała dawne fundusze edukacyjne oraz podporządkowano jej wszystkie szkoły byłych ziem Rzeczypospolitej przyłączonych do Rosji (8 guberni). Tak powstała Kuratoria Wileńska (Wileński Okręg Naukowy). Rosyjskie władze przyjęły regułę, wedle której w każdej guberni będzie przynajmniej jedno sześcioklasowe gimnazjum, a każdy powiat będzie miał co najmniej jedną trzyklasową szkołę powiatową. Program nauczania był zbliżony do tego rekomendowanego przez KEN, choć w nowych realiach rozszerzony o naukę języka rosyjskiego. Swobodny rozwój szkolnictwa w Kuratorii Wileńskiej przerwały wojny napoleońskie. W krótkim okresie istnienia Księstwa Warszawskiego oświata mogła rozwijać się bez żadnych ograniczeń nakładanych przez

⁴² M. Gawrońska-Garstka, *Rys historii Uniwersytetu Wileńskiego*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2009, nr 3, s. 71-76.

nowe władze napoleońskie⁴³. Po pokonaniu Francji zwiększona została liczba godzin nauczania języka rosyjskiego. Pozwalano na druk podręczników jedynie w języku rosyjskim. Stopniowo okrajano teren Kuratorii. Wileński uniwersytet szybko stał się miejscem, w którym zaczął działać polski ruch oporu; to tu działalność rozwijały ruchy Filomatów (1817-1823) i Filaretów (1820-1823), choć zostały rozbite już w 1823 roku. Mimo tych trudności do wybuchu powstania listopadowego była to jedna z najlepszych akademii w całym Cesarstwie, która zyskała również uznanie międzynarodowe. Zajęcia na niej prowadzili wybitni naukowcy, tacy jak bracia Śniadeccy, Ernest Grodecki i Joachim Lelewel. W tym też czasie wykształcenie na uczelni zdobywali Adam Mickiewicz i Juliusz Słowacki. Na Litwie poza szkolnictwem wyższym rozwijało się również szkolnictwo elementarne i średnie oraz szkoły zawodowe. Szkolnictwo zawodowe było zorganizowane zupełnie od początku i miało dostarczać fachowych pracowników dla gospodarki⁴⁴.

Wydarzeniem, które wiele zmieniło w tej kwestii, był wybuch powstania listopadowego, gdyż w 1831 roku car wydał zarządzenie o zamknięciu wszystkich szkół wyższych na dawnych ziemiach Rzeczypospolitej, szkolnictwo średnie ograniczył do zaledwie czterech klas, a szkolnictwo elementarne zredukował o połowę. Dokonano czystki w kadrze nauczycielskiej, np. pijarom zakazano nauczania na jakimkolwiek szczeblu. Język polski mógł być używany jedynie na lekcjach religii. W związku z brakiem polskich uczelni wyższych władze rosyjskie przygotowywały grunt pod unifikację szkolnictwa w całym państwie. Zreorganizowano system oświaty, który miał podlegać Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego. W 1839 roku powstał Warszawski Okręg Naukowy, który oficjalnie miał pomagać uczniom szkół polskich w kontynuowaniu swej edukacji na uczelniach w całym Imperium Romanowów, a w rzeczywistości służył kontroli polskich nauczycieli i programu nauczania. W 1834 roku wprowadzono instrukcję, na mocy której do szkół wprowadzono karę różgi, nadzór nad uczniami oraz oficjalnie nagradzano donoszenie

⁴³ A. Winiarz, *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1807-1831)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie, Lublin 2002, s. 523.

⁴⁴ E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Pod władzą carów. Litwa w XIX wieku*, Universitas, Kraków 2003, s. 260-264.

na opornych uczniów. Większość szkół dla pań zostało zamkniętych. W ramach reformy z 1840 roku położono nacisk na naukę rosyjskiego, historii rosyjskiej literatury oraz historii. Rusyfikacja objęła także kadre pedagogiczną. Ustalono ponadto odrębny program nauczania dla kobiet, który obejmował religię (wyznania grecko-, rzymskokatolickie, ewangeliczne i reformowane), języki (rosyjski, polski, francuski i niemiecki), arytmetykę, historię, literaturę, geografę, kaligrafię, pedagogikę, muzykę (śpiew i taniec), robótki kobiece oraz elementy fizyki. Doszło do niespotykanej wówczas sytuacji w Europie, że poziom edukacji dla pań i panów był do siebie zbliżony. Z kolei na mocy ustawy z 1845 roku zastrzono kryteria finansowe dla osób warstw niższych, co dla wielu Polaków było równoznaczne z brakiem możliwości do zdobycia jakiegokolwiek wykształcenia. Trzy lata później w 1848 roku powstał Instytut Szlachecki, którego absolwenci mogli liczyć na ułatwienia podczas rekrutacji na uczelnie wyższe. W 1847 roku władze carskie nakazały utworzyć oddzielne szkoły elementarne ewangelików, a w 1849 roku – greko-unitów. W 1851 roku w Kongresówce dostosowano szkoły do szkół rosyjskich pod względem organizacyjnym i prawnym. Rok ten był szczególnie silnym ciosem dla szkolnictwa elementarnego za sprawą wydanych przepisów, które zwalniały rodziców od obowiązku dokonywania wpłat na rzecz szkół, jak również samego posyłania dzieci do szkoły. Efektem polityki władz carskich w latach 1831-1861 było świadome obniżenie poziomu nauczania; jedynie szkolnictwo elementarne przetrwało ten okres ze stosunkowo niewielkimi stratami. Kolejne porażki na arenie międzynarodowej, „zwieńczone” porażką wojny krymskiej, wymusiły na carze okresowe złagodzenie represyjnej polityki, co w historiografii określane jest mianem „odwilży postsewastopolskiej”. Okres ten trwał jednak tylko kilka lat⁴⁵.

Stłumienie powstania styczniowego skutkowało kolejną falą represji, które nie ominęły polskiego szkolnictwa. Carat zauważał, że pełne przejęcie władzy nad edukacją pozwoli na narzucenie Polakom języka rosyjskiego. W sierpniu 1872 roku mocą uchwały Komitetu ds. Królestwa Polskiego oficjalnie wprowadzono do polskich szkół język rosyjski, a, rok później, kolejnym ruchem było likwidacja języka polskiego jako przedmiotu nauczanego w szkołach. Zwiastowało to ostrą walkę

⁴⁵ J. Buszko, *Historia Polski 1864-1946*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1987, s. 71-72.

z elementami polskości w szkołach. Rusyfikacja oświaty nie ograniczała się wyłącznie do zastępowania polskiego rosyjskim. Stopniowo wymieniano nauczycieli według kryterium narodowościowego: Polaków zastępowali Rosjanie. Rusyfikacja najmocniej uderzyła w szkolnictwo średnie. Na tym szczeblu przeprowadzano liczne zmiany, co z jednej strony miało pogorszyć jego kondycję, a z drugiej prowadziło do wytworzenia atmosfery, która miała spowodować upadek patriotycznego ducha u polskiej młodzieży i poczucie braku nadziei. To wszystko razem prowadziło do wystąpień i manifestacji młodzieży szkolnej. W latach 70. XIX wieku carat postanowił wykorzystać system edukacji do swych planów reformy wojskowej. Skrócono czas służby przy jednoczesnym wprowadzeniu obowiązku służby wojskowej. Do szkół wprowadzono lekcje musztry oraz zwiększono ilość godzin ćwiczeń fizycznych⁴⁶.

Końcówka XIX wieku była okresem pełnym napięć w całym Imperium. Z tych względów władze carskie postanowiły dokonać kolejnej odwilży w edukacji, co szczególnie mocno można było dostrzec w około roku 1905. Polityka rusyfikacja uległa znacznemu złagodzeniu, umożliwiło to rozwój szkół zawodowych, głównie handlowych, a także szkolnictwa pań. Powoli powstawały polskie towarzystwa edukacyjne. Okres odwilży nie trwał jednak długo. W 1907 roku po przezwyciężeniu wewnętrznego kryzysu, nastąpił okres wzmożonych represji, zgodnych z założeniami polityki Piotra Stołypina, co dla szkolnictwa oznaczało powrót do czasu największych represji. Pod byle pretekstem zamykano szkoły, represjonowano młodzież oraz twardo wymuszano posłuszeństwo. Ten stan utrzymywał się do I wojny światowej⁴⁷.

I wojna światowa i zmiany granic następujące po niej sprawiły, że Polacy na Litwie zostali podzieleni na dwie grupy: część żyła na terenach Wileńszczyzny, które w wyniku buntu Żeligowskiego trafiły do II RP, a druga część na terenie niepodległej Litwy. Uniwersytet w Wilnie został odnowiony pod nazwą „Uniwersytet Stefana Batorego” i szybko stał się jednym z czołowych ośrodków naukowych państwa polskiego. Językiem wykładowym był polski. System szkolenia na Wileńszczyźnie dostosowano do ogólnopolskiego. Wileńska uczelnia szczególnie znana była z silnych sekcji nauk humanistycznych (kształcili się tam Czesław Miłosz i Paweł Jasienica). Utworzono sześć wydziałów: humanistyczny,

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże, s. 72.74.

teologiczny, prawa i nauk społecznych, matematyczno-przyrodniczy, lekarski z oddziałem farmaceutycznym i sztuk pięknych. Założono również bibliotekę uniwersytecką. Rok przed II wojną światową powstał wydział rolniczy. Sytuacja Polaków pozostałych na terenie państwa litewskiego była o wiele gorsza, gdyż władze litewskie dążyły do lituanizacji wszelkich mniejszości etnicznych i funkcjonowanie obcojęzycznego szkolenia było praktycznie niemożliwe.

Konsekwencją II wojny światowej była duża zmiana przebiegu granic. Litwa w całości została włączona w skład ZSRR, co wiązało się ze zmianą sytuacji Polaków tam żyjących. Radzieckie władze uniemożliwiły powrót przedwojennym polskim profesorom Uniwersytetu Stefana Batorego. Część dawnej kadry pedagogicznej została zmuszona do emigracji. Inni, którzy przeżyli wojnę, zostali przymusowo wysiedleni, najczęściej w okolice Torunia, gdzie komunistyczne władze zdecydowały o otwarciu Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Trzon kadry toruńskiego uniwersytetu stanowili naukowcy z Wilna. UMK w Toruniu jest uznawany za bezpośredniego kontynuatora tradycji Uniwersytetu Stefana Batorego. Uniwersytet w Wilnie zmienił swój charakter: dostosowano go do radzieckich standardów, a językiem wykładowym został litewski⁴⁸.

Tuż po wojnie zdecydowano, aby w rejonach zamieszkałych przez Polaków otwierać szkoły z litewskim językiem nauczania, przez co wielu młodych polskich uczniów, z racji słabej znajomości tego języka, miało wiele problemów. Sytuację zmienił dopiero opór rodziców i petycje kierowane do najwyższych władz komunistycznych. W początkach lat 50. rozpoczęto otwieranie szkół z polskim językiem nauczania, mimo że litewscy komuniści byli przeciwnikami istnienia polskiego szkolnictwa. Z oficjalnych danych wynika, że w latach 1950-1952 297 szkół na Litwie zmieniło język nauczania na polski. W 1953 roku utworzono Wileńskie Agrozoochnikum z polskim językiem wykładowym, a decyzja ta była podyktowana realizacją planu gospodarczego zakładającego, że Wileńszczyzna będzie regionem rolniczym, zapleczem żywności dla reszty litewskiej republiki. 7% ogółu litewskich uczniów uczyło się w szkołach z językiem polskim. Wznowiono druk książek po polsku, choć zazwyczaj były to podręczniki szkolne. Jednakże, mimo odwilży,

⁴⁸ L. Drożdżewicz, *W promieniach Uniwersytetu Wileńskiego, mile miasto, „Znad Wilii”* 2019, nr 2 (78), s. 49-51.

władze republiki starały się pilnować tego, co nauczyciele uczą na lekcjach, a szczególną uwagę zwracano na polonistów, aby ci zbyt nie epatowali polskim patriotyzmem. Mimo to polscy nauczyciele byli w stanie po kryjomu organizować święta Bożego Narodzenia, szkolną Wigilię czy Wielkanoc. Opór litewskiego kierownictwa na czele z samym I sekretarzem KC KPL Antanasem Snieckusem doprowadził do szybkiego spadku liczby polskich szkół jeszcze przed 1960 rokiem.

Lata 60. były okresem, który zapoczątkował rusyfikację polskiego szkolnictwa na Litwie, a szkoły na terenach zamieszkałych przez Polaków były powoli zdominowane przez język rosyjski (u progu 1960 roku na całej Litwie 60% szkół było z językiem rosyjskim). Na początku dekady polskich szkół było około 300, a liczba uczniów w nich wynosiła około 18 tys. W Nowej Wilejce w 1961 roku założono Polski Instytut Nauczycielski, na którym zdobywano uprawnienia do nauczania po polsku, jednocześnie Instytut szybko okazał się miejscem, w którym kształciła się polska inteligencja na Litwie. Liczba polskich szkół przez całą dekadę malała tak, że w 1970 roku liczba uczniów uczących się po polsku zmniejszyła się o połowę w porównaniu z 1960 rokiem. Duża część uczniów była zapisywana do szkół z rosyjskim lub litewskim językiem nauczania (częściej wybierano szkoły rosyjskie), gdyż po kształceniu w języku ojczystym Polak mógł mieć problemy ze zdobyciem dalszego wykształcenia. Dużym utrudnieniem w nauczaniu po polsku były podręczniki, które nie powstawały specjalnie dla Polaków, lecz jedynie tłumaczono książki rosyjskie, co kształtowało w polskich uczniach postawę *homo sovieticus* i zbliżało ich charakterologicznie do rosyjskich rówieśników. Władze radzieckie wykorzystywały język polski do szerzenia komunistycznej propagandy. Sytuacje, w których uczeń polskiej szkoły zmieniał ją na litewską lub rosyjską, należały do rzadkości⁴⁹.

Wchodząc w lata 80., polskie szkolnictwo było w kryzysie, w szkołach litewskich uczyło się ponad 82% uczniów, w rosyjskich blisko 16% (to liczba większa niż procent Rosjan w republice), a w polskich już jedynie 2%, mimo że Polacy według statystyk stanowili 7% mieszkańców Litwy. Przełomem było objęcie władzy w ZSRR przez Michaiła Gorbaczowa i rozpoczęcie pieriestrojki. Polacy postanowili wykorzystać gorbaczowską odwilż i w maju 1988 roku założyli Stowarzyszenie Społeczno-

⁴⁹ D. Milewicz-Kamińska, *Polskie szkolnictwo na Litwie po II wojnie światowej do końca XX wieku*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2019, nr 1-2, s. 167-170.

-Kulturalne Polaków na Litwie, przemianowane w kwietniu 1989 roku na Związek Polaków na Litwie. Jednym z postulatów stowarzyszenia było dbanie o dziedzictwo i znajomość języka polskiego oraz troska o edukację w języku polskim. Szybko, bo już w jesienią udało wysłać pierwszą grupę Polaków z Litwy na studia wyższe do Polski, a do Lublina na kursy polonijne trafiło 10 nauczycieli. W ramach odwilży zezwolono na fakultatywne nauczanie historii Polski. W ramach przedmiotu „literatura” większy nacisk położono na twórczość polskich pisarzy oraz zmodyfikowano program nauczania wielu przedmiotów. To wszystko sprawiło, że polskie szkoły przeżyły swój renesans, a liczba uczniów w nich wzrosła z 9995 w roku 1988 do 11 407 w 1990. W polskim środowisku kiełkowało wiele pomysłów, które miały poprawić kondycję polskiego szkolnictwa na Litwie; z nadzieją patrzono na oczekiwany rozpad ZSRR.

Niestety, jak się okazało, władze niepodległej Litwy niechętnie patrzyły na samo istnienie polskiego szkolnictwa. Dążono do centralizacji całej oświaty na Litwie, dokonano przy tym reformy mającej na celu oddalić Litwinów od wzorca sowieckiej pedagogiki (m.in. zniesiono obowiązek noszenia mundurków, wprowadzono religię do programu nauczania, zwiększono liczbę godzin języka litewskiego). Poza Wileńszczyzną, uzasadniając to brakiem odpowiednich lokali, zamiast edukacji w języku polskim dla Polaków organizowano jedynie kursy języka polskiego. Dużym ciosem dla polskiego szkolnictwa była jedna z ustaw rządowych, która obciążyła samorządy lokalne kosztami utrzymania polskich i rosyjskich szkół. Za utrzymanie szkół litewskich odpowiadał bezpośrednio rząd. Spowodowało to rosnące różnice materialne. Szkoły polskie czy rosyjskie miały ogromne kłopoty z podstawowym wyposażeniem, podczas gdy litewskie były regularnie odnawiane i wyposażane w nowoczesny sprzęt. Lokalne samorządy regularnie informowały rząd o tym, że nie są w stanie zapewnić godnego finansowania szkół, które im powierzono. Władza centralna ignorowała te protesty. Negatywne nastawienie zaostriżyła sprawa Polskiego Kraju Narodowo-Terytorialnego. Jeszcze przed rokiem 2000 władze centralne organizowały litewskie szkoły w regionach z polską większością. Takie próby szybko kończyły się niepowodzeniem z uwagi na brak chętnych. Mimo obranego przez kolejne litewskie rządy kursu, liczba uczniów w polskich szkołach regularnie rosła i wchodząc w nowe milenium osiągnęła liczbę blisko 22 tys. W 2000 roku 60% dzieci o polskim pochodzeniu uczęszczało

do szkół z polskim językiem nauczania. Wielu polskich uczniów z rosyjskich szkół było przepisywanych do polskich placówek⁵⁰.

W 2000 roku na Litwie działały 122 polskie szkoły. Problem z dostępem do edukacji w języku polskim istniał na wsiach; niestety, ze względu na ubóstwo wielu rodziców nie było stać na wysłanie dziecko do polskiej szkoły oddalonej kilkanaście lub kilkadziesiąt kilometrów od miejsca zamieszkania. Dyrektorzy dostrzegali ten problem i walczyli o możliwość obiadów w szkole.

Kolejne reformy z 2002 i 2003 roku uderzały w interesy polskiej mniejszości. Zabroniono tłumaczenia na język polski podręczników dla uczniów klas XI i XII (dwa najstarsze roczniki w litewskim systemie edukacji). Zakładano, że szkoły będą musiały utworzyć specjalistyczne gabinety opieki psychologiczno-pedagogicznej, a te, których nie będzie na to stać, zostaną zlikwidowane. Jak można się domyśleć, problem dotyczył głównie ubogich polskich szkół czy szkół rosyjskiej mniejszości⁵¹.

W 2011 roku wprowadzono jednolity program nauczania języka litewskiego oraz obowiązkowy egzamin maturalny z tego języka. Wszyscy, niezależnie od tego, czy uczęszczają do szkoły polskiej, rosyjskiej czy litewskiej, zostali zobligowani do nauki z tego samego podręcznika. Jedynym ratunkiem dla nielitewskich uczniów są mniejsze wymagania, aby zdać egzamin maturalny. Dla wielu Polaków lub Rosjan nawet ulgowe traktowanie komplikuje drogę do przyjęcia na bezpłatne studia, gdyż na Litwie szkoły wyższe są bezpłatne jedynie dla najlepszych absolwentów szkół średnich. Wielu nauczycieli narzeka na to, że w szkołach mniejszości narodowych więcej przedmiotów szkolnych niż w szkołach litewskich skutkuje „przeładowaniem” programu nauczania. Nie mają jednak możliwości zdawania matury z języka ojczystego.

Polskie szkoły, by mieć chętnych do nauki w swoich murach, muszą być konkurencyjne i oferować wysoki poziom nauczania. Duża rywalizacja trwa zwłaszcza w dużych ośrodkach miejskich. Ma to również związek ze zmniejszającą się liczbą uczniów (Litwa to jedno z państw o najgorszych wskaźnikach demograficznych). Jak wynika ze statystyk, polskie szkoły często są w czołówce rankingów, stają się atrakcyjne nie tylko dla Polaków, ale i Rosjan. Niemniej liczba uczniów w polskich szkołach od 2000 roku wykazuje tendencję spadkową, obecnie szacuje

⁵⁰ Tamże, s. 170-173.

⁵¹ Tamże, s. 174-177.

się, że jest ich 11 800. Warto jednak dodać, że cała Litwa zмага się z problemem malejącej liczby uczniów, a główną przyczyną są wspomniane powyżej niskie wskaźniki demograficzne tego państwa.

Obecnie szkolnictwo polskie na Litwie zмага się z nieustannym dążeniem ze strony litewskich władz do centralizacji i ujednolicenia standardów nauczania. Rok 2022 jest rokiem protestów przeciwko planom rządu, które zakładają, że samorządy terytorialne, rzekomo w ramach oszczędności, sprawią, że polskie szkoły staną się jedynie filiami litewskich, Los ten miał spotkać m.in. gimnazjum polskie w Trokach i gimnazjum w Połukniu⁵².

Bibliografia

- 67 lat „Kuriera Wileńskiego” i 28 lat „Znad Wilii”, Wilnoteka, 01.07.2020, <http://www.wilnoteka.lt/artukul/67-lat-kuriera-wilenskigo-i-28-lat-znad-wilii> (19.10.2022).
- Aleksandravičius E., A. Kulakauskas, *Pod władzą carów. Litwa w XIX wieku*, Universitas, Kraków 2003.
- Baronas D., *Od pierwszych misji do chrztu Litwy (1009-1387)*, w: V. Ališauskas (red.), *Dzieje chrześcijaństwa na Litwie*, PIW, Warszawa 2014, s. 21-56.
- Bednarski Ł., *Statusy Wielkiego Księstwa Litewskiego*, „Przegląd Wschodnio-europejski” 2012, nr 3, s. 29-40.
- Buchowski K., *Polacy w niepodległym państwie litewskim 1918-1940*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 1999.
- Buchowski S., *Ziemia Sejneńska – Suwalska 1918-1920*, Sejneńskie Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, Sejny 2004.
- Buszko J., *Historia Polski 1864-1946*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1987.
- Drożdżewicz L., *W promieniach Uniwersytetu Wileńskiego, mile miasto*, „Znad Wilii” 2019, nr 2 (78), s. 49-52.
- Eberhardt P., *Przemiany narodowościowe na Litwie*, „Przegląd Wschodni”, Warszawa 1997.
- Gawrońska-Garstka M., *Rys historii Uniwersytetu Wileńskiego*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2009, nr 3, s. 71-78.
- Jasienica P., *Polska Jagiellonów*, PIW, Warszawa 1997.

⁵² *Litwa: protest Polaków w obronie polskich szkół*, 16.09.2022, <https://twojapolonia.tvp.pl/62788013/litwa-protest-polakow-w-obronie-polskich-szkol> (25.11.2022).

- Jasiński K., *Rodowód Piastów mazowieckich*, Wydawnictwo Historyczne, Poznań–Wrocław 1998.
- Kamiński C., *Katalog monet polskich 1587–1632*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1990.
- Korboński S., *Polskie Państwo Podziemne: przewodnik po Podziemiu z lat 1939–1945*, Świat Książki, Warszawa 2008.
- Краўцэвіч А., Стварэнне Вялікага Княства Літоўскага, Беларуская навука, Мінск 1997.
- Kurcz Z., *Mniejszość polska na Wileńszczyźnie. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005.
- Litwa: protest Polaków w obronie polskich szkół, 16.09.2022, <https://twoja-polsonia.tvp.pl/62788013/litwa-protest-polakow-w-obronie-polskich-szkol> (25.11.2022).
- Litwin H., *Od Unii Lubelskiej do III rozbioru Rzeczypospolitej. Rzeczpospolita–Ukraina. Szkic wydarzeń politycznych*, w: T. Chrynczewska-Hennel, N. Jakowenko (red.), *Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2000, s. 80-107.
- Milewicz-Kamińska D., *Polskie szkolnictwo na Litwie po II wojnie światowej do końca XX wieku*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2019, nr 1-2, s. 163-180.
- Naylor K., *100 postaci, które miały największy wpływ na dzieje Polski*, Puls, Warszawa 1996.
- Ochmański J., *Historia Litwy*, Ossolineum, Wrocław 1982.
- Population at the beginning of the year by ethnicity – Database of Indicators – data and statistics* (Spis ludności Litwy z 2011 roku), https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Lietuvos_gyventojai_2011.pdf (19.10.2022).
- Rokicki P., *Gliniszki i Dubinki Zbrodnie wojenne na Wileńszczyźnie w połowie 1944 roku i ich konsekwencje we współczesnych relacjach polsko-litewskich*, IPN, Warszawa 2015.
- Srebrakowski A., *Dzieje mniejszości Polski na Litwie, cz. 1*, „Wspólnota Polska” 1999, nr 10, s. 19-22.
- Srebrakowski A., *Dzieje mniejszości Polski na Litwie, cz. 2*, „Wspólnota Polska” 1999, nr 11, s. 20-22.
- Śliczyńska J., *Okoliczności zawarcia umów w Krewie i Wołkowysku, między panami małopolskimi a Jagiellą, dotyczących warunków jego mariażu z Jadwigą Andegaworską (1385-1386)*, „Meritum” 2013, nr 5, s. 27-41.
- Winiarz A., *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1807-1831)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie, Lublin 2002.
- Związek Polaków na Litwie, <https://zpl.lt> (19.10.2022).

Zespół badawczy Instytutu Nauk Socjologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Ks. dr hab. **Artur Wysocki**, profesor uczelni. Pracuje w Pracowni Społecznych Problemów Współczesności Instytutu Nauk Socjologicznych. Obszary badań naukowych: socjologia życia parafialnego, katolicka nauka społeczna, etyka społeczno-gospodarcza, więzi społeczne, socjologia daru, kultura i religie chińskie, socjologia ekonomiczna, rozwój zrównoważony.

Dr Izabela Bukalska – doktor socjologii, adiunkt w Katedrze Socjologii Kultury Instytutu Nauk Socjologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Członek Zarządu Sekcji Socjologii Jakościowej i Symbolicznego Interakcjonizmu Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. Zainteresowania badawcze: socjologia kultury, jakościowe metody badań społecznych.

Dr Marcin Choczyński – doktor socjologii, adiunkt w Katedrze Socjologii Religii Instytutu Nauk Socjologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Zastępca redaktora naczelnego „Uniwersyteckiego Czasopisma Socjologicznego” oraz członek Pracowni Badawczej Polskiego Pomiaru Postaw i Wartości (PPPiW). Zainteresowania badawcze: socjologia religii, struktura i stratyfikacja społeczna, pojęcie zmiany społecznej i rewolucji, socjologia wychowania, socjologia muzyki.

Dr Wojciech Klimski – doktor socjologii, adiunkt w Katedrze Socjologii Religii Instytutu Nauk Socjologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Członek Pracowni Badawczej Polskiego Pomiaru Postaw i Wartości tegoż Instytutu. Interesuje się religijnością, działalnością instytucji religijnych w nowoczesnych społeczeństwach oraz zagadnieniami z zakresu tanatosocjologii i nowej duchowości.

Dr **Katarzyna Uklańska** – doktor socjologii, adiunkt w Katedrze Socjologii Rodziny, Edukacji i Wychowania Instytutu Nauk Socjologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Interesuje się zagadnieniami z obszaru socjologii edukacji i wartości oraz problematyką konsumpcjonizmu.

Fundacja „Młode Kresy”

Członkowie Zarządu

Mirosław Kapcewicz
(Miraslau Kaptsevich)
prezes

Władysław Boradyn
(Uładzislau Baradzin)
wiceprezes zarządu

Alina Varabyeva
(Alina Warabiowa)
wiceprezes zarządu

Raimund Klonovski
(Rajmund Klonowski)
członek zarządu

Młodzi Polacy na Litwie doświadczają wielu dylematów związanych z życiem na pograniczu kultur. Choć mniejszość polska na Litwie jest aktywna i podejmuje wiele działań na rzecz umacniania tożsamości narodowej, to wiele młodych osób polskiego pochodzenia staje przed problemem dalszego podtrzymywania związku z polskością wobec dominującej kultury litewskiej, a także w kontekście tendencji uniwersalistycznych promowanych przez współczesną kulturę. Do tego dochodzi wpływ kultury rosyjskiej, który w obliczu trwającej wojny na Ukrainie, stwarza dodatkowe problemy. Książka zawiera analizę interesujących badań przeprowadzonych w 2022 r. na młodych osobach polskiego pochodzenia na Litwie, dotyczących ich dążeń i przeżywanych problemów.

ISBN 978-83-67287-48-7

DOI 10.48226/978-83-67287-48-7